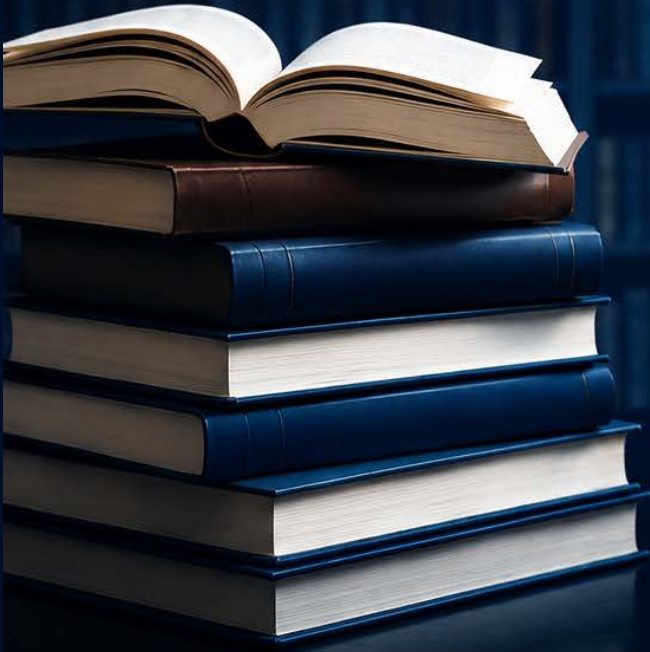

SOSYAL POLİTİKA ALANINDA
GÜNCEL KONULAR VE
AKADEMİK DEĞERLENDİRMELER

Editör: Prof.Dr. Hatice EROL

yaz
yayınları

**Sosyal Politika Alanında Güncel Konular ve
Akademik Değerlendirmeler**

Editör

Prof.Dr. Hatice EROL

yaz
yayınları

2026

**Sosyal Politika Alanında Güncel Konular
ve Akademik Değerlendirmeler**

Editör: Prof.Dr. Hatice EROL

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-5450-61-6

Ekim 2026 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

İÇİNDEKİLER

Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Perspektifinde Sosyal Kooperatif Model Önerisi.....	1
<i>Didem DEMİR ERBİL</i>	
Psikolojik İyi Oluş ve Kendini Susturma Davranışı İlişkisi -Üniversite Öğrencileri Örnekleme-	21
<i>Cemile ÇETİN, Berfu AYAN</i>	
Öğrenci Tükenmişliği ve Olası Kariyer Sonlandırma İlişkisi.....	57
<i>Cemile ÇETİN</i>	
Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar: Hak Temelli Bir Değerlendirme	82
<i>Alparslan İKİEL</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA PERSPEKTİFİNDE SOSYAL KOOPERATİF MODEL ÖNERİSİ

Didem DEMİR ERBİL¹

1. GİRİŞ

Dünya genelinde yaşlı nüfusun artışı, sosyal devletlerin karşı karşıya olduğu en önemli demografik dönüşümlerden biridir. Doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam süresinin uzamasıyla, toplumlar hızla yaşlanmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınlamış olduğu son rapora göre, Türkiye'de 65 yaş ve üzeri nüfus, son 5 yılda %20,5 artarak 9 milyon 583 bin 59 kişiye yükselmiş ve toplam nüfus içindeki yaşlı oranı %11,1'e ulaşmıştır (TÜİK, 2026). Böylelikle Türkiye, yaşlı nüfus oranıyla "yaşlı" nüfuslu ülkeler grubuna girmektedir. Bu durum, aktif ve sağlıklı yaşlanma yaklaşımını ön plana çıkartmakta, yaşlı bakım hizmetlerine olan talebi artırmakta ve mevcut hizmet modellerinin sürdürülebilirliğini tartışmaya açmaktadır.

Aktif yaşlanma; bireylerin yaşam kalitelerini maksimize etmek amacıyla sağlık, sosyal katılım ve güvenlik fırsatlarının optimizasyonu sürecidir (WHO, 2002). Bu paradigma, yaşlı bireyi yalnızca bakım ve koruma hizmetlerinin pasif bir alıcısı olarak değil; kendi potansiyelini gerçekleştirebilen, toplumsal mekanizmalara aktif katkı sunan ve hak temelli bir yaklaşımla refahını sürdüren dinamik bir özne olarak konumlandırmaktadır.

---

¹ Öğr. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi, Bala Meslek Yüksekokulu, Kooperatifçilik Programı, ORCID: 0000-0003-2174-8184.

Türkiye’de yaşlı bakım sistemi, çok aktörlü bir yapıya sahiptir. Bu sistem içerisinde merkezi yönetim, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör, yaşlı bakım hizmetlerinin sunumunda farklı roller üstlenmektedir. Kamu sektörü, geniş nüfus kesimlerine hitap eden kurumsal bakım hizmetleri aracılığıyla sistemin temel sağlayıcısı konumundadır. Bununla birlikte, son yıllarda özel sektörün yaşlı bakım hizmetleri alanındaki yatırımlarının ve hizmet kapasitesinin artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Öte yandan, Türkiye’de yaşlı bakımının önemli bir bileşeni olarak aile temelli bakım modeli varlığını sürdürmekte; geleneksel değerler ve toplumsal normlar doğrultusunda yaşlı bireylerin bakım sorumluluğu büyük ölçüde aile üyeleri tarafından üstlenilmektedir (Üçok, 2023).

Ancak aile yapısında meydana gelen dönüşümler, kadınların işgücüne katılım oranındaki artış ve hızlanan kentleşme süreçleri, yaşlı bakım hizmetlerinin geleneksel olarak aile içinde karşılanmasını giderek güçleştirmektedir. Bu bağlamda, bakım emeğinin aile temelli yapısının sürdürülebilirliği zayıflamakta ve bakım sorumluluğunun yeniden dağıtılmasını gerektiren yapısal bir dönüşüm ortaya çıkmaktadır (Bettio ve Plantenga, 2004). Diğer yandan, kurumsal bakım hizmetlerinin yüksek maliyetleri ve sınırlı hizmet kapasitesi, bu alanda arz-talep dengesizliklerine yol açmakta ve alternatif, daha esnek ve sürdürülebilir bakım modellerine olan ihtiyacı artırmaktadır (Colombo vd., 2011; WHO, 2015).

Bu bağlamda sosyal kooperatifler, topluluk temelli, katılımcı ve sürdürülebilir yapılarıyla dikkat çekmektedir. International Cooperative Alliance tarafından yapılan tanıma göre kooperatifler, üyelerinin ortak ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak üzere kurulan, demokratik olarak kontrol edilen özerk işletmelerdir (ICA, 2021). Sosyal kooperatifler ise kooperatif modelinin sosyal politika alanına uyarlanmış bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik sosyal

hizmet sunumu hedefi doğrultusunda faaliyet gösteren bu yapılar, yalnızca üyelerinin değil, daha geniş bir toplumsal kesimin refahını artırmayı amaçlamayarak sosyal ekonomi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır (TÜSEV, 2018). Sosyal kooperatifler, aktif ve sağlıklı yaşlanmayı sadece bir "bakım hizmeti" olarak değil, yaşlı bireyin fiziksel, zihinsel ve sosyal bütünlüğünü koruyan kapsayıcı bir ekosistem olarak sağlar (Borzaga ve Galera, 2016).

Bu çalışmanın temel amacı, aktif ve sağlıklı yaşlanma paradigması ve sosyal kooperatifçilik modelini çerçevesinde Türkiye'nin demografik dönüşüm süreciyle uyumlu, sürdürülebilir ve yerel odaklı bir yaşlı refahı modeline yönelik stratejik çıkarımlar sunmaktır.

2. AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA

Dünya Sağlık Örgütü (WHO,2002) tarafından önerilen Aktif Yaşlanma Kavramı, yaşlanma sürecinde bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetlere katılımının devam etmesi gerektiğini, bireyin sadece bir tüketici olarak değil, aynı zamanda değer üreten bir aktör olarak sistemde kalmasını savunur. Dünya Sağlık Örgütü ve güncel literatür doğrultusunda sağlıklı yaşlanma, yalnızca hastalıkların bulunmaması durumu olarak değil; bireyin fiziksel, bilişsel ve psikososyal fonksiyonelliğini optimize ederek sürdürebilmesi süreci olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu doğrultuda aktif ve sağlıklı yaşlanma kavramı, modern gerontoloji literatüründe ve makro düzeydeki yaşlanma politikalarının yapılandırılmasında merkezi bir paradigma teşkil etmektedir (Fallon ve Karlawish, 2019; Foster ve Walker,2021).

Aktif yaşlanma paradigması, teorik düzlemde katılım, sağlık ve güvenlik olmak üzere üç temel sütun üzerine inşa edilmiştir. Bu doğrultuda katılım, sağlık ve güvenlik makro-

politikalarının hayata geçirilmesi ve stratejik planlamaların yapılabilmesi; yaşlı nüfustaki kronik hastalık oranlarının düşürülmesini, erken yaşlılık dönemindeki ölüm oranlarının minimize edilmesini ve özellikle ileri yaşlılık evresinde ortaya çıkabilecek sosyal izolasyonun önlenmesini amaçlamaktadır. Söz konusu yaklaşım; yaşlı bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda fonksiyonel kalmalarını sağlamayı, sağlık harcamalarındaki kamusal maliyet yükünü optimize etmeyi ve böylece yaşlı refahını artırarak bu nüfus grubunun toplumsal görünürlüğünü ile entegrasyonunu güçlendirmeyi hedefleyen bütüncül çalışmaları kapsamaktadır (WHO, 2002; Walker, 2002; Salman, 2021).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, yaşlı nüfusun refah düzeyini artırmak, aktif katılımını desteklemek ve insan onuruna yakışır yaşam standartlarını güvence altına almak amacıyla 2021-2030 dönemini “Sağlıklı Yaşlanma On Yılı” (Decade of Healthy Ageing) olarak ilan etmiştir. Bu kapsamda; merkezi hükümetler, uluslararası ve yerel otoriteler, sivil toplum kuruluşları, medya organları, özel sektör aktörleri ve akademi dünyası; doğrudan eylemler, stratejik ortaklıklar ve çok paydaşlı iş birliği mekanizmaları vasıtasıyla sürecin hedeflerine ulaşmasında aktif birer katalizör olmaya teşvik edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilen Sağlıklı Yaşlanma On Yılı (2021–2030) inisiyatifi, demografik dönüşüm sürecinde yaşlı nüfusun yaşam kalitesini maksimize etmeyi hedefleyen küresel makro-stratejik çerçevelerin merkezinde yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından bu inisiyatif kapsamında operasyonelleştirilen dört temel eylem alanı—yaş dostu ortamların tesisi, yaş ayrımcılığıyla (ageism) mücadele, entegre (bütünleşik) bakım sistemlerinin geliştirilmesi ve uzun süreli bakım hizmetlerinin sunulması—sağlıklı yaşlanma paradigmasının somut politikalara

dönüştürülmesinde çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşım modeli sunmaktadır (WHO, 2023).

3. KOOPERATİF VE SOSYAL KOOPERATİF KAVRAMI

3.1. Kooperatif Kavramı

Literatürde kooperatif kavramına yönelik çok boyutlu tanımlamalar mevcut olmakla birlikte üzerinde en fazla uzlaş sağlanan ve kapsayıcı nitelik taşıyan tanım Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA, 1995) tarafından geliştirilmiştir. Bu çerçevede kooperatif; bireylerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel gereksinimlerini karşılamak amacıyla, gönüllülük esasına dayalı olarak kurdukları, demokratik yönetim ilkeleriyle sevk ve idare edilen, mülkiyeti ortaklığa dayalı özerk bir teşebbüs olarak nitelendirilmektedir.

Kooperatifler, Türk hukuk sisteminde ticari şirket türleri arasında yer almakla birlikte, kuruluş amaçları, yönetim anlayışları ve faaliyet ilkeleri bakımından diğer ticari işletmelerden önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Özellikle elde edilen ekonomik faydanın ortaklar arasında dağıtım biçimi, demokratik yönetim ve denetim mekanizmaları ile kâr maksimizasyonundan ziyade ortakların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmesi, kooperatifleri diğer işletme türlerinden ayıran temel özelliklerdir. Bu özgün nitelikler, kooperatifçiliğin temel değer ve ilkelerinin somut yansımalarını oluşturmakta ve kooperatiflerin toplumsal fayda odaklı yapısını ortaya koymaktadır (Kooperatifçilik Eğitim Kitabı, 2023).

Kooperatifler, makroekonomik sistemin ve endüstriyel yapının dinamik bir unsuru olmanın yanı sıra sosyal ekonominin de temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Üçüncü sektör

içindeki bu ağırlık, ampirik verilerle de desteklenmektedir; nitekim Avrupa Birliği (AB) üye ülkelerinde yaklaşık 250 bin kooperatif faaliyet göstermekte ve bu kuruluşlar 5,4 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Ayrıca, AB toplam nüfusunun yaklaşık üçte birine tekabül eden 163 milyon kişi kooperatif ortaklığı statüsüne sahiptir (TÜSEV, 2018: 2; Ceylan, 2021). Bu yapısal genişlik içinde, kooperatif modelinin sosyo-ekonomik dönüşüm kapasitesi en yüksek ve stratejik sektörlerinden birini 'sosyal kooperatifler' oluşturmaktadır (Ceylan, 2021).

3.2. Sosyal Kooperatif Kavramı

1970'li yıllardan itibaren dünyada, özellikle sosyal hizmet sunumu ve istihdam entegrasyonu alanlarında karşılanmamış ihtiyaçlara yanıt vermek amacıyla yeni kooperatif türleri ortaya çıkmıştır. Bazı ülkelerde bu yeni kooperatif türleri zamanla “sosyal kooperatif”, “sosyal dayanışma kooperatifi”, “sosyal girişim kooperatifi”, “dayanışma kooperatifi” gibi farklı adlarla yasal statü kazanmıştır. Bu durum, kooperatif hareketi içinde yeni bir olgunun ortaya çıktığını göstermektedir (Sağlık Tuğrul ve Ersoy,2025).

Sosyal kooperatiflerin kavramsal sınırlarının belirlenmesi ve uluslararası ölçekte ortak standartlarının oluşturulması açısından en önemli kaynaklardan biri, Uluslararası Sanayi ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü (CICOPA) tarafından yayımlanan *World Standards of Social Cooperatives* başlıklı belgedir. Bu belge, sosyal kooperatifleri geleneksel kooperatiflerden ve diğer sosyal ekonomi aktörlerinden ayıran temel özellikleri ortaya koymakta; kamu yararı misyonu, çok paydaşlı yönetim, demokratik katılım, özerklik ve sınırlı kâr dağıtımı gibi unsurları sosyal kooperatif modelinin temel bileşenleri olarak tanımlamaktadır. Bu yönüyle belge, sosyal kooperatiflerin teorik ve kurumsal çerçevesinin oluşturulmasında uluslararası düzeyde

kabul gören temel referans metinlerden biri olarak değerlendirilmektedir (CICOPA, 2004).

T.C. Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü ile T.C. Devlet Demiryolları (TCDD) Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğü iş birliğiyle hayata geçirilen 'Sosyal Kooperatif Treni' projesi raporlarında, sosyal kooperatiflerin kavramsal sınırları dezavantajlı gruplar odağında şekillendirilmiştir. Bu kurumsal tanımlamada; uzun süreli işsizler, engelliler, göçmenler, evsizler ve bakıma muhtaç bireyler gibi özel politika gerektiren toplumsal kesimlerin sosyo-ekonomik entegrasyonuna yönelik faaliyetler, sosyal kooperatiflerin temel misyonu ve ayırt edici niteliği olarak vurgulanmaktadır (Sosyal Kooperatif Treni, 2018).

Ülkemizdeki hukuki mevzuatta sosyal kooperatifçiliğe özgü ayrı bir tüzel kişilik tanımlanmamış olması, bu alandaki pratik uygulamaların önünde tam bir engel teşkil etmemiştir. Nitekim literatürde ve sahada, işleyiş modellerini sosyal kooperatif ilkeleriyle uyumlaştıran ve kurumsal kimliklerini bu ekseninde tanımlayan yapılar mevcuttur. Bu öncü kuruluşlar, topluluk temelli hizmet sunumunun yanı sıra modelin yasal-mevzuat düzeyinde meşruiyet kazanması ve yaygınlaşması adına lobi faaliyetleri, ağ oluşturma ve hak savunuculuğu süreçlerinde aktif birer aktör olarak rol oynamaktadır (TÜSEV ,2018; Sağlık Tuğrul ve Ersoy, 2025).

3.2.1.Sosyal Kooperatiflerin Özellikleri

Sosyal kooperatiflerin özellikleri aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

3.2.1.1. Açık Bir Kamu Yararı Misyonu

Sosyal kooperatiflerin en belirgin özelliği, temel amaçlarının kamu yararına hizmet etmek olmasıdır. Bu amaç, genel yarara yönelik mal ve hizmetlerin üretimi yoluyla doğrudan

gerçekleştirilir. İşgücü entegrasyonu da bu kapsamda kamu yararına bir hizmet olarak değerlendirilir. Kamu yararı kavramı, belirli bir topluluk veya bölgede yaşayan insanların temel ihtiyaçlarıyla ilişkilidir. Sosyal kooperatifler çoğu zaman kamu sektörü tarafından yeterince karşılanmayan ihtiyaçları karşılar (Borgaza vd., 2014; Sağlık Tuğrul ve Ersoy,2025).

3.2.1.2. Devlet Dışı Nitelik

Kooperatiflerin özerklik ve bağımsızlık ilkesine uygun olarak sosyal kooperatifler devlet dışı kuruluşlardır. Kamu desteği alabilmelerine ve kamu kurumlarıyla iş birliği yapabilmelerine rağmen, karar alma süreçlerinde bağımsızlıklarını korumaları gerekir. Kamu sübvansiyonlarına aşırı bağımlılık, kooperatiflerin özerkliğini zayıflatabileceğinden kaçınılmalıdır. Kamu kurumlarının ortak olduğu durumlarda da oy gücü özel kişi ve kuruluşların oy gücünden düşük olmalıdır (Borzaga ve Fazzi, 2014; Borgaza vd., 2014).

3.2.1.3. Çok Paydaşlı Yönetişim Yapısı

Sosyal kooperatiflerin önemli özelliklerinden biri çok paydaşlı yönetim yapısıdır. Çalışanlar, hizmet kullanıcıları, yerel yönetimler ve çeşitli tüzel kişiler kooperatif ortağı olabilir. Bu yapı sayesinde farklı paydaş grupları ortak mülkiyet ve demokratik kontrol mekanizmaları içerisinde yer alır. Çok paydaşlı yönetim modeli, kamu yararı misyonunun etkin biçimde gerçekleştirilmesine katkıda bulunur (Borgaza vd., 2014).

3.2.1.4. Çalışan Ortakların Güçlü Temsili

Çalışan ortakların yönetim yapılarında önemli ölçüde temsil edilmesi gerekir. Özellikle iş entegrasyonu kooperatiflerinde çalışanların çoğunluğu ortak olmalı ve karar alma süreçlerine katılmalıdır. Bu durum hizmet kalitesini ve örgütsel yenilikçiliği destekler. Çalışanların yönetime katılımı

hizmet kalitesini, yenilikçiliği ve motivasyonu artırmaktadır (Borgaza vd., 2014; Sağlık Tuğrul ve Ersoy,2025).

3.2.1.5. Kârın Dağıtılmaması veya Sınırlı Dağıtımı

Sosyal kooperatifler, elde ettikleri fazla geliri ortaklara ya hiç dağıtmaz ya da sınırlı ölçüde dağıtır. Bu uygulama, kooperatifin temel amacının kâr elde etmek değil, kamu yararı misyonunu gerçekleştirmek olduğunu göstermektedir. Kooperatiflerin üçüncü ilkesi, ortakların kooperatifle olan işlemleri oranında ekonomik katılımını öngörmektedir. Bununla birlikte sosyal kooperatifler elde edilen fazlaların dağıtımını sınırlandırmakta veya tamamen dağıtmamaktadır. Bunun nedeni, temel amaçlarının ekonomik kâr elde etmekten ziyade kamu yararı misyonunu gerçekleştirmek olmasıdır. Fazlaların dağıtılmaması veya sınırlı dağıtımı, sosyal kooperatiflerin toplumsal amaçlarını güçlendirmektedir (Borzaga ve Fazzi, 2014; Borgaza vd., 2014).

4. SOSYAL KOOPERATİF OLARAK İTALYA ÖRNEĞİ

Uluslararası alanda türünün ilk yasal düzenlemesi olan sosyal kooperatiflere ilişkin 381 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesi, sosyal kooperatiflerin olağanüstü bir şekilde büyümesini sağladı. Günümüzde İtalya'da faaliyet gösteren sosyal kooperatiflerin toplam sayısı yaklaşık 9.000'e ulaşmıştır. Bu kuruluşların sektörel dağılımı incelendiğinde, %65'inin sosyal hizmet ve eğitim faaliyetlerine odaklanan A Tipi, %35'inin ise dezavantajlı grupların istihdamını amaçlayan B Tipi kooperatiflerden oluştuğu görülmektedir. Ülke genelinde yaklaşık 5 milyon kişiye hizmet sunan bu ekosistem; 330.000 ortak çalışan, 35.000 dezavantajlı çalışan ve sürece katkı sağlayan yaklaşık 50.000 gönüllü ile İtalyan sosyal refah sisteminde ve

istihdam piyasasında merkezi bir rol oynamaktadır (Borzaga ve Galera, 2016; Kanlı ve Efe, 2021)

İtalya'da 381/1991 sayılı yasa ile hukuki bir statü kazanan sosyal kooperatifçilik modeli, aktif yaşlanma paradigmasını salt bir sağlık stratejisi olmaktan çıkararak kurumsal bir refah mekanizmasına dönüştürmüştür. Bu modelde yaşlı birey, 'yardıma muhtaç pasif bir alıcı' (passive recipient) konumundan, kendi ihtiyaç ve kapasiteleri doğrultusunda toplumsal üretim süreçlerine dahil olan bir 'aktif paydaş' (active stakeholder) seviyesine taşınmaktadır. Sosyal kooperatifler, bir yandan kırılganlık dönemindeki bireylere yönelik bütüncül bakım ve güvenlik ağları (safety nets) tesis ederken; diğer yandan bireyin özerkliğini koruyarak toplumsal hayata katılım fırsatlarını maksimize eden bir ekosistem sunmaktadır (Kanlı ve Efe, 2021).

İtalya, sosyal kooperatiflerin en gelişmiş olduğu ülkelerden biridir. 1991 yılında çıkarılan sosyal kooperatif yasasıyla yaşlı bakım, evde bakım, rehabilitasyon ve aktif yaşlanma hizmetleri büyük ölçüde sosyal kooperatifler aracılığıyla sunulmaya başlanmıştır. İtalya'da sosyal kooperatifçilik A ve B olmak üzere 2 tipte planlanmıştır.

A Tipi Sosyal Kooperatifler: Doğrudan sağlık, sosyal yardım ve eğitim hizmeti sunan yapılar. Yaşlı bakım evleri, evde bakım hizmetleri ve gündüz bakım merkezleri bu kapsama girer.

B Tipi Sosyal Kooperatifler: Dezavantajlı grupların (engelliler, eski mahkumlar vb.) istihdama katılımını sağlar.

Bu bağlamda, İtalya örneğindeki 'A Tipi' sosyal kooperatiflerin sunduğu evde bakım ve gündüz bakım merkezi hizmetleri, aktif yaşlanmanın temel bileşenleri olan sosyal güvenlik, sağlık ve toplumsal entegrasyonun eş zamanlı olarak optimize edildiği özgün bir sosyal politika aracı niteliğindedir. Bu

kuruluşlar yalnızca bakım hizmeti vermemekte; aktif yaşlanma, sosyal katılım, gönüllülük, evde bakım ve sosyal entegrasyon programları da yürütmektedir.

İtalya örneği, sosyal girişimlerin vatandaşların doğrudan katılımıyla tabandan yukarıya doğru ortaya çıkabildiğini ve sınırlı dış destekle ya da hiç destek almadan yayılıp büyüebildiğini açıkça doğrulamaktadır. Böylesi bir tabandan yukarıya doğru sürecin hayata geçirilmesini sağlayan temel koşullar arasında, genellikle, daha geniş bir kolektif gruba yayılacak olan iş birliğine dayalı davranışları harekete geçirmede rol oynayan gönüllüler veya aktif yurttaşlar gibi kararlı bireylerden oluşan kritik bir kitlenin varlığı yer alır (Borzaga ve Galera, 2016).

5. AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA İLE SOSYAL KOOPERATİF İLİŞKİSİ VE MODEL ÖNERİSİ

Aktif yaşlanma paradigması, bireyi bakımın pasif bir nesnesi olmaktan çıkarıp sistemin aktif bir paydaşı haline getirmeyi öngörür (WHO, 2002). İtalya örneğinde görüldüğü üzere sosyal kooperatifler, sundukları bütüncül hizmetler aracılığıyla yaşlının fiziksel, zihinsel ve sosyal bütünlüğünü koruyan bir ekosistem inşa etmektedir (Borgaza vd., 2014; Borzaga ve Galera, 2016). Bu model, bireyin kendi sosyal çevresinde kalarak yaşlanmasını destekleyen 'yerinde yaşlanma' stratejisinin en sürdürülebilir uygulamalarından biridir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma yaklaşımı, yaşlı bireylerin yalnızca bakım alan pasif hizmet kullanıcıları olarak değil, sağlık, sosyal katılım ve güvenlik boyutlarında yaşam kalitelerini sürdüren aktif bireyler olarak değerlendirilmesini öngörmektedir (WHO, 2002; Walker, 2002). Topluluk temelli yaşam modelleri ve sosyal kooperatifler ise yaşlı bireylerin yerinde yaşlanmalarını (ageing in place), sosyal katılımlarını ve bağımsız yaşam becerilerini destekleyen

yenilikçi yapılar olarak öne çıkmaktadır (Chum vd., 2022; Borzaga ve Fazzi, 2014).

5.1. Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Sosyal Kooperatif Model Önerisi

Bu model, Dünya Sağlık Örgütü'nün Aktif Yaşlanma Çerçevesi (WHO, 2002; 2020), Sağlıklı Yaşlanma On Yılı (2021–2030) yaklaşımı ve CICOPA Sosyal Kooperatifler Dünya Standartları temel alınarak geliştirilmiştir. Model, yaşlıların yalnızca hizmet alan bireyler olarak değil, aynı zamanda kooperatifin karar alma süreçlerine katılan ve toplumsal değer üreten aktif ortaklar olarak konumlandırılmasını öngörmektedir. Bu yönüyle sosyal kooperatif yaklaşımı, aktif ve sağlıklı yaşlanmanın desteklenmesinde yenilikçi ve sürdürülebilir bir sosyal politika aracı olarak değerlendirilebilir. Model, aktif ve sağlıklı yaşlanma ile sosyal kooperatifçilik ilkelerini bütünleştirerek yaşlı bireylerin sağlık, katılım ve yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan topluluk temelli bir hizmet sunum yapısını göstermektedir (Şekil-1).

Şekil 1. Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Sosyal Kooperatif Modeli.

Kaynak: Yazar tarafından ilgili literatür temel alınarak oluşturulmuştur.

Şekil 1'de önerilen "Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Sosyal Kooperatif Modeli", yaşlı bireylerin yalnızca bakım alan pasif hizmet kullanıcıları olarak değil, toplumsal yaşamın aktif katılımcıları olarak değerlendirilmesi anlayışına dayanmaktadır. Model, aktif yaşlanma yaklaşımının temel bileşenleri olan sağlık, katılım ve güvenlik ilkelerini kooperatifçilik değerleriyle bütünleştirerek topluluk temelli bir hizmet sunum mekanizması önermektedir (WHO, 2002).

Modelin temel amacı, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam becerilerini korumak, sosyal katılımlarını artırmak ve yaşam kalitelerini yükseltmektir. Bu yaklaşım, aktif yaşlanmayı yalnızca sağlık hizmetleriyle sınırlı görmemekte; sosyal katılım, yaşam boyu öğrenme, gönüllülük ve toplumsal dayanışma gibi boyutları da kapsayan bütüncül bir çerçeve sunmaktadır (Walker, 2002).

Önerilen modelin merkezinde yer alan sosyal kooperatif yapısı; yaşlı bireyler ve ailelerinin yanı sıra sağlık profesyonelleri, sosyal hizmet uzmanları, gönüllüler, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin ortaklığında faaliyet göstermektedir. Böylece yaşlı bakım hizmetleri yalnızca devlet veya aile sorumluluğu olmaktan çıkarılarak çok paydaşlı ve katılımcı bir yönetim anlayışı içerisinde yürütülmektedir. Bu yaklaşım, sosyal ekonominin temel ilkeleri olan dayanışma, demokratik katılım ve toplumsal fayda üretimiyle uyumludur (Borzaga ve Fazzi, 2014).

Model kapsamında sunulan hizmetler üç temel eksenle yapılandırılmıştır. Birinci eksen olan **aktif yaşlanma hizmetleri**, fiziksel aktivite programları, kültürel etkinlikler, dijital okuryazarlık eğitimleri ve yaşam boyu öğrenme faaliyetlerini kapsamaktadır. Bu faaliyetler yaşlı bireylerin fiziksel ve bilişsel kapasitelerini korumayı amaçlamaktadır (WHO, 2015; Özmen ve Contarlı, 2023). Sosyal katılım programları, kuşaklararası etkileşim faaliyetleri, gönüllülük uygulamaları ve sosyal kulüpler

aracılığıyla yaşlı bireylerin toplumsal yaşamla bağlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Literatürde sosyal katılımın yaşlılıkta yalnızlık, depresyon ve sosyal dışlanma risklerini azalttığı vurgulanmaktadır (Görgün Baran vd., 2020; Levasseur vd., 2010).

İkinci eksen olan **sağlıklı yaşlanma hizmetleri**, koruyucu sağlık uygulamaları, kronik hastalık yönetimi, beslenme danışmanlığı ve evde destek hizmetlerinden oluşmaktadır. Bu hizmetler, yaşlı bireylerin sağlık durumlarının korunmasına ve bağımsız yaşam sürelerinin uzatılmasına katkı sağlamaktadır (Beard ve Bloom, 2015).

Üçüncü eksen ise **bakım veren destek programlarıdır**. Aile üyelerine yönelik eğitim, psikososyal destek ve geçici bakım hizmetleri sunularak bakım yükünün azaltılması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım, bakım veren tükenmişliğinin önlenmesi ve bakım kalitesinin artırılması açısından önem taşımaktadır (Brodaty ve Donkin, 2009; Or, 2013).

Modelin sürdürülebilirliği; ortaklık payları, belediyelerle yapılan hizmet sözleşmeleri, sosyal girişim faaliyetleri, proje destekleri ve bağış kaynaklarından oluşan karma bir finansman yapısına dayanmaktadır. Bu durum sosyal kooperatiflerin yalnızca sosyal fayda üreten değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliğe sahip örgütler olarak faaliyet göstermesine olanak tanımaktadır.

Modelden beklenen sonuçlar bireysel ve toplumsal düzeyde değerlendirilebilir. Bireysel düzeyde yaşam kalitesinin yükselmesi, yalnızlığın azalması, fiziksel aktivite düzeyinin artması ve psikolojik iyi oluşun güçlenmesi beklenmektedir. Toplumsal düzeyde ise kuşaklararası dayanışmanın gelişmesi, topluluk temelli bakım hizmetlerinin yaygınlaşması, yaş ayrımcılığının azaltılması ve bakım maliyetlerinin düşürülmesi öngörülmektedir. Bu yönüyle model, Birleşmiş Milletler 'in

Sağlıklı Yaşlanma On Yılı (2021–2030) hedefleriyle de uyum göstermektedir.

Uluslararası uygulamalar incelendiğinde, yaşlı bakım hizmetlerinin yalnızca kurumsal bakım merkezleriyle sınırlı olmadığı görülmektedir. Özellikle İtalya'daki sosyal kooperatifler, Hollanda'daki demans köyleri ve Danimarka'daki yaşlı ortak yaşam toplulukları, aktif ve sağlıklı yaşlanmayı destekleyen yenilikçi modeller olarak öne çıkmaktadır (Chum vd., 2022). Bu uygulamaların ortak özelliği, yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını korurken sosyal katılımlarını artırmaları ve bakım hizmetlerini topluluk temelli bir yaklaşımla sunmalarıdır. Bu nedenle söz konusu modeller, Türkiye'de geliştirilmesi önerilen Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma Sosyal Kooperatifi modeli için önemli örnekler ve iyi uygulama örnekleri sunmaktadır.

6. SONUÇ

"Türkiye'de yaşlı refahı hizmetleri, büyük ölçüde merkezi yönetim (kamu huzurevleri) ve geleneksel aile içi dayanışma ağları üzerinden yürütülmektedir. Ancak demografik dönüşümün hızı ve 'çekirdek aile' yapısının baskın hale gelmesi, mevcut bakım sisteminin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. İtalya örneğindeki '**sosyal kooperatifçilik**' modeli, Türkiye için sadece bir bakım alternatifi değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin (belediyeler) sosyal hizmet kapasitesini artıracak bir '**kamu-sivil toplum iş birliği**' aracı olarak değerlendirilmelidir.

Türkiye bağlamında bu modelin hayata geçirilmesi; 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 'sosyal kooperatif' tanımını içerecek şekilde revize edilmesi ve yerel yönetimlerin bu kooperatiflerden hizmet satın almasını kolaylaştıracak yasal düzenlemelerin yapılmasına bağlıdır. Aktif yaşlanma perspektifinde kurulacak olan bu yapılar, yaşlı bireyi izole eden kurumsal bakım yerine, bireyin kendi sosyal çevresinde

kalmasını sağlayan **'yerinde yaşlanma'** stratejisini destekleyecektir. Sonuç olarak, Türkiye'de sosyal kooperatiflerin teşvik edilmesi; yaşlılık dönemini bir bağımlılık süreci olmaktan çıkarıp, yerel istihdam yaratan ve sosyal sermayeyi güçlendiren bir 'aktif refah' rejimine geçişin anahtarı olabilir.

Sosyal kooperatifler, yaşlanmayı bir "maliyet" olmaktan çıkarıp bir "sosyal sermaye" ve "istihdam alanı" haline getirebilir. Ülkemizde bu modelin pilot bölgelerde test edilmesi önerilir.

KAYNAKLAR

- Beard, J. R., & Bloom, D. E. (2015). Towards a comprehensive public health response to population ageing. *The Lancet*, 385(9968), 658-661.
- Bettio, F. & Plantenga, J. (2004). Comparing care regimes in Europe. *Feminist Economics*, 10(1), 85–113.
- Borzaga, C., Bodini, R. Carini., C. Depedri., S. Galera, G. ve Salvatori, G. (2014). Europe in Transition:The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises. European Commission. Euricse Working Papers.
- Borzaga, C. & Galera, G. (2016). Innovating the provision of welfare services through collective action: the case of Italian social cooperatives. *International Review of Sociology*, 26(1), 31–47.
<https://doi.org/10.1080/03906701.2016.1148336>
- Borzaga, C. & Fazzi, L. (2014). Civil society, third sector, and healthcare: The case of social cooperatives in Italy. *Social Science and Medicine*, 123, 234-241.
- Brodaty, H., & Donkin, M. (2009). Family caregivers of people with dementia. *Dialogues in clinical neuroscience*, 11(2), 217-228.
- Ceylan, Ö. (2021). Kırsaldaki kadınların sosyal kooperatiflerin oluşumundaki rolü: Afşar Balam Kadın Kooperatifi incelemesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Chum, K., Fitzhenry, G., Robinson, K., Murphy, M., Phan, D., Alvarez, J. & McGrath, C. (2022). Examining community-based housing models to support aging in place: A scoping review. *The Gerontologist*, 62(3), e178–e192.

- CICOPA (2004). “World Standards of Social Cooperatives
“[https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2017/12/WorldStandards-of-Social-Cooperatives- EN -1-1.pdf](https://www.cicopa.coop/wp-content/uploads/2017/12/WorldStandards-of-Social-Cooperatives-EN-1-1.pdf).
- Colombo, F., Llena-Nozal, A., Mercier, J., & Tjadens, F. (2011). *Help wanted? Providing and paying for long-term care*. OECD Publishing.
- Foster, L. & Walker, A. (2021). Active Ageing across the Life Course: Towards a Comprehensive Approach to Prevention. *BioMed Res. Int.*, 1–11.
- Fallon, C.K. & Karlawish, J. (2019). Is the WHO definition of health aging well? Frameworks for “Health” after three score and ten. *Am J. Public Health*, 109(8),1104–1106. <http://doi.org.10.2105/AJPH.2019.305177>
- Görgün Baran, A., Günay, B., Bereketli, B., ve Işık, I. (2020). Sosyal Sermaye, Güven ve Yalnızlık Açısından Yaşlıların Yaşam Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2), 72-89. <https://doi.org/10.46414/yasad.775885>
- ICA (1995). Statement on the Co-operative Identity. the 1995 Congress and General Assembly of the International Co-operative Alliance, Manchester, UK.
- International Cooperative Alliance. (2021). *Cooperative identity, values and principles*
- Kanlı, İ. B. & Efe, A. (2021). Yerel yönetimlerin sosyal politikalarını gerçekleştirmede sosyal kooperatiflerin rolü: Evsizler kooperatifi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 56(2), 736- 759. 10.15659/3.sektor-sosyalekonomi.21.04.1561
- Levasseur, M., Richard, L., Gauvin, L., & Raymond, É. (2010). Inventory and analysis of definitions of social

participation found in the aging literature: Proposed taxonomy of social activities. *Social science & medicine*, 71(12), 2141-2149.

Or, R. (2013). *Yaşlıya bakım veren aile bireylerinin bakım verme yükü ve bakım verenin iyilik hali* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).

Özmen, T., & Contarlı, N. (2023). Yaşlılarda fiziksel aktivite ve egzersiz. *Unika Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(1), 452-459.

Sağlık Tuğrul, G.N. & Ersoy, A.F. (2025). Sosyal Kooperatif Hareketinin Sosyal Hizmet Bağlamında Değerlendirilmesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 60(1), 541-554.
<https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.25.02.2597>

Salman, F. (2021). Aktif Yaşlanma ve Yerel Yönetim Uygulamaları: Ağrı İli Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE, Ankara.

Sosyal Kooperatif Treni. (2018). Sosyal Kooperatif Nedir? <https://www.youtube.com/watch?v=FBPD1bbZH-k>
(Erişim Tarihi: 04.07.2026)

Ticaret Bakanlığı Esnaf, Sanatkârlar ve Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü KOOPERATİFÇİLİK EĞİTİM KİTABI.

TÜİK (2026). İstatistiklerle Yaşlılar, 2025 <https://raporbulteni.com/139-tuik-istatistiklerle-yaslilar-2025/> (Erişim tarihi: 22.07.2026)

TÜSEV (2018). Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler.
https://tusev.org.tr/usrfiles/images/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf.

- Üçok, A. (2023). “Türkiye ve Norveç’te Yaşlı Bakım Hizmetlerinin Karşılaştırılması”, *International Academic Social Resources Journal*, (e-ISSN: 2636- 7637), Vol:8, Issue:55; pp:4303- 4308. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.73466>
- Walker, A. (2002). A strategy for active ageing. *International Social Security Review*, 55(1), 121–139.
- World Health Organization (WHO). (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva: World Health Organization. Erişim tarihi: 03.09.2025, Erişim adresi: <https://iris.who.int/handle/10665/67215>
- WHO (2023). Progress report on the Decade of Healthy Ageing 2021–2030. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240075643>
- World Health Organization. (2015). *World report on ageing and health*. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241565042>

PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ VE KENDİNİ SUSTURMA DAVRANIŞI İLİŞKİSİ -ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEKLEMİ-

Cemile ÇETİN¹

Berfu AYAN²

1. GİRİŞ

Üniversite dönemi bireyin iş, aile ve diğer insan ilişkileri gibi çeşitli yaşam alanları konusunda temel oluşturmada birçok açıdan önemli bir dönemdir. Eğitim süreci ile ortaya çıkan öğrenci kimliğinin yanı sıra akademik hayatın yanı sıra gelecekteki çalışma hayatına geçişle ilgili profesyonel kimlik açısından da önemlidir. Birçok öğrenci için üniversite hayatı psikolojik gelişim ve yetişkinliğe geçiş dönemi (Lairio et al., 2013) olup Arnett (2000) bu dönemi "yükselen yetişkinlik" kavramıyla ifade etmektedir. Yükselen yetişkinlik kapsamında üniversite, birçok gencin eğitime başlarken veya çeşitli operasyonel ortamlarda çalışırken deneyimlediği yeni sosyal ortamlar yoğun bir dönemdir (Buote et al., 2007). Geleceğin öngörülebilirliğine dayalı kimlik inşasının karmaşık hale geldiği bir durumda, üniversite genç yetişkinlerin psikolojik iyi oluşunu desteklemede önemli bir rol oynamakta (Honkima²ki, 2006) olup çalışmanın ve araştırmanın ilk kavramını ifade etmektedir.

Bir insanın hayatındaki dönüm noktası niteliği ile üniversite öğrenciliği dönemi, kişisel gelişim için bir katalizör

---

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID: 0000-0002-6659-4855.

² Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, İzmir, Türkiye, ORCID:0009-0007-4075-6995

görevi görebilmektedir. Sağlıklı psikolojik ihtiyaçların gelişmesi ve gerçekleşmesi için yeni taleplerin dengelenmesinin öğrenilebildiği kritik (Qiu et al., 2025) eylemlerle yapılabilmektedir. Bu süreçte öğrenciler kendileri ya da gelecekleri için kişisel görüşlerini ya da kendilerini ifade etmekten hem kaybedecekleri hem de kazanacakları bir şey olmadığını düşünebilirler. Böylece, kendilerini ya da düşüncelerini ifade etmeyi sık sık ve aşırı derecede engelleyebilmektedirler. Ortaya çıkan sonuç ise kendini susturma davranışı olarak tanımlanmakta (Oh, 2010) olup çalışmanın ele alınan bir diğer olgusunu oluşturmaktadır.

Günümüzde yükseköğretim de öğrencilerin iyi oluşu eğitim-öğretim sürecinin öncelikli konularından birini oluşturmakta olup çalışma kapsamında psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı ilişkisi üniversite öğrencisi örnekleminde Türkçe literatürde yer alan boşluğa katkı sağlamak amaçlı bir uygulamaya dayalı olarak değerlendirilmektedir.

2. İYİ OLUŞ VE PSİKOLOJİK İYİ OLUŞ

Mutluluk arayışı evrensel olsa da bu mutluluğa ulaşmanın yolları ve elde edilen mutluluğun sınırları insanlar ve durumlar arasında büyük farklılıklar gösterebilmektedir. Mutluluk, olumlu duyguların varlığı, olumsuz duyguların en aza indirilmesi ve kişinin koşullarından memnuniyet duygusu olarak kavramsallaştırılabilse de bundan daha fazlası olduğu görülmektedir. Önemli işlerle meşgul olmak, topluma değerli katkılarda bulunmak ve bir dizi ahlaki erdemle uyumlu yaşamak, olumlu duygu ve memnuniyet alanında temsil edilmeyen mutlu bir yaşamın birçok özelliğinden sadece birkaçı olarak ifade edilmektedir. Psikolojik iyi oluşun bütünsel görünümü de duygu ve yaşam memnuniyetinin ötesine uzanan yapıları içermektedir (Heintzelman, 2018).

İyi oluş ile ilgili çok fazla teorik çerçeve bulunmaktadır. Bu teoriler genellikle **hedonik (hedonic / nesnel / objectif) iyi oluş** (mutluluk ve yaşam memnuniyeti gibi) ve **ödemonik (eudaemonia / öznel / subjektif) iyi oluş** (işlevsel olmak ve hayatı dolu dolu yaşamak gibi) olarak ayrılmaktadır. Nitekim hedonik bakış açısı duygulara ve yaşam memnuniyetine ilişkin değerlendirmelere odaklanırken, ödemonik bakış açısı ise gelişime ve potansiyelin gerçekleştirilmesine odaklanmaktadır (Dodd et al., 2021; Ryan et al., 2008; Raibley, 2010; Tov, 2018).

Pozitif psikolojinin ortaya çıkmasıyla birlikte, araştırmacılar insanların zihinsel sağlığın olumlu yönlerini neden ve nasıl deneyimlediklerini anlamının önemini fark etmeye başlamışlar ve pozitif psikoloji hareketi çerçevesinde yapılan ilk araştırmalar iyi oluşu büyük ölçüde **hedonik** iyi oluş olarak kavramsallaştırmıştır (Tov, 2018). Andrews ve Withey (1976)'e göre "hem bilişsel bir değerlendirme hem de bir dereceye kadar olumlu veya olumsuz duygular yani duygu durumu" olarak ifade edilen hedonik iyi oluş Veenhoven (1984) tarafından "bireyin hayatının genel kalitesini bir bütün olarak olumlu bir şekilde değerlendirme derecesi" olarak tanımlamakta ve "kişinin yaşadığı hayattan ne kadar hoşlandığı" olarak somutlaştırılmaktadır.

Pozitif psikolojik iyi oluşa hedonik yaklaşım, iyi oluşun mutluluğu en üst düzeye çıkarmak ve hoşnutsuzluktan kaçınırken zevk deneyimlemekten oluştuğu görüşünü yansıtmaktadır. Daha spesifik olarak, hedonik iyi oluş tipik olarak üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar olumlu duygunun varlığı, olumsuz duygunun yokluğu ve kişinin yaşamından memnuniyetidir. Bu üç ana bileşen ile kişi hayatının ne kadar iyi gittiğine ve hayatta istediği şeyleri elde edip etmediğine dair kendi değerlendirmesine öncelik verdiği için bunların gerçekte ne olduğuna dair özel bir endişe duymamaktadır (Tov, 2018; Joshi, 2020; Diener et al., 2018; Diener, 2009).

Pozitif psikolojik iyi oluş kavramsallaştırmanın bir diğer yaklaşımı **ödamonik (eudemonia / öznel)** iyi oluşturmaktır. Ödamonik iyi oluş, kişinin gerçek doğasını ve potansiyelini gerçekleştirme veya yerine getirme olarak nitelendirilmektedir. Ödamonik iyi oluş, bireylerin gelişimine ve kendini gerçekleştirme odaklanmakta ve kişinin en yüksek potansiyelinde optimal psikolojik işlevselliği yansıttığı düşünülmektedir (Ferguson & Gunnell, 2016). Ödamonik iyi oluş hedonik iyi oluşu karakterize eden mutluluk, zevk veya keyiften farklı olup ana temaları gelişme, insan potansiyeli ve yaşam amacı fikirlerinden oluşmaktadır (Kimiecik, 2011). Ryff, Singer ve Love (2004) **ödamonik iyi oluşun** "kişinin gerçek potansiyelinin gerçekleşmesi" olduğunu öne sürmektedir. Her birey benzersiz kapasitelerle hayata gelmekte ve hayatındaki temel görev bu yetenekleri tanımak ve gerçekleştirmek olarak ortaya çıkmaktadır. Norton (1976) ödamonik kavramını "kişinin doğuştan gelen potansiyeliyle uyum içinde yaşaması ya da 'kendine karşı dürüst yaşama' durumu" olarak ifade etmektedir. Bir başka tanımında ise "öznel bir durum olarak, kişinin kendine özgü potansiyellerini geliştirme ve yaşam amaçlarını ilerletme açısından öz gerçekleştirme yolunda ilerlerken mevcut olan duygularını ifade eder" olarak vurgulanmaktadır (Waterman et al., 2008). **Ödonomik deneyimler** kişisel potansiyelin yerine getirilmesi ve yaşam amaçlarının ilerletilmesi yoluyla öz gerçekleştirmeyi kolaylaştıran faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. İnsan deneyimi düzeyinde ödonomik iyi oluş kendini canlılık deneyimlerinde ve yaşamda artırılmış bir amaç duygusuna sahip olmakta gösterebilmektedir. Genel olarak, ödonomik insanlar hayatı sadece keyifli değil aynı zamanda anlamlı ve yaşamaya değer bulmaktadır (Chatzisarantis & Hagger, 2007).

3. KENDİNİ SUSTURMA DAVRANIŞI

Sessizlik – dile getirilmeyen veya duyulmayan şey – söylemin ve sosyal etkileşimin ayrılmaz bir parçasıdır. Sessizliğin belirsiz doğası, aktif dinleme, onay veya yansıma olarak anlaşılmasından direniş, eylemsizlik veya baskı olarak anlaşılmasına kadar çok çeşitli yorumlara olanak tanımaktadır. "Sessiz muamele", "sessiz duvar", "anamlı sessizlik" ve "sessiz savaş" gibi birçok ifade, sessizlik kavramlarındaki çeşitliliği yansıtmakta birçok olası anlam ile işlevi olan çok sayıda sessizlik biçiminin olduğunu göstermektedir (Kurtiş, 2010).

Kendini susturma ise kişinin duygularının, görüşlerinin, güçlü yönlerinin ve yeteneklerinin ifadesini kasıtlı olarak bastırmayı içermektedir. İnsanlar ilişkileri sürdürme ve sorumluluklarını yerine getirme baskısı altında bu davranışa girebilmekte genellikle gerekenin ötesine geçerek kendi seçimlerinden ödün vermektedirler. Kendini susturma gerçek duygusal ifadenin azalmasına yol açmaktadır. Kendini susturma davranışı sergileyen bireyler, gerçek duygularını bastırmak zorunda hissedebilmekte bu da duygularını, isteklerini ve endişelerini ifade etmede özgünlük eksikliğine yol açmaktadır (Awan et al., 2024). Kendini susturma, kişinin pasif olduğu, yakın çevresindeki insanların ihtiyaçlarını karşılamak için duygularını, görüşlerini ve eylemlerini bastırdığı bir şekilde yakın ilişkiler kurma ve sürdürme bilişsel şemasıyla ilişkili (Janković et al., 2017) olarak ifade edilmektedir. Bir diğer ifade ile kendini susturma davranışının özellikleri olarak; yakın ilişkilerde veya ailedeki yakın kişilerarası ilişkilerde anlaşmazlığa ve çatışmaya neden olabilecek öfke ve duyguları bastırmak, dışsallaştırılmış öz algı, kendi ihtiyaçlarını görmezden gelmek ve başkalarının eylemlerinden kendini sorumlu tutmak yer almaktadır (Shrivastava & Rathore, 2020).

Kendini susturma teorisi Jack (1991) tarafından bekar anneler, öğrenciler ve depresyondan muzdarip kadınlar da dahil olmak üzere çeşitli yaşam tarzlarına sahip kadınların deneyimlerini dinleyip analiz etmesi sonucunda geliştirmiştir. Diyalogları ve kadınların gerçek sesleri ile kimliklerini incelediğinde yakın ilişkilerdeki stres ve gerçekçi olmayan (ve genellikle öznel) sağlıklı karşılaştırmalar ve benzeri çevresel faktörlerin kabul edilebilir olarak değerlendirildiğini ortaya çıkarmıştır (Hondzel, 2007). Jack (2011) aynı zamanda kendini susturma davranışının dört alt boyuttan oluştuğunu ifade etmektedir. Bunlar dışsallaştırılmış benlik algısı (kendini dış standartlara göre görmek ve değerlendirmek), kendini feda etme olarak bakım (başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarının önüne koyarak bağları güvence altına almak), kendini susturma (çatışmadan ve olası ilişki kaybından kaçınmak için kişinin kendi ifadesini ve eylemini engellemesi) ve bölünmüş benlik (içsel deneyimden farklı bir dışsal benlik sunmak; içsel bölünme deneyimi)tir.

Jack ve Ali'ye (2010) göre, kendini susturma bir kişilik özelliği değil, ilişkisel bir kavramdır. Öğretmen ve öğrenciler arasında olumlu bir ilişki bulunan ve öğrenme ortamının dostane olduğu sınıf ortamlarında öğrenciler kendilerini özgürce ifade edebilmektedir (Patrick et al., 2019). Özellikle yaygın olan ve insanları ilişkisel çıkmaza sokma potansiyeline sahip olduğu savunulabilecek önemli bir kurum eğitim kurumları bir diğer ifade ile okuldur. Öğrenciler, kafalarının karışık olduğunu başkalarının görmesini istemedikleri için kendi kendilerini susturabilirler. Görüşlerinin çoğu insanın düşündükleriyle uyumsuz olduğunu düşündükleri için de kendi kendilerini susturabilmektedir. Görüşlerini paylaşmanın getirebileceği sorunlardan kaçınmak isteyebilmektedirler. Aynı zamanda belirli değerleri, bakış açılarını ve deneyimlerini ortaya koyarlarsa risk altında kalacaklarını veya bir şey kaybedeceklerini düşündükleri

için de kendilerini susturabilmektedirler (Sunstein, 2021). Kendini susturma her yerde ve her zaman diliminde gerçekleşebilmektedir.

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü 2025-2026 Güz Yarıyılı Lisans üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Veri seti 165 gönüllü öğrenciden oluşmuştur. Katılımcılar araştırmaya yönelik oluşturulmuş anketi doldurmuştur. Ankette yaş, cinsiyet, ilişki durumu, algılanan sosyoekonomik düzey, genel mizaç, sigara ve alkol kullanma ile ilgili sosyodemografik sorular ile ölçeklere ilişkin sorular yer almıştır.

Psikolojik İyi Oluş Ölçeği (PİÖÖ) Diener ve arkadaşları (2010) tarafından geliştirilmiş, Telef (2013) tarafından Türkçe'ye uyarlama çalışması yapılmış ölçek 7'li Likert tipinde derecelendirilen ve toplam 8 maddeden oluşan tek boyutlu bir yapıya sahiptir. Ölçekten 8 ile 56 aralığında puan alınabilmektedir. Elde edilen puan arttıkça bireyin güçlü psikolojik kaynaklara ve iyi oluş düzeyine sahip olduğu varsayılmaktadır. Telef (2013) tarafından ölçek için hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .80 iken bu çalışma kapsamında hesaplanan iç tutarlılık katsayısı .86'dır.

Kendini Susturma Ölçeği (KSÖ); bireylerin hetoreseksüel romantik ilişkilerinde, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmeyi engellemelerini içeren suskunluk düzeylerinin derecesini değerlendirmek amacıyla Jack (1991) tarafından geliştirilmiş olan 31 maddelik kendini değerlendirme türü bir envanterdir. Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması ile

ilgili ilk çalışma Kurtiş (2010) tarafından gerçekleştirilmiş olup, Kurtiş'in önerileri doğrultusunda, yalnızca kadınlarla yürütülmüş ve bazı maddelerin anlaşılmasında sebebiyle revizyona ihtiyaç duyulmuştur. Bu kapsamda Doyum Birtane (2017) yüksek lisans tez çalışması kapsamında yeniden Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışması gerçekleştirmiştir. Ölçek 5'li Likert tipinde, 31 madde ile dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar; dışsallaştırılmış benlik algısı (6 madde), fedakarlık (kendini kurban olarak görme / 8 madde), kendini susturma (9 madde) ve bölünmüş benlik (7 madde) tir (Doyum Birtane, 2017).

Ölçeğin orijinal çalışmasında iç tutarlılığın .86 ile .94 arasında değiştiği gözlenirken Doyum Birtane (2017) yürüttüğü geçerlik güvenirlik çalışmasında 1 ve 11. maddelerinin çıkarılması ile KSÖ'nün iç tutarlılığı $\alpha=.86$ hesaplamıştır. Ölçeğin "Dışsallaştırılmış Benlik Algısı" ($\alpha=.63$), "Fedakarlık" ($\alpha=.63$), "Kendini Susturma" ($\alpha=.63$), "Bölünmüş Benlik" ($\alpha=.63$) alt boyutları da yeterli düzeyde iç tutarlılık göstermiştir. Bu çalışmada ise araştırmacıların önerdiği 1 ve 11. Maddelerin ve tutarlılık değerini arttırmak adına 17. Maddenin çıkarılması ile KSÖ'nün iç tutarlılık katsayısı .84 hesaplanmıştır. Ölçeğin "Dışsallaştırılmış Benlik Algısı" ($\alpha=.71$), "Fedakarlık" ($\alpha=.52$), "Kendini Susturma" ($\alpha=.76$), "Bölünmüş Benlik" ($\alpha=.61$) alt boyutları da yeterli düzeyde iç tutarlılık göstermiştir. Ölçekte yer alan 1, 8, 11, 15 ve 21. maddeleri ters kodlanmıştır. KSÖ'den alınabilecek en yüksek toplam puan 155 ve en düşük toplam puan ise 31 olarak belirlenmiştir. KSÖ'den alınan yüksek puanlar yüksek puanlar, geleneksel açıdan toplumsal olarak belirlenmiş kendini susturma beklentilerini karşıladığı varsayılmaktadır.

4.2. İşlem

Bu araştırmanın örnekleme ait verilerin bir kısmı Google Forms üzerinden diğer bir kısmı ise yüz yüze doldurulma yolu ile elde edilmiştir. Katılım gönüllülük esaslı gerçekleştirilmiştir.

Öğrencilere “Bilgilendirilmiş Onam Formu” ile bilgi verilmiş ve anketi cevaplandırmaları beklenmiştir. İstatiksel işlemler Jamovi (2.3.28) programında gerçekleştirilmiştir.

Öncelikli olarak verilerin analizlere uygun olup olmadığı incelenmiş ve bu kapsamda kayıp değerler, ters kodlanan maddeler, uç değerler ve normallik varsayımları ele alınmıştır. Aynı zamanda ölçek maddelerine ilişkin normal dağılım incelemeleri çarpıklık/basıklık katsayısı ve Histogram Grafiği aracılığı ile gerçekleştirilmiştir. Verilerin anlamlı olarak normal dağılım gösterdiği bulgularına ulaşıldıktan sonra analiz süreci başlatılmıştır.

4.3. Araştırmanın Hipotezi

Türkçe literatürde var olan boşluğa bir katkı sağlamak ve farkındalık oluşturmak amacı ile örneklem sınırlılığında üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları ile kendini susturma davranışları arasında ilişki var mıdır? sorusuna yanıt aranmak istenmiştir. Bu kapsamda araştırma hipotezi ve alt hipotezler

H1: “Öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile kendini susturma davranışları ile arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”

H_{1a}: “Öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile sosyodemografik özellikler arasında ilişki vardır”

H_{1b}: “Öğrencilerin kendini susturma davranışı ile sosyodemografik özellikler arasında ilişki vardır”

şeklinde oluşturulmuştur.

4.4. Araştırmanın Kısıtları

Üniversite öğrencileri bağlamında gerçekleştirilen ve ilk olma özelliğine sahip çalışmada, gelecekteki araştırmalar için

yeni bakış açıları ve yönelimler oluşturabilecek sınırlamaları bulunmaktadır.

Kendini susturma olgusu ilişki kalitesi, türü veya süresine bağlı olarak değişmesi muhtemel olan ilişkisel bir süreci ifade etmektedir. Gelecekteki çalışmalarda, kendini susturma ile iyi oluş üzerindeki olası sonuçlarını, diğer yakın ilişkilerde (öğretim üyesi, aile veya arkadaşlık) de gelişimsel bir tasarımda değerlendirilebilir.

Çalışmanın bir kısıtı kendini susturma olgusunun değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bu olgu iç gözlem yoluyla kolayca anlaşılamayabilir, bu nedenle kişilerden alınan bilgiler (öz bildirim) uygun araçlar olmayabilir. Gelecekteki çalışmalarda, bu potansiyel zayıflığı gidermek için davranışsal veya gözlemsel değerlendirmeler kullanılabilir.

Üçüncü bir sınırlama grubu ise çalışmanın örnekleme ile ilgilidir. Örneklem bir kamu üniversitesinin bir fakültesi ve fakültedeki bir bölümün 3ncü ve 4üncü sınıf öğrencileri ile sınırlıdır. Bu çalışmanın bulgularının genellenebilirliğini doğrulamak için kademeli olarak fakülte ve üniversite örnekleminde ek çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Son bir kısıtlama da tek bir üniversite kültürü içinde elde edilmiş verilerin farklı üniversite öğrencileri ve farklı üniversitelerin örgüt kültürleri bağlamında da ele alınabilmesi gerekliliğidir. Özel üniversite öğrencileri ile de çalışarak karşılaştırılabilir sonuçlar elde edilebilir. Böylece sonuçların genellenebilirliği ile ilgili katkının yanı sıra karar vericiler ve uygulayıcılara politikaları konusunda önemli farkındalık ile bilgi sağlanabilir.

4.5. İstatistiksel Analiz

Verilerin analize hazırlanması için bazı adımlar uygulanmıştır. İlk olarak frekans değerleri incelenmiş ve verilerin

girilmesi aşamasında yapılan hatalar belirlenip düzeltilmiştir. Ardından ölçeklerin gerekliliklerine uygun olarak ters kodlanan maddeler işlenmiştir. Bu işlemlerin ardından veri uç değerler ve normallik varsayımları açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada ele alınan tüm değişkenlerin Skewness-Kurtosis değerleri incelenmiş ve değerlerin +/- 2 aralığında olduğunun tespit edilmesi üzerine değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir (Hair et al., 2022).

5. BULGULAR

5.1. Örneklemenin Sosyodemografik Özellikleri

Araştırmanın örneklemini oluşturan üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin, 111'i kadın (%67.3) ve 54'ü erkek (%32.7) öğrencidir. 79 üçüncü sınıf öğrencisinin 46'sı (%41.8) kadın, 33'ü (%58.2) erkek olup 86 dördüncü sınıf öğrencisinin ise 65'i (%75.6) kadın, 21'i (%24.4) erkektir.

Yaş aralığı 20-25 olarak belirlenmiştir. Kadın (Ort=21.1) ve erkek (Ort=21.5) öğrencilerin yaş ortalamaları benzerdir. Örneklemenin (Kadın = 111, Erkek = 54) yaş dağılımı incelendiğinde %12.7'si 20, %38.8'i 21, %29.7'si 22, %13.3'u 23, %1.8'i 24, %3.6'sı 25 yaşındadır. 3ncü sınıflarda kadın (Ort=21.1) ve erkek (Ort=21.5) öğrencilerin yaş ortalamaları benzerdir. 3ncü sınıf örnekleminin (Kadın = 46, Erkek = 33) yaş dağılımı incelendiğinde %26.6'sı 20, %39.2'si 21, %17.7'si 22, %13.9'u 23, %1.3'i 24, %1.3'ü 25 yaşındadır. 4ncü sınıflarda kadın (Ort=22.0) ve erkek (Ort=22.0) öğrencilerin yaş ortalamaları benzerdir. 4ncü sınıf örnekleminin (Kadın= 65, Erkek = 21) yaş dağılımı incelendiğinde %38.4'ü 21, %40.7'si 22, %12.8'i 23, %2.3'ü 24, %5.8'i 25 yaşındadır.

Örneklemenin %47.3'ünün ($n = 78$) romantik ilişkisi yoktur. %52.7'sinin ($n = 87$) romantik ilişkisi bulunmaktadır. 3ncü sınıf

örnekleminde %51.9'unun ($n = 41$) romantik ilişkisinin olmadığı, %48.1'inin ($n = 38$) ilişkisinin olduğu bir örneklem söz konusu iken dördüncü sınıflarda %43.0'ünün ($n = 37$) romantik ilişkisinin olmadığı, %57.0'sinin ($n = 49$) ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Sosyoekonomik düzey açısından örneklemin %60.6'sı ($n = 100$) orta düzey, %28.5'i ($n = 47$) orta-üst düzey, %9.7'si ($n = 16$) orta-alt düzey ve %1.2'si ($n = 2$) alt düzey gelire sahip olduklarını belirtmiştir. 3ncü sınıf örnekleminin sosyoekonomik düzey açısından %55.5'i ($n = 47$) orta düzey, %29.1'i ($n = 23$) orta-üst düzey, %10.1'i ($n = 8$) orta-alt düzey ve %1.3'ü ($n = 1$) alt düzey gelire sahip olduklarını belirtmiştir. 4ncü sınıf örnekleminin sosyoekonomik düzey açısından %61.6'sı ($n = 53$) orta düzey, %27.9'i ($n = 24$) orta-üst düzey, %9.3'ü ($n = 8$) orta-alt düzey ve %1.2'si ($n = 1$) alt düzey gelire sahip olduklarını belirtmiştir.

Örneklem çevrelerindeki kişiler tarafından %32.7 ($n = 54$) “barışçıl”, %27.3 ($n = 45$) “popüler”, %21.8 ($n = 36$) “güçlü” ve %18.2 ($n = 30$) de “tertipli” olarak tanımlanmıştır. 3ncü sınıf öğrencilerinin %34.2'si ($n = 27$) “barışçıl”, %32.9'u ($n = 26$) “popüler”, %24.1'i ($n = 19$) “güçlü” ve %8.9'u ($n = 7$) da “tertipli” olarak ifade edilmiştir. 4ncü sınıf öğrencileri çevreleri tarafından %31.4'ü ($n = 27$) “barışçıl”, %26.7'si ($n = 23$) da “tertipli”, %22.1'i ($n = 19$) “popüler” ve %19.8'i ($n = 17$) “güçlü” olarak ifade edilmiştir.

Öğrencilerin %44'ü ($n = 73$) sigara kullanırken, %37.6'i ($n = 62$) da alkol kullanmaktadır. 3ncü sınıf öğrencilerinin %41.8'i ($n = 33$) sigara, %29.1'i ($n = 23$) alkol kullanmaktadır. 4ncü sınıf öğrencilerinin ise %46.5'i ($n = 40$) sigara, %45.3'ü ($n = 39$) da alkol kullandığını belirtmiştir. Sınıflar bazında sigara ve alkol kullanmayan öğrenci sayısı kullanan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur.

5.2. Güvenirlilik Analizi

PİÖÖ ve KSDÖ ilişkin güvenilirlik analizi, iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayı hesaplaması sonucunda güvenilirlik oranları sırasıyla .86 ve .84 olarak elde edilmiştir. Sonuç, sosyal bilimler için kabul edilebilir düzeydedir. KSDÖ'nün 1. ve 11. maddeleri önerildiği şekilde analize dahil edilmemiş (Doyum Birtane, 2017; Kurtiş, 2010)tir. 17. madde bu çalışma kapsamında güvenilirliği düşürdüğü gerekçesiyle analizden çıkarılmıştır. KSDÖ dışsallaştırılmış benlik algısı, fedakarlık, kendini susturma ve bölünmüş benlik alt boyutlarının güvenilirlik oranları sırasıyla .72 ve .52 ve .76 ve .61'dir (Tablo 1).

Tablo 1. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ile Kendini Susturma Davranışı ve Alt Boyutları Güvenirliliği

Ölçekler	Madde Sayısı	N	Cronbach Alpha
PİÖÖ	8	165	.86
KSDÖ	29	165	.84
Dışsallaştırılmış Benlik Algısı	6	165	.71
Fedakarlık	7	165	.52
Kendini Susturma	10	165	.76
Bölünmüş Benlik	6	165	.61

5.3. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan öğrencilerin PİÖÖ ve KSDÖ ile alt boyutlarına ilişkin maksimum, minimum değer ile ortalama ve standart sapmalarının değerlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Psikolojik İyi Oluş Ölçeği ile Kendini Susturma Davranışı Ölçeği ve Alt Boyutları Tanımlayıcı İstatistikleri

N=165	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
PİÖÖ	165	1.75	7.00	5.37	.99
KSDÖ	165	1.34	4.14	2.54	.48
Dışsallaştırılmış Benlik	165	1.00	5.00	2.54	.77
Fedakarlık	165	1.29	4.71	2.82	.62
Kendini Susturma	165	1.00	3.89	2.37	.63
Bölünmüş Benlik	165	1.14	4.71	2.48	.56

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarının kendini susturma davranışından yüksek olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeyine göre PİÖÖ ve KSÖ ile alt boyutları ilişkin maksimum, minimum değer ile ortalama ve standart sapmalarının değerlerine Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Psikolojik İyi Oluş ve Kendini Susturma Davranışı ile Alt Boyutları Sınıf Düzeylerine Göre Tanımlayıcı İstatistikleri

N=165	Sınıf	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
PİÖÖ	3.sınıf	86	1.75	7.00	5.35	.92
	4.sınıf	79	1.75	7.00	5.39	1.07
KSDÖ	3.sınıf	86	1.69	3.66	2.63	.40
	4.sınıf	79	1.34	4.14	2.46	.53
Dışsallaştırılmış Benlik	3.sınıf	86	1.50	4.00	2.59	.69
	4.sınıf	79	1.00	5.00	2.49	.84
Fedakarlık	3. sınıf	86	1.29	4.29	2.86	.59
	4.sınıf	79	1.57	4.71	2.79	.64
Kendini Susturma	3. sınıf	86	1.22	3.78	2.51	.55
	4.sınıf	79	1.00	3.89	2.24	.67
Bölünmüş Benlik	3. sınıf	86	1.43	4.00	2.58	.55
	4.sınıf	79	1.14	4.71	2.39	.55

Tanımlayıcı istatistik sonuçlarına göre 4ncü sınıf öğrencilerinin psikolojik iyi oluşlarının 3ncü sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu söylenebilir. Kendini susturma davranışında da 3ncü sınıf öğrencilerinin ortalaması daha yüksek olmuştur. Bir diğer ifade ile 3ncü sınıf öğrencilerin de kendini susturma davranışı 4ncü sınıflardan daha yüksektir.

5.4. Bağımsız Örneklem T Testi

Bağımsız örneklem T testi ile öğrencilerin cinsiyet, ilişki durumu, sigara ve alkol kullanımları ile Psikolojik İyi Oluş ve Kendini Susturma Davranışı ilişkisi analiz edilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet, İlişki Durumu, Sigara ve Alkol Kullanımları ile Kendini Susturma Davranışı ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişki İçin T Testi

		N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
KSDÖ						
Cinsiyet	Kadın	111	43.5	12.99	-1.27	.08
	Erkek	54	41.8	14.57		
İlişki durumu	İlişkisi var	87	73.3	12.99	.005	.99
	İlişkisi yok	78	73.7	14.57	.97	.33
				14.61		
Sigara alışkanlığı	Var	73	74.8	13.13	-5.8	.16
	Yok	92	72.7	14.4		
		62	72.9	13.5		
Alkol alışkanlığı	Var	103	74.1			
	Yok					
PİÖÖ						
Cinsiyet	Kadın	111	43.5	7.60	-1.27	.21
	Erkek	54	41.8	8.65	-2.32	.02
İlişki durumu	İlişkisi var	87	44.3	7.58		
	İlişkisi yok	78	41.4	8.17	.02	.98
				6.87		
Sigara alışkanlığı	Var	73	43.0	8.78	-1.421	.16
	Yok	92	42.9	8.22		
		62	41.8	7.78		
Alkol alışkanlığı	Var	103	43.6			
	Yok					

Bağımsız örneklem T testi sonucuna göre psikolojik iyi oluş ile cinsiyet, sigara ve alkol kullanımı arasında da anlamlı farklılık bulunmamıştır. Benzer şekilde kendini susturma davranışı ile cinsiyet, ilişki durumu, sigara ve alkol kullanımı arasında da anlamlı farklılık elde edilememiştir (Tablo 4).

Elde edilen tek anlamlı farklılık psikolojik iyi oluş ile ilişki durumu arasındadır ($t(163) = -2.32$, $p=.02$, $Cohen's d = -.36$). Student's Testi sonuçlarına göre, ilişkisi olan ve olmayan öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark gözlenmiştir. İlişkisi olanları ($Ort = 44.3$, $SS = 7.58$) ilişkisi olmayanlara ($Ort = 41.4$, $SS = 8.17$) kıyasla daha yüksek psikolojik iyi oluşa sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuca dayalı olarak **H_{1a}: “Öğrencilerin psikolojik iyi oluşu ile sosyodemografik özellikleri arasında ilişki vardır”** alt hipotezi kısmi olarak kabul edilmiştir.

Kendini susturma davranışının alt boyutlarının cinsiyet, ilişki durumu, sigara ve alkol kullanımına göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için varsayımlar kontrol edilmiştir. Tüm boyutlar homojenlik varsayımını karşılanırken dışsallaştırılmış benlik ve bölünmüş benlik boyutlarının normal dağılım ($p<.05$) varsayımını karşılamadığı gözlenmiştir. Diğer alt boyutlar normal dağılım varsayımını karşılamışlardır.

Tablo 5. Kendini Susturma Davranışı Alt Boyutları ile Cinsiyet, İlişki Durumu, Sigara Kullanımı ve Alkol Kullanımı İlişkisi T Testi

KSÖ Alt Boyutları		N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
Dışsallaştırılmış Benlik						
Cinsiyet	Kadın	111	14.9	4.96	-.55	.58
	Erkek	54	15.4	3.83		
İlişki durumu	İlişkisi var	87	15.4	5.11	-.42	.67
	İlişkisi yok	78	15.1	4.01		
Sigara kullanımı	Var	73	15.2	4.98	-.80	.42
	Yok	92	15.2	5.04		
Alkol kullanımı	Var	62	14.8	4.35		
	Yok	103	15.5			
Fedakarlık						
Cinsiyet	Kadın	111	19.2	4.22	2.60	.01
	Erkek	54	21.0	4.26		
İlişki durumu	İlişkisi var	87	20.1	4.49	-1.01	.31
	İlişkisi yok	78	19.4	4.08		
Sigara kullanımı	Var	73	20.4	4.45	-.62	.53
	Yok	92	19.3	4.15		
Alkol kullanımı	Var	62	19.5	4.30		
	Yok	103	19.9	4.32		
Kendini Susturma						
Cinsiyet	Kadın	111	20.5	5.85	2.63	.009
	Erkek	54	22.9	4.88		
İlişki durumu	İlişkisi var	87	20.9	5.84	1.00	.31
	İlişkisi yok	78	21.8	5.44		
Sigara kullanımı	Var	73	21.5	5.74	-.01	.99
	Yok	92	21.2	5.61		
Alkol kullanımı	Var	62	21.3	5.38		
	Yok	103	21.3	5.84		
Bölünmüş Benlik						
Cinsiyet	Kadın	111	17.3	3.66		
	Erkek	54	17.5	4.03		

İlişki durumu	İlişkisi var	87	17.3	4.02	.23	.82
	İlişkisi yok	78	17.4	3.79	.18	.85
Sigara kullanımı	Var	73	17.8	3.70	1.14	.25
	Yok	92	17.1	4.05	-.39	.69
Alkol kullanımı	Var	62	17.2	3.85		
	Yok	103	17.5	3.95		

Analizler sonucunda **fedakarlık** ($t(163) = 2.604, p = .01$, $Cohen's d = .43$) **ve kendini susturma** ($t(163) = 2.63, p = .009$, $Cohen's d = .44$) **alt boyutlarının cinsiyete** göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği gözlenmiştir. Fedakarlık boyutu için fark incelendiğinde, erkeklerin ($Ort= 21.0, SS=4.26$), kadınlara ($Ort= 19.2, SS= 4.22$) göre daha yüksek fedakârlık düzeyine sahip olduğu sonucu elde edilmiştir. Kendini susturma boyutu için fark incelendiğinde, erkeklerin ($Ort= 22.9, SS=4.48$), kadınlara ($Ort= 20.5, SS= 5.85$) göre daha yüksek fedakârlık düzeyine sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

Elde edilen bulgular kendini susturma davranışının sadece fedakarlık ve kendini susturma alt boyutlarında cinsiyete duyarlılık gösterdiği diğer alt boyutlarda ise kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuştur. **H_{1b}: “Öğrenci kendini susturma davranışı ile sosyodemografik özellikler arasında ilişki vardır”** alt hipotezi de kısmi olarak kabul edilmiştir.

Sınıf düzeyine göre öğrencilerinin psikolojik iyi oluşları ile kendini susturma davranışını farklılaşp farklılaşmadığı da analiz edilmiştir (**Tablo 6**).

Tablo 6. Psikolojik İyi Oluş ve Kendini Susturma Davranışı Sınıf Düzeyi Açısından Fark İçin T Testi

N=165	Sınıf Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma	T	P
PİO	3.sınıf	79	42.8	7.38	.26	.80
	4.sınıf	86	43.1	8.52		
KSD	3.sınıf	79	76.2	11.57	-2.33	.02
	4.sınıf	86	71.3	15.27		

Psikolojik iyi oluşun sınıflar düzeyinde farklılaşp farklılaşmadığını incelemek için öncelikle varsayımlar kontrol edilmiştir. Normallik varsayımı karşılanırken ($p=.08$) homojenlik varsayımı ($F(1,163)=3.62$, $p=.02$) karşılanmamıştır. Buradan hareketle Student's T Testi yardımı ile türetilen Welch's t Testi yürütülmüştür. Analiz sonuçlarına göre psikolojik iyi oluşun ($t(162) = .26$, $p=.80$, *Cohen's d* = .04) anlamlı bir farklılık göstermediği gözlenmiştir.

Kendini susturma davranışı için normal dağılım ($p=.08$) varsayımı ve varyans homojenliği varsayımı karşılanmıştır ($F(1,163) = 3.62$, $p = .06$). Buradan hareketle Student's T testi yürütülmüştür. Analiz sonucuna göre sınıf düzeyinde kendini susturma davranışının ($t(163) = -2.308$, $p=.02$, *Cohen's d* = -.36), farklılık gösterdiği gözlenmiştir. 3ncü sınıf öğrencilerinin ($Ort=76.2$, $SS=11.57$) 4ncü sınıf öğrencilerine ($Ort=71.3$, $SS=15.27$) göre daha fazla kendini susturma davranışına sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

5.5. Tek Yönlü Anova Testi

Anova testi sonucunda psikolojik iyi oluş ile güçlü, popüler, barışçıl ve tertipli olmak mizaç türleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır, $F(3,79.7)=.846$, $p=.473$. Benzer sonuç kendini susturma davranışı için de elde edilmiştir, $F(3,81)=1.785$, $p>.05$. (Tablo 7)

Tablo 7. Mizaç Türleri ile Psikolojik İyi Oluş ve Kendini Susturma Davranışı ile Alt Boyutlar İlişkisi için ANOVA

N=165	Sınıf Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
PİO	Güçlü	36	5.48	.878	.846	.473
	Popüler	45	5.50	.956		
	Barışçıl	54	5.23	.942		
	Tertipli	30	5.28	1.262		
KSD	Güçlü	36	2.46	.466	1.785	.157
	Popüler	45	2.60	.388		
	Barışçıl	54	2.62	.521		
	Tertipli	30	2.40	.502		
Dışsallaştırılmış Benlik	Güçlü	36	2.26	.642	3.402	.021
	Popüler	45	2.69	.746		
	Barışçıl	54	2.66	.830		
	Tertipli	30	2.40	.754		
Fedakarlık	Güçlü	36	2.76	.635	1.680	.178
	Popüler	45	2.83	.562		
	Barışçıl	54	2.96	.625		
	Tertipli	30	2.65	.626		
Kendini Susturma	Güçlü	36	2.32	.651	.745	.528
	Popüler	45	2.47	.557		
	Barışçıl	54	2.39	.569		
	Tertipli	30	2.24	.768		
Bölünmüş Benlik	Güçlü	36	2.51	.526	.547	.651
	Popüler	45	2.46	.453		
	Barışçıl	54	2.54	.641		
	Tertipli	30	2.37	.586		

Kendini susturma davranışı ve alt boyutları ile mizaç türleri arasında farklılık olup olmadığını incelemek amacı ile Tek Yönlü Varyans Analizi yürütülmüştür. Kendini susturma davranışının alt boyutlarından dışsallaştırılmış benlik boyutu ($p=.006$) dışında diğer tüm boyutlar normal dağılım varsayımını karşılamış ve tüm boyutlar homojenlik varsayımlarını karşılamışlardır. Analiz sonuçlarından elde edilen bulgulara göre kendini susturma davranışının alt boyutlarından dışsallaştırılmış benlik boyutunda mizaç türlerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı gözlenmiştir ($F(3,83.2)= 3.402, p=.02$).

Anlamlı farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla Games-Howell Post-Hoc testi yürütülmüştür. Analiz sonucuna göre, “*Güçlü, kararlı, otoriter ve yönlendirici*” şeklinde tanımlanan grup ($\bar{X} = 13.6$), “*popüler, neşeli, sevimli ve şakacı*” olarak algılanan grubun ($\bar{X} = 16.1$) dışsallaştırılmış benlik puanları popüler ve barışçıl mizaca sahip

bireylere göre anlamlı düzeyde daha düşük bulunmuştur (MD = -2.55, $p = .036$). Diğer grup karşılaştırmalarında ise anlamlı farklılık gözlenmemiştir ($p > .05$).

Bir diğer analiz ise algılanan sosyoekonomik seviyeye göre psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı ile alt boyutlarının farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hem psikolojik iyi oluş hem de kendini susturma davranışı ve alt boyutları ile algılanan sosyoekonomik seviye arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır (Tablo 8).

Tablo 8. Algılanan Sosyoekonomik Seviye ile Psikolojik İyi Oluş, Kendini Susturma Davranışı ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki için ANOVA

N=165	Sosyo Eko. Seviye	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P
PİO	alt	2	5.00	.353	5.053	.051
	orta-alt	16	4.90	1.281		
	orta	100	5.26	1.014		
	orta-üst	47	5.77	.718		
KSD	alt	2	3.52	.878	2.493	.181
	orta-alt	16	2.79	.415		
	orta	100	2.52	.439		
	orta-üst	47	2.46	.499		
Dışsallaştırılmış Benlik	alt	2	4.00	1.414	2.264	.205
	orta-alt	16	2.82	.887		
	orta	100	2.56	.747		
	orta-üst	47	2.32	.664		
Fedakarlık	alt	2	3.43	1.818	.641	.622
	orta-alt	16	2.98	.500		
	orta	100	2.78	.548		
	orta-üst	47	2.84	.721		
Kendini Susturma	alt	2	3.00	.471	2.569	.170
	orta-alt	16	2.71	.585		
	orta	100	2.31	.636		
	orta-üst	47	2.35	.595		
Bölünmüş Benlik	alt	2	3.86	1.212	2.283	.202
	orta-alt	16	2.67	.360		
	orta	100	2.48	.530		
	orta-üst	47	2.37	.567		

Analiz öncesinde normallik ve varyans homojenliği varsayımları incelenmiştir. Shapiro–Wilk testi sonuçlarına göre psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı alt

boyutlarından dışsallaştırılmış benlik ($p < .05$) değişkenlerinde normallik varsayımının ihlal edildiği görülmüştür. Kendini susturma davranışı ile fedakârlık, kendini susturma ve bölünmüş benlik alt boyutları normal dağılım varsayımını karşılamaktadır, $p > .05$.

Homojenlik varsayımı için Levene testi sonuçları incelendiğinde kendini susturma davranışı, dışsallaştırılmış benlik ve kendini susturma değişkenleri için varyansların homojen olduğu $p > .05$; psikolojik iyi oluş ile kendini susturma davranışı alt boyutlarından fedakârlık ve bölünmüş benlik değişkenlerinin ise varyans homojenliği varsayımını karşılamadıkları belirlenmiştir ($p < .05$). Bu nedenle analizlerde Welch ANOVA sonuçları dikkate alınmıştır.

Welch ANOVA sonuçlarında algılanan sosyoekonomik seviyeye göre psikolojik iyi oluş toplam puanları açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır, $p > .05$. Kendini susturma davranışı ve alt boyutlarından dışsallaştırılmış benlik, fedakârlık, kendini susturma ve bölünmüş benlik boyutlarının da anlamlı biçimde farklılaşmadığı sonucu elde edilmiştir $p > .05$.

6. KORELASYON ANALİZİ

Araştırma kapsamında psikolojik iyi oluş ile kendini susturma davranışı ve alt boyutları arasında ilişki olup olmadığı Pearson korelasyon analizi ile ölçülmüştür (Tablo 9).

Tablo 9. Psikolojik İyi Oluş ile Kendini Susturma ve Alt Boyutları Korelasyon Analizi

N=163	PİÖÖ	KSDÖ	Dışsallaştırılmış Benlik	Fedakarlık	Kendini Susturma	Bölünmüş Benlik
PİÖÖ	1					
KSDÖ	-.28***	1				
Dışsallaştırılmış Benlik	-.30***	.79***	1			
Fedakarlık	-.08***	.71***	.46***	1		
Kendini Susturma	-.26***	.78***	.44***	.39***	1	
Bölünmüş Benlik	-.16*	.68***	.48***	.29***	.36*	1

Not. * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Ana hipotez **H1: “Öğrencilerin kendini susturma davranışları ile psikolojik iyi oluşları arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”** şeklinde oluşturulmuştur. Hipoteze ilişkin bulgu ($r_p = -.28$, $p < .001$)’dir. Bu bağlamda öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile kendini susturma davranışları arasında negatif yönlü anlamlı ve zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Böylece **H1 hipotezi desteklenmiş ve kabul edilmiştir.**

PİÖÖ ile KSDÖ alt boyutları arasında negatif yönlü anlamlı düzeyde ilişkiler gözlenmiş ve kendini susturma davranışının alt boyutlarından dışsallaştırılmış benlik boyutu ($r_p = -.30$, $p < .001$), fedakarlık boyutu ($r_p = -.08$, $p < .001$), kendini susturma boyutu ($r_p = -.26$, $p < .001$) ve bölünmüş benlik boyutu için ($r_p = -.16$, $p < .05$) elde edilmiştir.

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Çalışmada üniversite öğrencisi örnekleminde psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı ilişkisi değerlendirilmiştir. Üniversite öğrencileri örnekleminde psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı ilişkisi araştırmacıların keşfedebileceği önemli bir alan olup araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır. Mevcut çalışmalar ağırlıklı olarak üniversite öğrencisi eğitiminde pozitif psikoloji müdahalelerine odaklanmaktadır.

165 kişilik öğrenci örnekleminde elde edilen verilerin analizine dayalı çalışmada ana hipotez **H1: “Öğrencilerin psikolojik iyi oluşları ile kendini susturma davranışları ile arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”** şeklinde oluşturulmuş ve hipotez desteklenerek **kabul edilmiştir**. Benzer bir sonuç eşit sayıda kadın ve erkekten oluşan 154 evli bireyin katıldığı bir çalışmada kendini susturmanın (zayıf öz benlik algısı, öz fedakarlık olarak bakım, kendini engelleme) zihinsel iyilik haliyle (duygusal iyilik hali, psikolojik iyilik hali) negatif ilişkili olduğu şeklinde elde edilirken (Naeem et al., 2024) 107 Kanadalı kadın araştırma görevlisi ile gerçekleştirilen bir başka çalışmada da yüksek düzeyde kendini susturma davranışı gösteren araştırma görevlilerinin daha düşük iyi oluş düzeyine sahip olduğu bulunmuştur (Hondzel, 2007).

Sosyo demografik değişkenler (cinsiyet, ilişki durumu, sigara kullanımı, alkol kullanımı, mizaç türleri, algılanan sosyoekonomik düzey) ile psikolojik iyi oluş, kendini susturma davranışı ve alt boyutları arasında bazı anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Cinsiyet ile psikolojik iyi oluş arasında ilişki bulunamamıştır. Psikolojik iyi oluş ile ilgili benzer bir sonuç 180 IT çalışanı ile gerçekleştirilen çalışmada elde edilmiştir. Erkek çalışanların öznel iyi olma durumlarını kadın çalışanlardan çok daha iyi algıladıkları tespit edilmiş olmasına rağmen cinsiyet çalışanların öznel iyi oluş düzeylerinde anlamlı farklılık elde edilmemiştir. Diener (1984)’da çalışmasında erkekler ve kadınlar arasında öznel iyi oluş düzeyini karşılaştıran 13 çalışmanın incelemesinden benzer bulgular elde etmiş ve bildirilen ortalama pozitif iyi oluş düzeylerinde bir fark olmadığını tespit etmiştir (Joshi, 2010).

Cinsiyet açısından kendini susturma davranışı ile ilişki bulunamamıştır. Benzer sonuçlara üniversite 3ncü sınıf öğrencisi

167 kişilik örneklemle gerçekleştirilen araştırmada (Besser et al., 2003) ve 113 katılımcılı bir başka çalışmada da (Spratt et al., 1998) ulaşılmıştır. Tersine bir sonuç 14-17 yaş aralığındaki 569 ergen örneklemine ve erkeklerin kızlardan daha yüksek düzeyde kendini susturma davranışı (Karakuş & Göncü-Köse, 2023) gerçekleştirdiği olarak elde edilirken, 227 erkek ve 598 kadın üniversite öğrencisi arasında gerçekleştirilen bir başka araştırmada da erkek katılımcıların kendini susturma puanları kadınlardan daha yüksek olmuştur (Cramer & Thoms, 2003). Benzer bir sonuç Kurtiş (2010)'in 302 kişilik örnekleminden oluşan doktora çalışmasında da elde edilmiştir.

Çalışmada *cinsiyet* açısından tek *anlamli farklılık cinsiyet ile kendini susturma davranışı fedakarlık ve kendini susturma alt boyutları* arasında elde edilmiştir. Bu farklılık *erkek öğrencilerden kaynaklanmıştır*. Erkek öğrencilerin hem fedakarlık hem de kendini susturma düzeyleri kız öğrencilerden daha yüksektir.

İlişki durumu ile *psikolojik iyi oluş arasında anlamli farklılık bulunmuştur. İlişkisi olan öğrenciler ilişkisi olmayan öğrencilere göre daha yüksek psikolojik iyi oluşa sahiptir*. Destekleyen bir araştırmada 24.000'den fazla bireyi kapsayan 15 yıllık boylamsal bir çalışma gerçekleştirilmiştir. İnsanlar genellikle evlenmeden bir yıl önce diğer zamanlarına göre daha mutlu bulunmuşlardır. Evlendikten sonra da bir süre mutlu kalmakta olup ortalama olarak birkaç yıl sonra evlilik öncesi temel seviyelerine geri dönmektedirler ($d = -0,01$) (Lucas et al., 2003).

Türkiye'de 15+ yaş kategorisinde günlük sigara kullanımının 2023 verilerine göre %28.3 ile OECD ortalamasının üzerinde olduğu belirlenmiştir (OECD, 2025). *Sigara kullanımı ile psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı arasında ilişki bulunamamıştır*. Diener, Oishi ve Tay (2018) sigara

içmenin öznel iyi oluşu azalttığını sezgisel olarak ise tersine bir şekilde sigara vergilerinin artırılmasının aslında sigara içenlerin mutluluğunu artırabileceği ifade etmişlerdir. Eğlence amaçlı ve rekabetçi sporlara katılımın yaşam beklentileri ile **psikolojik iyi oluş** üzerindeki etkilerinin analiz edildiği bir çalışmada 118 üniversite öğrencisinden elde edilen sonuç ödemonikden daha fazla hedonik zevk bildirme eğiliminin tespiti olarak ifade edilmiştir. Eğlence amaçlı sporcular rekabetçi sporculara kıyasla daha yüksek psikolojik iyi oluş belirtmişlerdir (Chatzisarantis, & Hagger, 2007).

Alkol kullanımı ile psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı arasında da **ilişki bulunamamıştır**. Araştırmalarda öğrencilerin alkol kullanımı ile iyi oluşları ilişkisine yönelik sonuçlar farklılık göstermektedir. Birçok çalışma, öğrencilerde olumsuz ilişkiler bulmuş ve daha yüksek alkol tüketiminin daha düşük zihinsel iyilik haliyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bazı bulgular öğrenciler arasında yüksek alkol tüketiminin daha yüksek zihinsel iyilik haliyle ilişkisini ortaya koymaktadır. (van Beuningen et al., 2024). 2023 verilerine göre Türkiye’de 15+ yaş kategorisinde günlük alkol kullanımının %1.7 ile OECD ortalamasının altında tespit edilmiştir (OECD, 2025).

Mizaç türleri ile **psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı** arasında **ilişki bulunamamıştır**. Elde edilmiş olan **tek anlamlı ilişki** “bireyin kendisini diğer insanlar tarafından belirlenmiş olan standartlara dayalı olarak değerlendirme ve yargılama eğilimi” olarak ifade edilen kendini susturma davranışı alt boyutlarından **dışsallaştırılmış benlik** ile **güçlü, popüler, barışçıl ve tertipli mizaç** türleri arasında **farklılık** olmuştur.

Çalışmada **sosyo-ekonomik düzey algısı ile psikolojik iyi oluş arasında ilişki bulunamamıştır**. Inglehart (2002) hemen hemen her toplumda erkeklerin kadınlardan daha yüksek gelire,

daha prestijli işlere ve daha fazla yetkiye sahip olduğunu ifade etmiş ve bunu da nispeten yüksek öznel iyi oluş düzeyleriyle bağlantılandırıp kadınların erkeklerden daha düşük mutluluk düzeyine sahip olabilecekleri şeklinde ifade etmiştir. 123 ülke genelinde gerçekleştirilen bir çalışmada temel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması öznel iyi oluşla pozitif olarak ilişkili olduğu gösterilmiştir. Temel ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması öznel iyi oluş için toplanabilir nitelikte olarak değerlendirilmiş ve her bir ihtiyacın diğer ihtiyaçlardan bağımsız olarak öznel iyi oluşu desteklediği ifade edilmiştir (Tay & Diener, 2011).

Sosyo-ekonomik düzey algısı ve kendini susturma davranışı arasında da ***ilişki bulunamamıştır***. Benzer bir sonuç 250 kadın ile gerçekleştirilmiş bir çalışmada da elde edilmiştir (Haylı vd., 2023).

Sınıf düzeyindeki analizlerde psikolojik iyi oluş açısından farklılık elde edilmez iken kendini susturma davranışında farklılık bulunmuştur. Farklılık 3ncü sınıf öğrencilerinden kaynaklanmaktadır. Bir başka ifade ile 3ncü sınıf öğrencilerinde kendini susturma davranışı 4ncü sınıf öğrencilerinden yüksek ve anlamlı bulunmuştur.

Öğrenci iyi oluşu akademik başarı, mutluluk ve keyif, kampüs yaşamına uyum sağlama yeteneği ile üniversite içinde ve dışında sosyal yaşam da dahil olmak üzere çeşitli boyutlarla ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Awang et al., 2014). Unutulmamalıdır ki öğrenci ile üniversite ortamı arasındaki etkileşim, öğrencinin kimliğini şekillendirmekte ve geliştirmektedir. İşlevsel bir ortam için hem personel hem de öğretim üyeleri ile iyi etkileşimin yanı sıra bir topluluğa ait olma duygusu önemli olmaktadır (Christie et al., 2008; Tam, 2002). Hatta özellikle öğretim üyeleri öğrencileri bir bütün olarak ele alıp genel iyi oluşlarına dikkat ettiklerinde öğrencilerin olumlu

kimliği güçlenebilmekte (Lairio et al., 2013) dolayısıyla iyi oluşlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Çalışma bulguları üniversite öğrencileri arasında psikolojik iyi oluş ve kendini susturma davranışı ilişkisini inceleyen Türkçe literatüre ve sınırlı araştırmalara katkı sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında üniversite eğitimi sonrasında gerek özel yaşam gerekse çalışma hayatına ilişkin konularda stratejik karar alma aşamasına gelmekte olan öğrencilerin isteklerini gerçekleştirebilecekleri, hedeflerine ulaşabilecekleri sürdürülebilir, mutlu ve doyumlu bir gelecek için psikolojik iyi oluşlarının yüksek olmasına ve kendini susturma davranışlarının olabildiğince en düşük seviyede gerçekleşmesine olan ihtiyaç her geçen gün önemini ve gerekliliğini daha fazla hissettirmektedir. Bunun için üniversite öğrenciliği dönemi sonrasındaki hayat başarısı öncesinde kritik bir değer ile yere sahiptir.

Bu noktada özellikle vurgulanması gereken konu insanlar tarafından ve insanlara eğitim odaklı hizmet sunulan üniversitede akademik ve idari çalışanların öğrencilerin psikolojik iyi oluşlarını artıran ve kendini susturma davranışlarını azaltan uygulamalar konusunda gerekli ve yeterli düzeyde formasyon sahibi olmalarının sağlanması zorunluluğudur. Üniversite öğrencisi kimliğinde ekolojik uyumun gerçekleşebilmesi ve olumlu sonuçların elde edilmesi holistik düzenleme ile uygulamaların yanı sıra kontrol süreçlerine de ihtiyaç duymaktadır.

Toplumların geleceğini inşa süreçlerinde çok büyük yer ile etkileri olan üniversite gençliğinin hem kendi hem de toplumun geleceğine bir yanda iyi oluşu yüksek öte yandan kendini susturma davranışı düşük bireyler olarak hazırlanmaları gerekliliği toplumsal anlaşma gereği zorunluluk olarak ortaya çıkan bir ihtiyaçtır.

Konuya ilişkin disiplinler arası çalışmalara duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır. Bu kapsamda öğretim üyeleri öğrencilerin iyi oluşunu yükseltmek için gerekli akademik çalışmalara geçmişten daha fazla yoğunlaşmalıdır.

Öğretim elemanları öğretim süreleri boyunca öğrencilere danışmanlık sorumluluklarını ders seçme ve onaylamanın ötesine geçerek öğrencilerin gelişimini takip eden ve gerekli destek ile rehberliği sağlayan bütünlükte gerçekleştirmelidir.

Bu çalışmadan üniversite öğrencilerinde psikolojik iyi oluş ile kendini susturma davranışı arasındaki bir ilişki olduğu görülmektedir.

Unutulmamalıdır ki, kendini susturma davranışı genellikle açık iletişimin ve duygusal ifadenin düşük olabileceği işlevselliği düşük ortamlarda kişisel bir başa çıkma mekanizması olarak gelişebilmektedir. Bu noktada üniversitelerde olumlu ve yüksek işlevsellik için tüm akademik ve idari aktörlerin açık müzakereyi, konuşmayı, fikrini ifade etmeyi ve duygusal paylaşımı teşvik eden böylece kendini susturma davranışı düşük aynı zamanda iyi oluşu yüksek gençlerin hem mezuniyet sonrasına hem de hayata hazırlanmalarını sonuca dönüştüren kabul ve bakış açısı ile hareket etmeleri gerekmektedir. Kurumsal ve planlı eğitim-öğretimin son durağı olan üniversitelerin tartışmasız bir içerikte sorumluluğu yüksektir.

Yazar Katkıları

CÇ: Yazma – orijinal taslak, Yazma – inceleme ve düzenleme, **BA:** Veri derleme, Veri analiz– düzenleme.

Finansman

Yazar(lar), bu çalışmanın araştırma ve/veya yayınlanması için mali destek almadıklarını beyan eder.

Üretken Yapay Zeka Beyanı

Yazar(lar), bu makalenin oluşturulmasında hiçbir Üretken Yapay Zeka kullanılmadığını beyan eder.

Çıkar Çatışması

Yazarlar, araştırmanın potansiyel bir çıkar çatışması olarak yorumlanabilecek herhangi bir ticari veya mali ilişki olmaksızın yürütüldüğünü beyan eder.

KAYNAKÇA

- Andrews, F. M., & Withey, S. B. (1976). *Social indicators of well-being: America's perception of life quality*. New York: Plenum
- Awan, K. S., Gillani, A., Awan, S., & ul Ain, N. (2024). Exploring the impact of self-silencing on family functioning and emotional expression among adults. *Research Journal for Social Affairs*, 02 (04), 57-67
- Awang, M. M., Kutty, F. M., & Ahmad, A. R. (2014). Perceived social support and well being: First-year student experience in university. *International Education Studies*, 7(13), 261-270
- Besser, A., Flett, G. L., & Davis, R. A. (2003). Self-criticism, dependency, silencing the self, and loneliness: A test of a mediational model. *Personality and Individual Differences*, 35, 1735–1752. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00403-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00403-8)
- Buote, V. M., Pancer, S. M., Pratt, M. W., Adams, G., Birnie-Lefcovitch, S., Polivy, J., & Wintre, M. G. (2007). The importance of friends: Friendship and adjustment among first-year university students. *Journal of Adolescent Research*, 22(6), 665 –689
- Chatzisarantis, N. L. D., & Hagger, M. S. (2007). The moral worth of sport reconsidered: Contributions of recreational sport and competitive sport to life aspirations and psychological well-being. *Journal of Sports Sciences*, 25, 1047–1056. <https://doi.org/10.1080/02640410600959954>
- Christie, H., Tett, L., Cree, V. E., Hounsell, J., & McCune, V. (2008). A real rollercoaster of confidence and emotions: Learning to be a university student. *Studies in Higher Education*, 33(5), 567- 581

- Cramer, K. M., & Thoms, N. (2003). Factor structure of the silencing-the-self scale in women and men. *Personality and Individual Differences*, 35, 525–535. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(02\)00216-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(02)00216-7)
- Diener, E. (2009). Assessing subjective well-being: Progress and opportunities. E. Diener (Ed.) *Assessing well-being* (ss. 25-66). New York, London: Springer. https://doi.org/10.1007/978-90-481-2354-4_12
- Diener, E., Oishi, S., & Tay, L. (2018). Advances in subjective well-being research. *Nature Human Behaviour*, 2, 253–260. <https://doi.org/10.1038/s41562-018-0307-6>
- Dodd, A. L., Priestley, M., Tyrrell, K., Cygan, S., Newell, C., & Byrom, N. C. (2021). University student well-being in the United Kingdom: A scoping review of its conceptualisation and measurement. *Journal of Mental Health*, 30(3), 375–387. <https://doi.org/10.1080/09638237.2021.1875419>
- Doyum Birtane, B. (2017). *Kendini susturma ölçeği'nin Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ferguson, L. J., & Gunnell, K. E. (2016). Eudaimonic well-being: A gendered perspective. J. Vitterso (Ed.) *Handbook of eudaimonic well-being* (ss. 427-436). Switzerland: Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-42445-3>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2022). *Multivariate data analysis*, 8th ed. Cengage Learning
- Haylı, Ç. M., Sakallı, A., Avcı, M. Z. ve Yar, D.(2023). Suskun (susturulmuş, bastırılmış) kadınların incelenmesi. *Social Sciences Research Journal*, 12 (6), 773-786

- Heintzelman, S. J. (2018). Eudaimonia in the contemporary science of subjective well-being: Psychological well-being, self-determination, and meaning in life. E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Ed.) *Handbook of well-being* (ss.168-180). UT, Salt Lake City: DEF Publishers
- Hondzel, C. M. D. (2007). *A quiet battle: An examination of the social forces that shape self-silencing and well-being in female leaders*. (Degree of Master of Arts). University of Windsor Faculty of Graduate Studies through Psychology, Ontario, Canada.
- Honkima"ki, S. (2006). Yliopisto-opintoja aloittamassa: millaisin vaatein ja millaisessa maailmassa?[Starting university studies: With what demands and in what kind of world?]. J. Ursin & J. Va"limaa (Ed.) *Korkeakoulutus teoriassa: Na"ko"kulmia ja keskustelua, [Higher educationin theory: Perspectives and discussion]* (ss. 235-252). Finland: University ofJyva"skylä", Finnish Institute for Educational Research
- Inglehart, R. (2002). Gender, aging, and subjective well-being. *International Journal of Comparative Sociology*, 43(3-5), 391-408. <https://doi.org/10.1177/002071520204300309>
- Jack, D. C. (2011). Reflections on the silencing the self scale and its origins. *Psychology of Women Quarterly*, 35(3), 523-529. <https://doi.org/10.1177/0361684311414824>
- Janković, I., Todorović, J., & Arnaudova, V. (2017). Family functioning and self-silencing of students. *Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, 16(2), 151-161. <https://doi.org/10.22190/FUPSPH1702151J>

- Joshi, U. (2020). Subjective well-being by gender. *Journal of Economics and Behavioral Studies*. 1(1), 20-26
- Karakuş, C. ve Göncü-Köse, A. (2023). Relationships of domestic violence with bullying, silencing-the-self, resilience, and self-efficacy: Moderating roles of stress-coping strategies. *Curr Psychol*, 42, 13913–13926. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-02726-7>
- Kimiecik, J. (2011). Exploring the promise of eudaimonic well-being within the practice of health promotion: The “how” is as important as the “what”. *J Happiness Stud.*, 12, 769-792. <https://doi.org/10.1007/s10902-010-9226-6>
- Kurtiş, T. (2010). *Self-silencing and well-being among Turkish women* (Doctoral dissertation). University of Kansas, Kansas.
- Lairio M., Puukari S., & Kouvonen A. (2013). Studying at university as part of student life and identity construction. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 57(2), 115-131. <http://dx.doi.org/10.1080/00313831.2011.621973>
- Lucas, R. E., Clark, A. E., Georgellis, Y., & Diener, E. (2003). Reexamining adaptation and the set point model of happiness: reactions to changes in marital status. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 84, 527–539
- Naeem A., Bashir, J., Qureshi, A., & Saleem, R. (2024). Self-Silencing and mental well-being in married individuals. *Applied Psychology Review*, 3(1), 41-59. <https://doi.org/10.32350/apr.31.03>
- Norton, D. L. (1976). *Personal destinies*. NJ: Princeton University Press
- OECD (2025). *Health at a glance 2025*. OECD Indicators. <https://www.oecd.org/en/publications/health-at-a-glance->

2025_8f9e3f98-en/full-report/indicator-overview-country-dashboards-and-major-trends_368ac397.html#chapter-d1e880-4103b9b836

Oh, J. J. (2010). *Self silencing, cultural values and well-being among Asian and European American women*. (Doctoral Dissertation). Alliant International University, Los Angeles.

Qiu, W., Huang, C., Xiao, H., Nie, Y., Ma, W., Zhou, F., & Liu, C. (2025). The correlation between physical activity and psychological resilience in young students: a systematic review and meta-analysis. *Front. Psychol.* 16, 1-18. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1557347>

Patrick, B. C., Stockbridge, S., Roosa, H. V., & Edelson, J. S. (2019). Self-silencing in school: Failures in student autonomy and teacher-student relatedness. *Social Psychology of Education*, 22(4), 943–967. <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09511-8>

Raibley, J. (2010). Well-being and the priority of values. *Social Theory and Practice*, 36(4), 593-620. <https://www.jstor.org/stable/23558749>

Ryan, R., Huta, V., & Deci, E. L. (2008). Living well: a self-determination theory perspective on eudaimonia. *J Happiness Stud.*, 9, 139–170. <https://doi.org/10.1007/s10902-006-9023-4>

Ryff, C. D., Singer, B. H., & Love, G. D. (2004). Positive health: Connecting well-being with biology. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B*, 359, 1383–1394

Shrivastava, A., & Rathore, S. (2020). Self-silencing with its roots in automatic thoughts: A study on women.

- ENSEMBLE, 2(2), 249-255.
<https://doi.org/10.37948/ensemble-2021-0202-a025>
- Spratt, C. L., Sherman, M. F., & Gilroy, F. D. (1998). Silencing the self and sex as predictors of achievement motivation. *Psychological Reports*, 82, 259-263.
<https://doi.org/10.2466/pr0.1998.82.1.259>
- Sunstein, C. R. (2021). Self-silencing and online learning. *Journal of Legal Education*, 70 (2/3), 205-214
- Tam, M. (2002). University impact on student growth: A quality measure. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 24(2), 211- 218
- Tay, L., & Diener, E. (2011). Needs and subjective well-being. *J. Pers. Soc. Psychol.*, 101, 354-365
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28-3), 374-384. <https://izlik.org/JA93MA36YU>
- Tov, W. (2018). Well-being concepts and components. E. Diener, S. Oishi, & L. Tay (Ed.) *Handbook of well-being* (ss. 1-16). Salt Lake City, UT: DEF Publishers
- van Beuningen, B., Simons, S. S. H., van Hooijdonk, K. J. M., van Noorden, T. H. J., Geurts, S. A. E., & Vink, J. M. (2024). Is the association between alcohol consumption and mental well-being in university students linear, curvilinear or absent?. *Substance Use & Misuse*, 59(7), 1083-1094.
<https://doi.org/10.1080/10826084.2024.2320382>
- Veenhoven, R. (1984). *Conditions of happiness* (D. Reidel, Dordrecht).

Waterman, A. S., Schwartz, S. J., & Conti, R. (2008). The implications of two conceptions of happiness (hedonic enjoyment and eudaimonia) for the understanding of intrinsic motivation. *Journal of Happiness Studies*, 9, 41-79

ÖĞRENCİ TÜKENMİŞLİĞİ VE OLASI KARİYER SONLANDIRMA İLİŞKİSİ

Cemile ÇETİN¹

1. GİRİŞ

Çalışma hayatı odaklı olarak kavramlaştırılmış olan tükenmişlik son yıllarda özellikle üniversite öğrencilerinde de yaygın hale gelmekte ve öğrenci tükenmişliği olarak ifade edilmektedir. Akademik taleplere ek olarak akran baskısı ve rekabet ile sınırlı sosyoekonomik güç, evden ve aileden uzaklık gibi diğer zorluklar öğrenciler için stres faktörü olarak işlev görmektedir. Bu faktörlerin yarattığı sonuçlardan biri düşük motivasyon ve akademik performans ile ilgili olarak düşük gelişim, depresyon ve ruh sağlığı sorunları gibi olumsuz sonuçlara yol açan öğrenci tükenmişliği olmaktadır (Liu et al., 2023). Öğrenci tükenmişliği sorumlulukları yerine getirmede yorgunluk hissine ve eğitime karşı karamsar bir tutum yaratabilmektedir (Aghdam et al., 2022).

Öğrenci tükenmişliği alanında gerçekleştirilen çalışmalarda eğitim kurumlarının birçok özelliğinin benzerliği ifade edilmekte ve bu benzerlikler görevler, son teslim tarihleri, sorumluluklar ile geri bildirim rutinleri de dahil olmak üzere çalışma hayatı uygulama ve sonuçları ile ilişkili olarak tanımlanmaktadır (Yang, 2004). Benzerliklerden ilki öğrencilerin akademik sorumluluklarından geçerli/iyi not almaları gerekliliğidir. Bu çalışma hayatı uygulamalarında çalışanlar için iyi performans gösterme beklentisi anlamına gelmektedir

---

¹ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID: 0000-0002-6659-4855.

(davranışsal beklentiler). İkincisi, öğrencilerin yerine getirmeleri gereken akademik görevleri olup çalışanların işlerindeki görev ve sorumlulukları ile benzerlik taşımaktadır (görev niteliği). Üçüncüsü ise psikolojik sermayenin olumlu örgütsel sonuçlar üzerindeki faydalı etkisi olup okulda edinilenlerin olumlu eğitimsel sonuçlar üzerindeki etkiye benzerliğidir (Wang et al., 2023).

Çalışma hayatı odaklı tükenmişlik kavramı üniversite hayatında öğrenci tükenmişliği olarak karşılık bulan bir geçirgenlik gösteriyorsa öğrenci tükenmişliğinin çalışma hayatındaki olası etkilerini tespit ederek değerlendirmekte bazı sorulara yanıt bulmayı gerektirmektedir. Sorulardan biri “üniversite sürecinde yaşanan öğrenci tükenmişliğinin çalışma hayatı üzerindeki etkilerinin özellikle kız öğrenciler bağlamında kariyer sonlandırma kararları ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı” olup literatürde önemli bir boşluğa yanıt olarak değerlendirilebilecek içeriğe sahiptir.

Çalışmak ve çalışma hayatında olmak kadınlar için hem kendini gerçekleştirme hem bir zorunluluk hem de zorluk anlamı taşımaktadır. Kadın çalışsa bile toplumsal cinsiyet rollerine ve beklentilerine ilişkin kabuller hayata geçirilmeyi beklemektedir. Nitekim aile, çocuk, hasta bakımı ya da yakınlarla bakım verme sorumluluğu gibi roller toplumsal olarak çalışan erkekten daha öncelikli olarak kadından beklendiği için işinden, kariyerinden, çalışma hayatından nasıl ve ne zaman uzaklaşacağını düşünmek hatta planlayarak uygulamak zorunda kalmaktadır.

Kadınların ailevi nedenlerle işten ayrılma ve kariyerlerine son verme kararları toplumun ve diğer insanların beklentileri tarafından yönlendirilebilmektedir. Bir vazgeçme kararı düşünülürken erkeklerin kariyerine öncelik verilmesi yalnızca kadınların karmaşık kariyer kararlarının ilişkisel doğasını yeniden teyit etmekle kalmamakta aynı zamanda birçok erkeğin

önce kariyere sonra aileye odaklanan ardışık bir kariyer düzenini de net bir şekilde ortaya koymaktadır (Powell & Mainiero, 1992).

Kadınların kariyerlerini sonlandırma nedenleri hem toplumsal hem de zamansal düzlemde çeşitliliği yüksek sonuçlar oluşturmaktadır. Değişmeyen tek gerçek erkeklerden daha yoğun olarak ve çalışma hayatında ikincil çalışan kimlikleri ile kariyer sonlandırmada her zaman sayısal ve oransal olarak ilk sırada yer aldıklarıdır. Öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma ile ilgili genel teorik yapı göz önünde bulundurulduğunda, çalışma da örneklem sınırlılığı içerisinde kız üniversite öğrencilerinin öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma kararları ilişkisini araştırmak üzere tasarlanmıştır.

2. ÖĞRENCİ TÜKENMİŞLİĞİ

Çalışma hayatı odaklı olarak değerlendirilen tükenmişlik iş yerindeki stres faktörlerine uzun süreli bir tepkiyi içeren psikolojik bir sendromdur. Çalışan ile iş arasında bir uyumsuzluk veya yanlış anlaşılardan kaynaklanan kronik gerginliği içermektedir. İş tükenmişliğinin en bilinen kurgusal örneği, ruhsal olarak işkence gören ve hayal kırıklığına uğramış bir mimarın işini bırakıp Afrika ormanına çekildiği A Burnt Out Case (Greene, 1961) romanından gelmektedir (Maslach, 2003). “Enerji, güç veya kaynaklara aşırı talepte bulunarak başarısız olmak, yıpranmak veya tükenmek” tir olarak ifade edilmiştir (Freudenberger, 1974; Liu et al., 2023).

Çalışma ortamında psikolojik iyi oluşun aşınması olarak kabul edilen tükenmişlik (Wickramasinghe et al., 2023) hem işsizlik hem de çalışma döneminde ortaya çıkabilen bir ruh sağlığı sorunu olarak sınıflandırmaktadır (Popescu et al., 2024; Awa et al., 2010; Basinska & Gruszczynska, 2020; Demerouti et al., 2010).

Tükenmişlik iş yerinde yorgunluk, işe karşı duyarsız veya kişiselleştirilmemiş tutumlar ile mesleki yetersizlik olarak da ifade edilmekte (Lai et al., 2026) olup işin doğası ile işi yapan kişinin doğası arasında büyük bir uyumsuzluk olduğunda ortaya çıkma daha yüksek olarak gözlemlenmektedir. Tükenmişlik, “zihinsel yorgunluk hali” olarak da tanımlanmaktadır (Schaufeli, & Bakker, 2004). Maslach ve Leiter (2017) ise tükenmişliği “aşırı bir yorgunluk, işe karşı duyarsızlık ve kopukluk hissi ile etkisizlik ve başarı eksikliği duygusu” olarak ifade ettikleri üç ana boyutu kapsayan bir durum olarak tanımlamıştır.

Çoğunlukla iş yerlerinde görülen çarpıcı bir sosyal ve sağlık sorunu değerlendirilen tükenmişlik tüm meslek alanlarındaki yaygınlığının yanı sıra özellikle üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmalarda da öğrenciler için bir endişe kaynağı haline gelmiştir (Robins et al., 2018; Loscalzo et al., 2024). Lise ve üniversite öğrencilerini etkileyen stresli olaylara uzun süreli maruz kalmaya uyumsuz bir duygusal ve fizyolojik tepkiyle karakterize edilen bir sendromdur (Fiorilli et al., 2022; Rosales-Ricardo et al., 2021). Son yıllarda özellikle akademisyenler tükenmişlik kavramını okul ortamlarına uygulamışlardır (Popescu et al., 2024; Schaufeli et al., 2002). Öğrenci tükenmişliği ders sürecindeki öğrencilerin “ders stresi, ders yükü veya diğer psikolojik faktörler nedeniyle, duygusal tükenme durumu, kişisel kimlikten uzaklaşma eğilimi ve düşük kişisel başarı hissi sergilemeleri” olarak ifade edilmektedir (Yang, 2004). Schaufeli ve ark. (2002) öğrenci tükenmişliğinin “çalışma talepleri nedeniyle yorgun hissetmeyi, çalışmaya karşı alaycı ve mesafeli bir tutum sergilemeyi ve öğrenci olarak yetersiz hissetmeyi ifade ettiğini” belirtmiştir.

Tükenmişlik gibi üç bileşen ile karakterize edilen öğrenci tükenmişliğinde **duygusal tükenme** akademik taleplerden kaynaklanan tükenme hisleriyle; **duyarsızlaşma** akademik çalışmadan uzaklaşma tutumuyla ve **azalmış akademik yeterlilik**

öğrencilerin kendilerini yetersiz olarak algılamalarıyla karakterize edilmektedir (Schaufeli et al., 2002; Sveinsdóttir et al., 2021). Bu ise öğrencilerin bir dereceye kadar tükenmişlik yaşadığını göstermektedir.

3. KARIYER SONLANDIRMA VE KADIN ÇALIŞANLARLAR

Kariyer sonlandırma literatürde kariyer molası ve kariyere ara vermek benzeri kavramlarla da ifade edilmekte olup genel anlamında “bireylerin hayatlarının diğer yönlerine odaklanmak için ücretli işlerinden uzaklaştıkları zaman dilimlerini tanımlamakta”dır (Priya et al., 2023). Kariyer sonlandırma farklı sebeplerden doğabilmekte ve insanların deneyimlerine göre farklı anlamlara gelebilmektedir.

Belirli nedenlerden dolayı işten uzak kalınan bir süre olarak da ifade edilmekte (Gwal, 2016; Bian & Wang, 2019) olan kariyer sonlandırma aynı zamanda kariyer yolundaki önemli bir engel olarak da değerlendirilmektedir. Burge'a göre kariyer sonlandırma “beş veya daha fazla yıla kadar uzatılmış veya ücretsiz izin dönemleri” iken Stout (2009) "planlı veya plansız olarak işe geri dönmek için işten uzak kalma süresi" olarak tanımlamaktadır. Hadfield ve Sen (2009) “kişinin kariyerindeki gelişimini yavaşlatması”dır demektedir. Genel vurguda erkek çalışanlar genellikle daha iyi nitelikler, beceri setleri ve deneyimle iş gücüne yeniden katılabilmek için eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kariyerlerini sonlandırabilirken kadınlar ise ağırlıklı olarak farklı bakım sorumluluklarını yerine getirmek için yaşamaktadır. Kadın doğum izni veya diğer ailevi sorumluluklarla ilgilenmek için işten ayrılabilenlerde işverenler ise kariyer gelişimlerinde geride kalmış olarak nitelendirebilmektedir. Bu ve benzeri ayrımcı faktörler nedeniyle

erkeklerin kariyer yörüngeleri kadınlarınkinden daha istikrarlı kabul edilmektedir (Akhtar & Soroya, 2021).

Geleneksel olarak kadınlar çocuk yetiştirmek veya kişisel ve/veya mesleki gelişim için kariyerlerinden zaman ayırmak noktasında bir boşluğa ya itilmekte ya da girmektedir. Çocuk yetiştirmek, eşlerinin kariyerlerine uyum sağlamak veya yaşlı aile üyelerine bakmak gibi ailevi ihtiyaçları karşılamak için daha az iş sorumluluğu ve esnek çalışma saatleri arayarak bu boşluğa erkeklerden daha çok ve hızlı çekilebilmektedir. Aynı zamanda işlerinin tatmin edici olmadığı veya ilerleme imkanı bulunmadığı durumlarda da bu boşluk oluşabilmektedir. Birçok kadın aile kurduktan sonra tam zamanlı bir işte olmaya genellikle erkeklere nazaran çok daha isteksiz olabilmektedir (Gwal, 2016).

Çalışmalar kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında, kariyerlerinde belirli noktalarda kesintiler yaşanmasının beklendiği, daha düzensiz ve doğrusal olmayan bir kariyer yolu izlediklerini göstermektedir. Çoğu kariyer sahibi kadın ve özellikle anneler kariyer odaklarında bir değişiklik veya ailevi nedenlerden dolayı kariyerlerine belirli noktalarda son vermeyi tercih edebilmektedir (Bian & Wang, 2019; Ratcliffe, 1999; Murray, 2015; Arora & Sharma, 2018; Stone & Lovejoy, 2004).

Kadın çalışanlar, aile ve/veya evlilik ile ilgili sorumluluk ve önceliklerine bağlı kaldıkları için erkek çalışanlara kıyasla iş yerinde daha az yetkin veya daha az güvenilir olarak görülmektedir. Ayrıca 'eş' veya 'anne' olarak da sınıflandırılan kadınlar, kritik iş süreçleri için genellikle daha az güvenilir olarak kabul edilmektedir (Arora & Sharma, 2018). İşgücü piyasasında hem erkeklerden daha az zaman geçirmekte hem de sürekli olarak çalışma olasılıkları daha düşük gerçekleşmekte bunun sonucunda özellikle ailevi nedenlerle erkeklerden daha sık işten ayrılmakta bir diğer ifade ile kariyerlerine son vermektedir (Malo & Muñoz-Bullón, 2004).

Kadınların kariyerlerini sonlandırmalarının birçok nedeni bulunmaktadır. Sağlık sorunları, evlilik, çocuk bakımı, yaşlı bakımı, eşin tayini, eğitim ya da kişisel gelişimin yanı sıra diğer yaşam olayları da kariyer sonlandırmada başlıca nedenler olarak değerlendirilmektedir. Düşük ya da değişmeyen ücret düzeyleri ile yeniden / yeni beceri kazanma ihtiyacı kadınların nedenlerinden bir diğer grubu oluşturmaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri bakımından birincil bakım veren olmaları yönündeki toplumsal beklentiler kariyer sonlandırmada en büyük nedenlerden birini oluşturmaktadır. Bu süreç birkaç aydan birkaç yıla kadar ya da kadının yeniden istihdama dönmemesi şeklindeki sonuçlar ile birlikte kadınların kariyer ilerlemesi üzerinde yoğun, önemli ve olumsuz sonuçları daha baskın olan bir etki yaratabilmektedir (Priya et al., 2023).

Bir başka neden olarak iş yeri koşulları ve yönetim sistemleri, uzun çalışma saatleri, son teslim tarihlerine yetişme baskısı, sık seyahat vb. gibi değişkenleri içeren çalışma hayatının özünde erkekler için tasarlanmış olması yer almaktadır. (Arora & Sharma, 2018).

4. ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

Kariyere ara ya da son vermek, bireylerin ücretli işlerinden uzaklaşıp hayatlarının diğer yönlerine odaklandıkları zaman dilimlerini ifade etmektedir. Bu noktada çalışmanın amacı, iş gücü piyasasına dahil olmadan üniversite öğrenciliği sürecinde bulunan ve geleceğin iş gücünü oluşturacak olan kız öğrencilerin kariyerlerine son vermeye ilişkin bakış açılarını öğrenci tükenmişlikleri ile bağlantılı olarak analiz etmektir. Aynı zamanda kız öğrencilerin bazı sosyodemografik özellikleri – gelir kaynağı, anne-baba eğitim düzeyi, anne çalışma durumu, kardeş sayısı,

doğup büyüdükleri yer- ile kariyere son verme ve öğrenci tükenmişliği ilişkisi de bir diğer amaç olarak ele alınmıştır.

4.2. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırma, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü 4.ncü sınıf lisans öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. 183 gönüllü öğrenciye ulaşılmıştır. Öğrenciler araştırmaya yönelik oluşturulmuş anketi doldurmuştur. Ankette hem ölçeklere ilişkin hem de sosyodemografik sorular yer almıştır.

Maslach Tükenmişlik Envanteri-Öğrenci Formu (MTE-ÖF); Schaufeli ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilip, Çapri ve arkadaşları (2011) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışması yapılarak Türkçe'ye uyarlanan ölçek beşli Likert tipinde ve 3 alt boyuttan oluşan bir ölçme aracıdır. Alt boyutlardan; tükenme (yorgunluğu ve bitkinliği tanımlamaktadır) (5 madde “okuldaki bir günün sonunda kendimi bitkin hissediyorum”), duyarsızlaşma (öğrenciliğe ve diğer insanlara karşı kayıtsızlığı veya mesafeli bir tutumu yansıtmaktadır) (4 madde “derslerimin potansiyel yararlılığı konusunda kuşku duyuyorum”) ve yetkinlik (başarıların hem sosyal hem de sosyal olmayan yönlerini kapsamaktadır) (4 madde “derslerimde karşılaştığım problemleri etkili bir şekilde çözebilirim”) olmak üzere toplam 13 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, tükenme ve duyarsızlaşma alt boyutlarından yüksek puan, yetkinlik alt boyutundan ise düşük puan alınması tükenmişliğin yüksek olduğunu ifade etmektedir.

Ölçeğin test-tekrar test güvenirlik sonuçlarına bakılmış ve sırasıyla .76, .74 ve .70 olarak bulunmuştur. Çapri ve arkadaşları (2011) MTE-ÖF'nin uyarlama çalışmasında “tükenme”, “duyarsızlaşma” ve “yetkinlik” alt ölçekleri için Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .76, .82 ve .61'dir. Çalışma kapsamında ise “tükenme”, “duyarsızlaşma” ve “yetkinlik” alt boyutları için

Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .83, .84 ve .72 olarak bulunmuştur. Ölçeğin genel Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise .84 olarak hesaplanmıştır.

Kadınlarda Olası Kariyer Sonlandırma Nedenleri Ölçeği (KOKSNÖ); Totan ve Doğan (2010) tarafından geliştirilen Kadınlarda Olası Kariyer Sonlandırma Nedenleri Ölçeği beşli Likert tipinde 3 alt boyuttan oluşan bir araçtır. Ölçekte çocuk sorumluluğu alt boyutu için 4 madde (kadının çocukları işinden önce gelir) eşin önceliği alt boyutu için 5 madde (eşimin iş yerindeki pozisyonu benden üstte olmalıdır) ve iş yaşamı sorunları alt boyutu için ise 5 madde (işyerimde kadınların işle ilgili görüşleri daha az önemsenirse işimi bırakırım) yer almakta toplamda 14 madde bulunmaktadır. Orijinal çalışmada ölçeğin alt boyutlarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı sırasıyla .76, .73 ve .75 olarak hesaplanırken bu çalışma kapsamında sırasıyla .65, .63, .69 hesaplanmıştır. Ölçeğin genel Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ise .77 bulunmuştur.

4.3. İşlem

Örnekleme ilişkin veriler katılımcıların yüz yüze anket doldurması ile elde edilmiştir. Katılımcılar anketi gönüllü olarak doldurmuşlardır. İstatiksel işlemler Jamovi (2.3.28) programı ile yürütülmüştür.

Araştırma verilerini analiz edebilmek adına öncelikle verilerin analizlere uygun olup olmadığı incelenmiş, sırasıyla kayıp değerler, uç değerler ve normallik varsayımları incelenmiştir (Tabachnick et al., 2007). Ölçek maddelerine ilişkin normal dağılım incelemeleri çarpıklık/basıklık katsayısı ve Histogram Grafiği aracılığı ile gerçekleştirilmiş, verilerin anlamlı biçimde normal dağıldığı gözlenmiştir.

4.4. Araştırmanın Hipotezi

Örneklem sınırlılığında üniversite son sınıfta eğitim gören kadın öğrenciler örnekleminde öğrenci tükenmişliği ile kariyer sonlandırma ile arasında ilişki var mıdır? sorusuna yanıt bulmak için oluşturulan araştırma hipotezleri ve alt hipotezleri;

H1:“Öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”

H_{1a}:“Sosyodemografik özellikler ile öğrenci tükenmişliği ve alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”

H_{1b}: “Sosyodemografik özellikler ile kariyer sonlandırma ve alt boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır” şeklindedir.

4.5. Araştırmanın Kısıtları

Örneklem üniversite öğrencilerinden oluştuğu için genel genç yetişkin popülasyonunu temsil etmemektedir. Sonuçlar yalnızca bu örneklem için yorumlanmaktadır. Çalışmanın kısıtları arasında uygulamanın tek bir bölüm ve sınıfta yapılmış olması da yer almaktadır. Fakültede bulunan diğer 5 bölüm kapsam dışı bırakılmıştır. Öncelikle fakültedeki tüm bölümlerin öğrencilerini kapsayan bir çalışma yürütmek de faydalı olabilecektir. Bir diğer kısıt sadece 4ncü sınıf öğrencilerini kapsıyor olmasıdır. Sadece bir kamu üniversitesi örnekleminde gerçekleştirilmiş olması da kısıt olarak değerlendirilebilme niteliği taşımakta ve sonuçların genelleştirilmesini sınırlandırmaktadır.

4.6. İstatistiksel Analiz

Verilerin uygulanacak analizlere hazırlanması için bazı adımlar uygulanmıştır. İlk olarak verilerin frekans değerleri incelenmiş ve verilerin girilmesi aşamasında yapılan hatalar belirlenip gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Ardından boş bırakılan verilerin yerine grup ortalamalarının atanması gerçekleştirilmiştir. Bu işlemlerin ardından veri uç değerler ve

normallik varsayımları sınanmıştır. Çalışmada ele alınan tüm değişkenlerin Skewness-Kurtosis değerleri incelenmiş ve değerlerin +/- 2 aralığında olduğunun tespit edilmesi üzerine değişkenlerin normal bir dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir (Hair et al., 2022).

5. BULGULAR

5.1. Örneklemen Sosyodemografik Özellikleri

Araştırmanın örneklemini üniversite 4ncü sınıfta okuyan 183 kız öğrenciden oluşmaktadır.

Öğrencilerin *geçim kaynakları* aileden alınan destek, burs, kredi ve çalışıyor şeklinde sınıflandırılmış ve bazı katılımcılar geçim kaynağı olarak birden fazla seçenek belirtmiştir. Örneklemenin %83.6'sı aile desteği alırken, %20.8'i öğrenim burs almaktadır. %41.5'i ise öğrenim kredisi almaktadır (n=76). Aynı zamanda %9.8'i çalışmakta (n=18) ve %90.2'si (n=165) çalışmamaktadır.

Annelerin eğitim düzeyleri incelendiğinde %55.2'sinin (n = 101) ilkokul mezunu, %34.4'ünün (n = 63) lise mezunu, %10.4'ünün (n= 19) ise lisans mezunu olduğu bir örneklem söz konusudur. *Babalarının eğitim düzeyleri* değerlendirildiğinde %45.9'unun (n = 84) ilkokul mezunu, %39.3'ünün (n = 72) lise mezunu, %5.5'inin (n= 10) ön lisans ve %9.3'ünün ise lisans mezunu (n=17) olduğu bir örneklem söz konusudur.

Annelerin çalışma durumu sorulduğunda %53'ü annelerinin hayatının hiçbir döneminde çalışmadığını (n= 97), %31.7'si (n = 58) halen çalıştığını ve %15.3'ü de (n = 28) emekli olduğu belirtmiştir. *Kardeş sayılarına* ilişkin bilgiler %49.7'sinin iki kardeş (n=91), %22.4'ünün üç kardeş (n=41), %15.8'inin tek çocuk (n=29), %8.2'sinin dört kardeş (n=15) ve %3.8'inin beş ve daha fazla kardeşe (n=7) sahip olduğu şeklinde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin %48.2'si il merkezinde (n=90), %42.1'i ilçe merkezinde (n=77), %8.7'si ise köy-kasaba (n=16) da doğup büyüdüğünü belirtmiştir.

5.2. Güvenirlik Analizi

MTE-ÖF ve KOKSNÖ'ne ilişkin güvenirlik analizi, iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayı hesaplaması sonucunda güvenirlik oranları sırası ile ,84 ve ,77 olarak elde edilmiştir. Sonuçlar sosyal bilimler için kabul edilebilir düzeydedir.

MTE-ÖF'nun tükenme, duyarsızlaşma ve yetkinlik alt boyutlarının güvenirlik oranları .83, .84, .72 olarak oluşmuştur. **KOKSNÖ** alt boyutlarını oluşturan çocuğun sorumluluğu, eşin önceliği ve iş yaşamı sorunlarının güvenirlik oranları sırasıyla .65, .63, .69'dur (Tablo 1).

Tablo 1. KOKSNÖ ve MTE-ÖF ile Alt Boyutları Güvenirlikleri

Ölçekler	Madde Sayısı	N	Cronbach Alpha
KOKSNÖ	14	183	.77
Çocuğun Sorumluluğu	4	183	.65
Eşin Önceliği	5	183	.63
İş Yaşamı Sorunları	5	183	.69
MTE-ÖF	13	183	.84
Tükenme	5	183	.83
Duyarsızlaşma	4	183	.84
Yetkinlik	4	183	.72

5.3. Ölçeklere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan kız öğrencilerin **KOKSNÖ** ve alt boyutları ile **MTE-ÖF** ve alt boyutlarına ilişkin maksimum, minimum değer ile ortalama ve standart sapmalarının değerlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. KOKSNÖ ve MTE-ÖF ile Alt Boyutları Tanımlayıcı İstatistikleri

N=108	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart Sapma
KOKSNÖ	183	1	3.86	2.05	.546
Çocuğun Sorumluluğu	183	1	4.50	2.24	.763
Eşin Önceliği	183	1	3.60	1.59	.589
İş Yaşamı Sorunları	183	1	4.60	2.37	.809
MTE-ÖF	183	1	5.00	3.08	.686
Tükenme	183	1	5.00	3.56	.894
Duyarsızlaşma	183	1	5.00	2.86	1.05
Yetkinlik	183	1	5.00	2.71	.779

Kadınlarda öğrenci tükenmişliği ortalaması 3.8 iken kariyer sonlandırma ortalaması 2.05'dir. Ölçek değerlendirme skalasına göre örneklemin öğrenci tükenmişliğinin kariyer sonlandırmadan daha yüksek olduğu söylenebilir. Kariyer sonlandırmayı oluşturan alt boyutlardan iş yaşamı sorunları 2.05 ortalama ile en yüksek değere sahip olup bu sonucu 2.24 ortalama ile çocuk sorumluluğu ve 1.59 ortalama ile eşin önceliği izlemektedir. Öğrenci tükenmişliğinde ise tükenme 3.56 ortalama ile ilk sırada yer alırken duyarsızlaşma 2.86 ve yetkinlik 2.71 ortalamaya sahiptir. Ölçek değerlendirme skalasına göre kadın öğrencilerin tükenmişlik ve alt boyutlarına ilişkin ortalamaları kariyer sonlandırmaya ilişkin ortalamalardan daha yüksektir. Öğrencilerin tükenmişliklerine ilişkin farkındalıkları kariyer sonlandırmaya ilişkin farkındalıklarından daha yüksek olarak değerlendirilebilir.

5.4. Tek Yönlü Anova Testi

Araştırmaya katılan kadın öğrencilerde tükenmişlik ve kariyer sonlandırmanın olası nedenleri gelir kaynağı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne çalışma durumu, kardeş sayısı ve doğup büyüdüğü yere ilişkin sorulara verdikleri yanıtlara göre farklılaşp farklılaşmadığı One-Way(Anova) Testi ile analiz edilmiştir.

Öğrenci tükenmişliği ve alt boyutlarının gelir kaynağı, anne eğitim düzeyi, baba eğitim düzeyi, anne çalışma durumu, kardeş sayısı, doğup büyüdüğü yere göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizinde de elde edilmiş ve anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır ($p > .05$).

Örnekleme oluşturan kız öğrencilerin tükenmişlikleri gelir kaynağına ($p > .05$) göre farklılaşmamakla birlikte kredi kullanan ve kullanmayan öğrenciler arasında öğrenci tükenmişliği toplam puanı açısından anlamlılığa yakın bir farklılık da gözlemlenmiştir ($p = .053$). Anne eğitim düzeyi ($F(2, 45.3) = .384$ $p = .684$), baba eğitim düzeyi ($F(3, 32.8) = .735$ $p = .54$), annen çalışma durumu ($F = 0.820$, $p = .444$), kardeş sayısı ($F = 0.615$, $p = .655$) ve doğup büyüdüğü yer ($F = 0.323$, $p = .726$)’e göre farklılaşma olmadığı gözlemlenmiştir ($p > .05$). **H_{1a} hipotezi red edilmiştir.**

Benzer şekilde kariyer sonlandırma ve alt boyutlarının gelir kaynağı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne çalışma durumu, kardeş sayısı ve doğup büyüdüğü yere göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonucunda da anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir ($p > .05$).

Örnekleme oluşturan kız öğrencilerde kariyer sonlandırma gelir kaynağına ($F(1, 20.8) = 3.01$, $p = .098$), anne eğitim düzeyine ($F(2, 45.3) = .384$ $p = .684$), baba eğitim düzeyine ($F(3, 32.8) = .735$ $p = .54$), anne çalışma durumuna ($F(2, 77.1) = .3832$ $p = .683$), kardeş sayısına ($F(4, 30.2) = 1.119$, $p = .366$) ve doğup büyüdüğü yere ($F(2, 40.4) = .4135$, $p = .664$) göre farklılaşmadığı gözlenmiştir ($p > .05$). **H_{1b} hipotezi red edilmiştir.**

6. KORELASYON ANALİZİ

Araştırma kapsamında öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma ile alt boyutları arasında korelasyon olup olmadığı Pearson korelasyon analizi ile ölçülmüştür (Tablo 3).

Tablo 3. Öğrenci Tükenmişliği ve Kariyer Sonlandırma ile Alt Boyutlar Korelasyon Analizi

N=108	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦	⑧
KOKSNÖ (1)	1							
Çocuk Sorumluluğu (2)	.746***	1						
Eşin Önceliği (3)	.767***	.516***	1					
İş Yaşamı Sorunları (4)	.768***	.278***	.330***	1				
MTE-ÖF (5)	.208***	.208**	.091	.170*	1			
Tükenme (6)	.131	.186*	.054	.067	.848**	1		
Duyarsızlaşma(7)	.219**	.176*	.108	.202**	.852***	.64***	1	
Yetkinlik (8)	.114	.092	.037	.119	.495***	.129	.172*	1

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Bulgular incelendiğinde, öğrenci tükenmişliği ile kariyer sonlandırma arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r = .208$, $p < .001$). **H1: “Öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır”** hipotezi kabul edilmiştir.

Kariyer sonlandırma ile öğrenci tükenmişliğinin alt boyutlarından duyarsızlaşma arasında pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .219$, $p < .01$). Kariyer sonlandırma ile diğer alt boyutlar olan tükenme ($r = .131$, $p > .05$) ve yetkinlik ($r = .114$, $p > .05$) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

Kariyer sonlandırma alt boyutlarından çocuk sorumluluğu ile tükenmişlik ($r = .208$, $p < .001$), tükenme ($r = .186$, $p < .05$) ve duyarsızlaşma ($r = .176$, $p < .05$) arasında da pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Çocuk sorumluluğu arttıkça tükenmişlik ile tükenme ve duyarsızlaşma da artmaktadır. Çocuk sorumluluğu ile yetkinlik arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($r = .092$, $p > .05$).

Eşin önceliği ile tükenmişlik ve alt boyutları arasında ilişki bulunamamıştır.

İş yaşamı sorunları ile öğrenci tükenmişliği ($r = .170$, $p < .05$) ve duyarsızlaşma ($r = .202$, $**p < .01$) arasında da pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Kız öğrenciler iş yaşamı sorunları arttığında öğrenci tükenmişliği ile duyarsızlaşma artmaktadır. İş yaşamı sorunları ile tükenme ($r = .067$, $p > .05$) ve yetkinlik ($r = .119$, $p > .05$) alt boyutları arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır.

Kariyer sonlandırma ile alt boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde, kariyer sonlandırma toplam puanı ile iş yaşamı sorunları ($r = .768$, $p < .001$), eşin önceliği ($r = .767$, $p < .001$) ve çocuk sorumluluğu ($r = .746$, $p < .001$) arasında çok güçlü pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Öğrenci tükenmişliği ile alt boyutları arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde de öğrenci tükenmişliği toplam puanı ile tükenme ($r = .848$, $p < .001$) ve duyarsızlaşma ($r = .852$, $p < .001$) arasında çok güçlü pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken yetkinlik ile orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r = .495$, $p < .001$) söz konusudur. Aynı zamanda duyarsızlaşma ile yetkinlik arasında düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu da görülmüştür ($r = .172$, $p < .05$).

7. SONUÇ VE TARTIŞMA

Steel'in 2009'da gerçekleştirdiği kavramsal literatür incelemesinde çalışanların kendi istekleri işten ayrılma sürecinde üç "temel mekanizma" olduğu belirlenmiştir. Bunlar iş memnuniyeti, işten ayrılma/kalma niyeti ve iş aramadır. Aynı zamanda işten / kariyerden ayrılma kararı daha geniş ekonomik ve politik koşulların yanı sıra yaş, meslek ve ailevi sorumluluklar benzeri kişisel faktörlere de bağlıdır (Rouleau et al., 2012) vurgusu yapılmaktadır. Çalışma hayatında ikincil iş gücü olarak değerlendirilen kadınların kişisel faktörlere bağlı olarak kariyerlerine son vermeleri erkeklere göre daha olası bir karar

olarak gerçekleşmektedir. Bu kararda özellikle hane içi sorumluluklarından çocuk bakımı, yaşlı bakımı, hasta bakımı ve ev içi gereksinimler öncelikli rol oynamaktadır.

Rudman ve Gustavsson (2012)'nın hemşirelik öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma öğrenci tükenmişliğinin mezuniyetten bir yıl sonra işten ayrılma kararlarındaki artışla ilişkili bulunmuştur. Bu noktada, çalışma ile üniversite öğrencilik döneminde yaşanabilecek öğrenci tükenmişliğinin kadınlarda kariyer sonlandırma nedenlerinden biri olup olamayacağı sorusuna cevap aranmaktadır. Üniversitede mezuniyet aşamasındaki kız öğrencilerden elde edilen sonuçlar örneklem sınırlılığı içerisinde analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Çalışmada öğrenci tükenmişliği ile kariyer sonlandırma kararı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkiye ulaşılmıştır. Öğrenci tükenmişliği ile kariyer sonlandırma kararı birlikte artıp azalmaktadır. Benzer bir sonuç boylamsal bir veri seti kullanılan bir çalışmada elde edilmiştir. Üniversitede yüksek düzeyde iyimserlik ve olumlu duygular ile bunların artışının çalışma hayatlarında mesleki öz yeterliliklerinin artmasına böylece engeller karşısında azimleri ile kariyer alanında yüksek performans göstermelerine katkıda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üniversite dönemindeki yüksek düzeyde görevden kaçınma, kariyerde düşük düzeyde işe bağlılık ile ilişkilendirilmiştir (Salmela-Aro et al., 2009).

Çalışmadaki bir diğer bulgu ise öğrencilerde **tükenmişliğe ilişkin farkındalığın kariyer sonlandırma nedenlerine ilişkin farkındalıktan daha yüksek** bulunmuş olmasıdır. Literatürde öğrenci tükenmişliğine ilişkin çalışmaların yoğunluğu ile kariyer sonlandırmanın olası nedenlerine ilişkin araştırmaların sınırlılığı bir neden olarak değerlendirilebilir.

Kariyer sonlandırma alt boyutlarından **eşin önceliği ile ilgili herhangi bir ilişki elde edilmemiştir.** Örneklem özelinde

kariyeri sonlandırma kararı verilirken çocuk sorumluluğu ve iş yaşamı sorunları önceliklidir. Literatür desteklenmiştir. İngiltere'de, bebek sahibi olmak için birkaç haftadan birçok yıla kadar değişen sürelerle "kariyerlerini sonlandıran" 45 farklı işveren ile çalışan 785 kadın yönetici ve profesyonel üzerinde gerçekleştirilen çalışmada kadınların çoğunun yaklaşık 30 yaşında kariyerlerini sonlandırdıkları tespit edilmiştir. (Hirsh et al., 1992). Otel ve havacılık sektöründe çalışan 300 kadın ile gerçekleştirilen araştırmada da aile sorumluluğu ilk sırada yer almıştır (Narendran & Kanwar, 2024). Güney Kore'de kariyerini sonlandırmış 2570 kadın katılımcı ile gerçekleştirilmiş ankette ebeveyn izni ve esnek çalışma saatleri kariyer sonlandırma ile ilişkili olarak tespit edilmiştir (Yun & Hong, 2023). Bir başka araştırmada, tıp fakültesine girişten 10 yıl sonra incelenen kadınların üçte biri doğum/çocuk bakımı izni alarak %24'ü ise diğer nedenlerle kariyerlerinden uzak kalmışlardır (Woodward et al., 1990). Profesyonel hemşireler ile gerçekleştirilen çalışmada da çocuk sahibi olmak kadınların kariyer ilerlemesini en çok etkileyen değişim olarak bulunmuştur (Ratcliffe, 1999).

Çalışmada kariyer sonlandırmada **iş yaşamı sorunları tükenmişlik ve duyarsızlaşma ile ilişkili bulunmuştur.** Griffiths ve Moore (2010)'un çalışmalarında da kadınların kariyer sonlandırma nedenleri ağır iş yükü ve uzun çalışma saatleri, iş yerinde dışlanma ve düşmanlık, hayattaki "dönüm noktaları", yaş ayrımcılığı, hastalık/engellilik, çifte roller ve kalmak zorunda olmadıklarının "farkındalığı" olarak tanımlanmıştır. Hekimler özelinde gerçekleştirilen araştırmalarda potansiyel kariyer sonlandırmalarının ortak göstergeleri olarak düşük iş memnuniyeti, işe gelmeme/işe devam etmeme, kötü iş-yaşam dengesi ve hasta bakımını bırakma niyeti yer almıştır (Grigoroglou et al., 2025).

Çalışma hayatından üniversite hayatına evrilen tükenmişlik sendromu ile öğrenci tükenmişliğinden çalışma

hayatında kariyer sonlandırma kararlarını belirlemeye uzanan dönüşüm bütünsel değerlendirmelerin kaçınılmazlığını bir kez daha zorunluluk olarak ortaya koymaktadır. Öğrenci tükenmişliği ve kariyer sonlandırma kararları ilişkisini değerlendiren boylamsal çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Üniversite öğrenimi sürecinde destek sisteminin bir parçası olarak etkili bir iyi oluş programının uygulanması, öğrenci tükenmişliğini azaltmada etkili olabilir. İyi oluş programının etkinliğini belirlemek ve buna göre programı değiştirmek için tüm öğrencilerin yıllık uzun vadeli tükenmişlik değerlendirmesine tabi tutulmasını öneriyoruz. Böylece tükenmişliğinin farkında ve yönetebilen öğrencilerde kariyer sonlandırmaya ilişkin uygulamalarda önemli oranda azalma yaşanmasını mümkün hale getirebilecektir. Benzer bir vurgu Jacobs ve Dodd (2003)'ün çalışmalarında yüksek destek seviyelerinin tükenmişliği azalttığı olarak tanımlanmıştır.

Kadınlar kariyerleri boyunca ilişkilerin bağlamına odaklanıp özgünlüğü, dengeyi ve zorluğu önceliklendirirken erkekler ise önce kariyere ve daha sonra aileye odaklanan bir kariyer izleme eğiliminde olmaktadır. Nitekim, kadınlar kariyer hedeflerini sürdürmelerine yardımcı olabilecek hatta toplum, iş yeri, aile tarafından sağlanabilecek makro ve mikro destek sistemlerinin eksikliği nedeniyle kariyerlerini yarıda bırakmaktadır. Bu konuda politika yapımcıların **“aile dostu iş yeri”** ve **“cinsiyete duyarlı politikalar”** benzeri düzenlemeleri yazılı belgelerden uygulamaya taşımaları ve denetimler ile sürekliliğine katkı koymaları beklenmelidir.

Son olarak, bu çalışmanın kız öğrencilerde tükenmişlik ve kariyerlerine son verme ilişkisinin varlığı özellikle çalışma hayatı öncesi son sınıf lisans öğrencilerine daha fazla odaklanması gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aghdam, M. B. A., Abbaszadeh, M. & Saei, M. (2022). A sociological study of students' academic burnout (Case study: Students of Tabriz University). *Quarterly of Social Studies Research in Iran*, 11(2), 489-516
- Akhtar, G. & Soroya, M.S. (2021). Factors influencing career routes of female librarianship: A literature review. *Library Philosophy and Practice (e-journal)*. 6468
- Arora, O. S. & Sharma, P. C. (2018). Challenges faced by women professionals in seeking job after a career break in IT companies in North India (DELHI/NCR). *Smart Journal of Business Management Studies*, 14(1), 22-31
- Awa, W. L., Plaumann, M. & Walter, U. (2010). Burnout prevention: A review of intervention programs. *Patient Education and Counseling*, 78, 184–190
- Basinska, B. A., & Gruszczynska, E. (2020). Burnout as a state: Random-interceptcross-lagged relationship between exhaustionand disengagement in a 10-day study. *Psychology Research and Behavior Management*, 13, 267–278
- Bian, X. & Wang, J. (2019). Women's career interruptions: an integrative review. *European Journal of Training and Development*, 43(9), 801-820
- Çapri, B., Gündüz, B. ve Gökçakan, Z. (2011). Maslach tükenmişlik envanteri-öğrenci formu'nun (MTE-ÖF) Türkçe'ye uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Cukurova University Faculty of Education Journal/Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40(1)
- Demerouti, E., Mostert, K., & Bakker, A. B. (2010). Burnout and work engagement:a thorough investigation of the

- independency of both constructs. *J Occup Health Psychol.*,15(3), 209–222
- Fiorilli, C., Barni, D., Russo, C., Marchetti, V., Angelini, G., & Romano, L. (2022). Students' burnout at university: The role of gender and worker status. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, 19, 1-12, 11341
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of Social Issues*, 30, 159-165
- Griffiths, M., & Moore, K. (2010). Disappearing women: A study of women who left the UK ICT sector. *Journal of Technology Management and Innovation*, 5(1), 95–107
- Grigoroglou, C., Hann, M., Hodgkinson, A., Zghebi, S. S, Kontopantelis, E., Ashcroft, D.M., Chew-Graham, C. A., Payne, R. A., Little, P., de Lusignan, S., Zhou, A. Y., Esmail, A., & Panagioti, M. (2025). Associations between burnout and career disengagement factors among general practitioners: a path analysis. *Front. Public Health*, 13, 1-10, 1547102
- Gwal, R. (2016). Working women: Career breaks and re-entry in a fast-changing business environment. *Metamorphosis*, 15(1) 1–9. <https://doi.org/10.1177/0972622516629021>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2022). *Multivariate data analysis* (8th ed.). Cengage Learning
- Hirsh, W., Hayday, S., Yeates, J., & Callender, C. (1992). Beyond the career break. *IMS Report*, 223, Institute of Manpower Studies, Brighton
- Jacobs, S. R., & Dodd, D. (2003). Student burnout as a function of personality, social support, and workload. *Journal of College Student Development*, 44 (3), 291-303

- Lai, K. K., Fok, Y. H., & Ng, T. K. (2026). Validation of the Chinese school burnout inventory among Hong Kong Chinese undergraduates. *Current Psychology*, 45(49), 1-9.
- Liu, Z., Xie, Y., Sun, Z., Liu, D., Yin, H., & Shi, L. (2023). Factors associated with academic burnout and its prevalence among university students: a cross-sectional study. *BMC Med Educ.* 23, 317
- Loscalzo, Y., Rice, K. G., & Giannini, M. (2024). Psychometric properties of the Italian oldenburg burnout inventory (student version) and measurement invariance with the USA. *Current Psychology*, 43, 8241–8251
- Malo, M. A., & Muñoz-Bullón, F. (2004). Career breaks of women due to family reasons: A long-term perspective using retrospective data. Working Paper #04-18 (08) Business Economics Series March, Sección de Organización de Empresas de Getafe Universidad Carlos III de Madrid Calle Madrid, 126
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2017). Understanding burnout: New models. In C. L. Cooper, & J. C. Quick (Eds.) *The handbook of stress and health: A guide to research and practice* (ss. 36–56). Wiley Blackwell
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current Directions in Psychological Science*, 12(5), 189-192
- Murray, M. (2015). Back to work? Childcare negotiations and intensive mothering in Santiago de Chile. *Journal of Family Issues*, 36(9), 1171-1191
- Narendran, R., & Kanwar, S. (2024). Gender disparities in career break: an empirical study on hotel and aviation industry. *Bharatiya Shiksha Shodh Patrika*, 43, 1(V), 92-100

- Priya, M. L., Poongodi, P., & Parthban, K. (2023). Women employees' perspective towards career break and re-entry to work-a review of literature. *SELP Journal of Social Science A Blind Review & Refereed Quarterly Journal*, XIV(54), 33-35
- Popescu, B., Maricuțoiu, L.P. & De Witte, H. (2024). The student version of the Burnout assesment tool (BAT): Psychometric properties and evidence regarding measurement validity on a romanian sample. *Curr Psychol*, 43, 2037–2051
- Ratcliffe, P. (1999). Geographical mobility, children and career progress in British professional nursing. *Journal of Advanced Nursing*, 30, 758-768.
- Robins, T. G., Roberts, R. M., & Sarris, A. (2018). The role of student burnout in predicting future burnout: exploring the transition from university to the workplace. *Higher Education Research & Development*, 37(1), 115–130.
- Rosales-Ricardo, Y., Rizzo-Chunga, F., Mocha-Bonilla, J., & Ferreira, J. P. (2021). Prevalence of burnout syndrome in university students: A systematic review. *Salud Mental*, 44(2), 91-102
- Rouleau, D., Fournier, P., Philibert, A., Mbengue, B., & Dumont, A. (2012). The effects of midwives' job satisfaction on burnout, intention to quit and turnover: a longitudinal study in Senegal. *Human Resources for Health*, 10(9)
- Rudman, A., & Gustavsson, J. P. (2012). Burnout during nursing education predicts lower occupational preparedness and future clinical performance: a longitudinal study. *Int. J. Nurs. Stud.*, 49 (8), 988–1001
- Salmela-Aro, K., Tolvanen, A., & Nurmi, J-E. (2009). Achievement strategies during university studies predict

- early career burnout and engagement. *Journal of Vocational Behavior*, 75, 162–172
- Schaufeli, W.B., & Bakker, A.B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *J. Organ. Behav.*, 25, 293–315
- Schaufeli, W. B., Martinez, I. M., Pinto, A. M., Salanova, M., & Bakker, A. B. (2002). Burnout and engagement in university students: A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5), 464-481
- Stone, P., & Lovejoy, M. (2004).st-track women and the ‘choice’ to stay home”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 596(1), 62-83
- Sveinsdóttir, H., Flygenring, B. G., Svavarsdóttir, M. H., Thorsteinsson, H. S., Kristófersson, G. K., Bernharðsdóttir, J., & Svavarsdóttir, E. K. (2021). Predictors of university nursing students burnout at the time of the COVID-19 pandemic: A cross-sectional study. *Nurse Education Today*, 106, 1-8, 105070
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., & Ullman, J. B. (2007). *Using Multivariate Statistics*, 5, Boston, MA: Pearson
- Totan, T. ve Doğan, T. (2010). Kadınlarda olası kariyer sonlandırma nedenlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. “İş Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Ekim, 12(49), 33-50
- Wang, H., Ng, T.K. & Siu, O-L. (2023). How does psychological capital lead to better well-being for students? The roles of family support and problem-focused coping. *Curr Psychol*, 42, 22392–22403
- Wickramasinghe, N. D., Dissanayake, D. S. & Abeywardena, G. S. (2023). Student burnout and work engagement: a

canonical correlation analysis. *Current Psychology*, 42, 7549–7556

Woodward, C. A., Cohen, M. L., & Ferrier, B. M. (1990). Career interruptions and hours practiced: comparison between young men and women physicians. *Can J Public Health*, January 1, 81 (1), 16-20

Yang, H.-J. (2004). Factors affecting student burnout and academic achievement in multiple enrollment programs in Taiwan's technical– vocational colleges. *Int. J. Educ. Dev.*, 24, 283–301

Yun, Y., & Hong, K. J. (2023). Factors related to career interruption and Re-employment of women in human health and social work activities sector: Comparison with other industry sectors. *Nurs Open*, January 1, 10 (4), 2656-2666

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR: HAK TEMELLİ BİR DEĞERLENDİRME

Alparslan İKİEL¹

1. GİRİŞ

Engellilere yönelik sosyal politikalar, Türkiye’de son yıllarda hukuki düzenlemeler, kurumsal yapılanmalar ve uluslararası normlarla kurulan ilişkiler çerçevesinde daha görünür hale gelmiştir. Eğitim, istihdam, sosyal yardım, bakım hizmetleri, erişilebilirlik ve toplumsal katılım gibi alanlarda geliştirilen politika araçları, engelliliğin sosyal politika gündemindeki ağırlığını artırmıştır. Buna rağmen hakların tanınması ile bu hakların gündelik yaşamda fiilen kullanılabilmesi arasında her zaman tam bir uyum sağlandığını söylemek güçtür. Uygulama kapasitesi, kurumsal koordinasyon, yerel farklılıklar, erişim engelleri ve toplumsal tutumlar, mevcut politikaların etkisini sınırlandırabilmektedir (Çamur ve Arap, 2023; Yılmaz ve Yentürk, 2017). Bu nedenle Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların yalnızca betimlenmesi değil, aynı zamanda hak temelli bir ölçüt çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Hak temelli değerlendirme, politika araçlarının varlığından çok, bu araçların engelli bireylerin eşit, erişilebilir, bağımsız ve toplumsal yaşama tam katılımını ne ölçüde desteklediği sorusuna odaklanmaktadır.

Literatürde engellilere yönelik sosyal politikalar çoğu zaman belirli alt alanlar üzerinden incelenmektedir. Bazı

---

¹ Öğr. Gör. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Öğrenme ve Uygulama Merkezi, ORCID: 0000-0002-5725-6168.

çalışmalar istihdam ve çalışma yaşamına (Genç ve Çat, 2013; Şen, 2018; Korkmaz, 2023), bazıları eğitim ve erişilebilirlik meselelerine (Arı, 2022; Şişman, 2014; Çağlar, 2012), bazıları ise sosyal yardıma (Küçükali, 2015; Akkan ve Serim, 2022; Buluş, 2022), bazıları bakım hizmetleri veya yerel yönetim uygulamalarına (Metin, 2017; Babaoğlu, 2018; Alimanoğlu Yemişçi ve Sarı Gerşil, 2021; Sontur ve Kartal, 2025) odaklanmaktadır. Bu çalışmalar önemli katkılar sunsa da Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları bütüncül bir çerçevede ele alan ve bunları hak temelli yaklaşım doğrultusunda çok boyutlu biçimde değerlendiren incelemelere hâlâ ihtiyaç vardır. Bu çalışma, söz konusu ihtiyaca cevap vermeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel amacı, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları hak temelli yaklaşım ekseninde incelemek ve mevcut yapının güçlü yönleri ile sınırlılıklarını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, sosyal politikaların temel bileşenlerine, hak temelli değerlendirmenin gerekliliğine, hedef gruplarına ve aktörlerine, uygulama araçlarına, kurumsal düzeylerine ve tarihsel dönüşümüne odaklanmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Engelliliğe İlişkin Yaklaşım Farklılıkları

Engellilik, uzun süre bireysel eksiklik, tıbbî sorun ya da rehabilitasyon ihtiyacı çerçevesinde değerlendirilmiştir (Ünal, 2021; Meşe, 2014). Bu yaklaşımda engellilik, ağırlıklı olarak bireyin bedensel veya zihinsel sınırlılıkları üzerinden tanımlanmakta, çözüm de tedavi, bakım ve uzman müdahalesiyle ilişkilendirilmektedir (Meşe, 2014; Ünal, 2021). Böyle bir bakış, engelli bireylerin toplumsal yaşamda karşılaştığı güçlükleri çoğu zaman bireyin kendi durumuna bağlamakta, fiziksel çevreyi, kurumsal düzenlemeleri, kamusal hizmetlerin tasarımı ve

toplumsal tutumları arka planda bırakmaktadır. Bu nedenle tıbbî ve birey merkezli yaklaşım, engelliliğin bazı boyutlarını açıklasa da engelli bireylerin toplumsal yaşama eşit katılımını sınırlandıran yapısal engelleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Özgökçeler ve Alper, 2010; Meşe, 2014; Lawson ve Beckett, 2021).

Bu anlayışın sosyal politika alanındaki karşılığı, çoğunlukla yardım, bakım ve koruma odaklı uygulamalar olmuştur (Küçükali, 2015; Buluş, 2022). Engelli bireyler, bu çerçevede korunması gereken, desteklenmesi gereken ya da sosyal risk taşıyan gruplar arasında görülmüş, politika araçları da gelir desteği, kurumsal bakım, aile temelli destek ve sosyal yardım etrafında şekillenmiştir (Küçükali, 2015; Akkan ve Serim, 2022; Buluş, 2022). Bu araçlar özellikle yoğun bakım ve destek ihtiyacı bulunan bireyler açısından önemli bir sosyal koruma işlevi görmektedir. Buna rağmen yardım ve koruma mantığı baskın hale geldiğinde engelli birey, hak sahibi bir yurttaştan çok destek alan pasif bir özne olarak konumlandırılabilir (Ersöz, 2020). Böyle bir çerçeve, sosyal politikanın eşitliği, özerkliği ve toplumsal katılımı güçlendiren yönünü zayıflatma riski taşımaktadır.

Engellilik alanındaki kuramsal dönüşüm, sosyal modelin güç kazanmasıyla daha belirgin hale gelmiştir. Sosyal model, engelliliği yalnızca bireyin işlev kaybı ya da sağlık durumu üzerinden değil, birey ile toplumsal çevre arasındaki ilişki üzerinden açıklamaktadır (Meşe, 2014; Özgökçeler ve Alper, 2010). Bu bakış açısına göre asıl sorun çoğu zaman bireyin farklılığı değil, erişilemeyen kamusal mekânlar, dışlayıcı eğitim ve istihdam yapıları, yetersiz kurumsal düzenlemeler, ayrımcı uygulamalar ve toplumsal önyargılardır (Çağlar, 2012; Lawson ve Beckett, 2021). Böylece engellilik, bireysel eksiklikten çok toplumsal engeller bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Bu değişim, sosyal politikaların da yalnızca bakım ve rehabilitasyon

sağlamaya değil, çevresel ve kurumsal engelleri azaltmaya yönelmesi gerektiğini göstermektedir.

Hak temelli yaklaşım ise bu dönüşümü daha güçlü bir normatif zemine taşımaktadır. Bu yaklaşımda engelli birey, yardım alan pasif bir kişi değil, diğer bireylerle eşit haklara sahip, onuru, özerkliği ve toplumsal katılımı güvence altına alınması gereken bir hak öznesidir (Azarkan ve Benzer, 2018; Degener, 2016). Devletin ve ilgili kurumların rolü de yalnızca yardım sağlamakla sınırlı değildir. Ayrımcılığı önlemek, erişilebilirliği sağlamak, makul uyumlaştırmayı geliştirmek, eğitim ve istihdama eşit erişimi güvence altına almak ve bağımsız yaşamı desteklemek bu çerçevenin temel yükümlülükleri arasında yer almaktadır (Çağlar, 2012; Ersöz, 2020; Azarkan ve Benzer, 2018). Bu yönüyle hak temelli yaklaşım, engellilik alanını sosyal yardım meselesinin ötesine taşıyarak eşit yurttaşlık, sosyal içerme ve insan hakları eksenine yerleştirmektedir (Degener, 2016; Lawson ve Beckett, 2021).

2.2. Hak Temelli Sosyal Politikanın Temel İlkeleri

Hak temelli sosyal politika, engellilere yönelik düzenlemelerin yalnızca hizmet sunumu ya da sosyal yardım aktarımı üzerinden değil, bireyin eşit yurttaşlık statüsü ve temel haklardan fiilen yararlanabilme kapasitesi üzerinden değerlendirilmesini gerektirir (Waddington ve Priestley, 2021). Bu yaklaşımda belirleyici soru, hangi hizmetlerin sağlandığı değil, bu hizmetlerin engelli bireylerin toplumsal yaşama diğer bireylerle eşit, bağımsız ve onurlu biçimde katılımını ne ölçüde mümkün kıldığıdır (Kayess ve French, 2008). Bu nedenle yardım, hakların yerine geçen bir lütuf alanı olarak değil, hak kullanımını destekleyen bir araç olarak ele alınmalıdır (Çitil ve Üçüncü, 2018; Ganshanga ve Twinamasiko, 2025).

Bu çerçevenin merkezinde eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele yer almaktadır. Engelli bireylerin eğitim, istihdam,

sağlık, bakım, ulaşım ve kamusal hizmetlerden diğer bireylerle eşit biçimde yararlanabilmesi, hak temelli yaklaşımın asgari koşullarından biridir (Şişman, 2014; Erol Karaca ve Nam, 2021). Bu nedenle sosyal politikalar yalnızca belirli destek mekanizmaları kurmakla yetinmemeli, dışlayıcı ve ayrımcı uygulamaları görünür kılarak bunları azaltmayı da hedeflemelidir (Erol Karaca ve Nam, 2021; Ersöz, 2020). Burada eşitlik, herkese aynı muamelenin yapılması anlamına gelmez. Farklı gereksinimleri dikkate alan ve dezavantajı derinleştirmeyen bir kurumsal düzenlemeyi gerekli kılar. Makul uyumlaştırma da bu ilkenin somut araçlarından biri olarak önem taşımaktadır (Ersöz, 2020; Şişman, 2014).

Hak temelli yaklaşımın bir başka temel boyutu erişilebilirliktir. Erişilebilirlik yalnızca fiziksel çevrenin düzenlenmesi ile sınırlı değildir. Bilgiye, iletişim araçlarına, kamu hizmetlerine, eğitime, ulaşım ve dijital ortamlara erişimi de kapsamaktadır (Çağlar, 2012; Pakkan, 2021). Engelli bireylerin kamusal alanda fiilen var olabilmesi, diğer haklarını kullanabilmesi ve toplumsal yaşama aktif biçimde katılabilmesi büyük ölçüde erişilebilirlik düzeyine bağlıdır (Çağlar, 2012). Bu nedenle erişilebilirlik, teknik bir ayrıntı ya da tali bir düzenleme alanı olarak görülemez. Hak temelli sosyal politikanın kurucu unsurlarından biridir (Çağlar, 2012).

Bu yaklaşım aynı zamanda bağımsız yaşam ve toplumsal katılımı merkeze almaktadır. Engelli bireyler yalnızca korunması gereken kırılgan gruplar içinde değerlendirilmez. Kendi yaşamları üzerinde söz sahibi olan, tercih yapabilen ve toplumsal yaşamın aktif öznesi olan bireyler olarak kabul edilir (Çitil ve Üçüncü, 2018; Lawson ve Beckett, 2021). Bu nedenle bakım, rehabilitasyon, sosyal yardım ve destek hizmetleri, bireyi kurumsal ya da ailevi bağımlılık ilişkilerine sabitleyen değil, bağımsız yaşamı güçlendiren araçlar olarak tasarlanmalıdır (Erol Karaca ve Nam, 2021). Eğitim ve istihdam politikaları da

yalnızca sisteme giriş sağlayan değil, bireyin uzun vadeli ve eşit katılımını destekleyen bir mantıkla kurgulanmalıdır.

Hak temelli yaklaşımın kurumsal boyutu da önem arz etmektedir. Bu anlayışta devlet, yalnızca yardım sağlayan bir aktör değildir. Hakların korunmasından, uygulanmasından, izlenmesinden ve eşit biçimde kullanılmasının güvence altına alınmasından sorumlu temel yükümlüdür (Azarkan ve Benzer, 2018; Çitil ve Üçüncü, 2018). Bu yüzden mevzuat üretimi kadar uygulama kapasitesi, kurumlar arası koordinasyon, izleme ve denetim mekanizmaları ile yerel düzeyde hizmetlerin eşit biçimde sunulması da önem taşımaktadır (Çitil ve Üçüncü, 2018). Bir hakkın yasal olarak tanınmış olması, o hakkın gündelik yaşamda gerçekten kullanılabildiği anlamına gelmediği için, uygulama boyutu hak temelli yaklaşımın ayrılmaz parçasıdır (Ersöz, 2020; Şişman, 2014).

Bu ilkeler birlikte düşünüldüğünde hak temelli yaklaşım, engellilere yönelik sosyal politikaların değerlendirilmesinde güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, politika araçlarının yalnızca varlığını değil, bunların eşitlik, erişilebilirlik, bağımsız yaşam, katılım ve ayrımcılıkla mücadele bakımından ne ölçüde işlevsel olduğunu da sorgulamaktadır (Çitil ve Üçüncü, 2018; Degener, 2016).

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları hak temelli yaklaşım çerçevesinde inceleyen nitel bir literatür ve belge incelemesidir. Araştırma, bir saha çalışmasına ya da birincil veri toplama sürecine dayanmamaktadır. Akademik yayınlar, mevzuat metinleri, ulusal ve uluslararası politika belgeleri ile kurumsal raporlar analitik olarak incelenmiştir. Bu yönüyle çalışma, mevcut düzenlemeleri yalnızca betimlemeyi değil, bunların hak temelli niteliğini, kapsamını, hedef gruplarını,

uygulama araçlarını, kurumsal düzeylerini ve zaman içindeki dönüşümünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın veri tabanını, engellilik, sosyal politika, hak temelli yaklaşım, erişilebilirlik, bağımsız yaşam, sosyal yardım, bakım hizmetleri, eğitim, istihdam ve toplumsal katılım konularında yayımlanmış akademik yayınlar, resmî raporlar, strateji belgeleri ve mevzuat metinleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda özellikle Türkiye bağlamına odaklanan çalışmalar esas alınmıştır. Bunun yanında konunun kavramsal ve normatif çerçevesini güçlendirmek amacıyla uluslararası belgelerden de yararlanılmıştır. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, ilgili ulusal mevzuat, kamu kurumlarının politika belgeleri ve engellilik alanına ilişkin raporlar, akademik literatürle birlikte değerlendirilmiştir.

Kaynakların seçiminde üç temel ölçüt dikkate alınmıştır. Metinlerin engellilere yönelik sosyal politikalar ile doğrudan ilişkili olması aranmıştır. Bunun yanında seçilen çalışmaların hak temelli yaklaşım, sosyal model, sosyal koruma, erişilebilirlik, eşitlik, ayrımcılıkla mücadele ve toplumsal katılım gibi tartışma alanlarına katkı sunmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca Türkiye’deki sosyal politika yapısını anlamaya imkân veren güncel ve temel kaynaklara öncelik verilmiştir. Böylece literatür taraması, yalnızca konuya ilişkin genel bilgi derlemekle sınırlı tutulmamış ve araştırma sorularını yanıtlamaya elverişli bir kaynak kümesi oluşturulmuştur.

Çalışmada analiz süreci 5N1K temelli analitik çerçeve üzerinden yürütülmüştür. Bu doğrultuda incelenen kaynaklar şu sorular etrafında değerlendirilmiştir: Ne? Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların temel bileşenleri nelerdir? Neden? Bu politikaların hak temelli biçimde ele alınması neden gereklidir? Nasıl? Politikalar hangi araçlar ve mekanizmalar üzerinden uygulanmaktadır? Nerede? Uygulama hangi kurumsal ve

yönetmelik düzeylerde gerçekleşmektedir? Ne zaman? Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalarda hangi tarihsel kırılmalar ve dönüşümler öne çıkmaktadır? Kim? Politikaların hedef grupları ve ilgili aktörleri kimlerdir? Böylece çalışma, dağınık literatürü bütüncül bir değerlendirme zeminine taşımayı hedeflemiştir.

Şekil 1. 5N1K Analizi

Soru	Analiz Boyutu	Analitik İçerik
Ne?	Sosyal politikaların kapsamı ve temel bileşenleri	Engellilere yönelik sosyal politikalar bakım, sosyal yardım, eğitim, istihdam, erişilebilirlik ve toplumsal katılım gibi çok boyutlu alanları kapsamaktadır.
Neden?	Hak temelli değerlendirmenin gerekçesi	Hak temelli yaklaşım, hizmetlerin varlığından çok bu hizmetlerin eşitlik, erişilebilirlik ve bağımsız yaşamı ne ölçüde desteklediğine odaklanmaktadır.
Nasıl?	Politika araçları ve uygulama biçimleri	Politikalar bakım, sosyal yardım, istihdam, erişilebilirlik ve eğitim alanlarında birbirini tamamlayan araçlar ve mekanizmalar üzerinden yürütülmektedir.
Nerede?	Kurumsal ve yönetmelik düzeyler	Sosyal politikalar merkezi idare, sosyal yardım sistemi, yerel yönetimler, eğitim ve istihdam kurumları ile farklı yaşam alanlarında çok katmanlı biçimde uygulanmaktadır.
Ne zaman?	Tarihsel dönüşüm ve kırılma noktaları	Türkiye’de engellilik alanı özellikle 2005 sonrası dönemde yardım temelli yapıdan hak temelli çerçeveye doğru belirgin bir dönüşüm geçirmiştir.
Kim?	Hedef gruplar ve aktörler	Politikanın muhatapları yalnızca engelli bireylerle sınırlı değildir. Aileler, bakım verenler, kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum da bu yapının parçasıdır.

Verilerin çözümlenmesinde önce seçilen kaynaklar tematik olarak okunmuş, ardından ilgili bulgular 5N1K sorularına karşılık gelen kategoriler altında toplanmıştır. Daha sonra bu kategoriler hak temelli yaklaşımın temel ilkeleri olan eşitlik, ayrımcılıkla mücadele, erişilebilirlik, katılım, bağımsız yaşam ve sosyal içerme ekseninde yeniden yorumlanmıştır. Bu iki aşamalı süreç sayesinde çalışma, hem mevcut sosyal politika araçlarını görünür kılmayı hem de bu araçların hak temelli bir sosyal politika anlayışı bakımından güçlü ve zayıf yönlerini tartışmayı mümkün kılmıştır.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırma, yalnızca erişilebilen yazılı kaynaklar ve belgeler üzerinden ilerlediği için uygulamadaki tüm farklılıkları, yerel düzeydeki her pratiği ya da engelli bireylerin doğrudan deneyimlerini kapsamamaktadır. Bu nedenle çalışma, Türkiye’de

engellilere yönelik sosyal politikaların kavramsal, hukuki ve kurumsal çerçevesine ilişkin analitik bir değerlendirme sunmaktadır. Sahadaki deneyimleri derinlemesine ortaya koyacak ampirik araştırmalar için bir zemin oluşturmaktadır.

4. BULGULAR

4.1. Ne: Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Kapsamı

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar, yalnızca yardım ve bakım temelli dar bir müdahale alanı olarak değil, engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerden diğer bireylerle eşit biçimde yararlanmasını hedefleyen çok boyutlu bir sosyal politika alanı olarak değerlendirilmelidir (Doğruel, 2022; Erten ve Aktel, 2020). Engelliliğin sosyal politika içindeki kavranış biçimi, politika içeriğini ve müdahale araçlarını doğrudan belirlemektedir. Bu nedenle engelliliği bireysel eksiklik merkezli yaklaşımlarla değil, toplumsal engeller, eşitlik ve katılım ekseninde ele alan anlayış, güncel sosyal politika çerçevesinin temelini oluşturmaktadır (Ünal, 2021; Burcu, 2015; Erten ve Aktel, 2020). Bu normatif zeminin hukukî karşılığı 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun’da açıkça görülmektedir. Kanun, engellilerin temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını teşvik etmeyi ve toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarını sağlamayı amaçlamaktadır (Resmî Gazete, 2005).

Bu alanın kapsamı yalnızca ulusal mevzuatla değil, aynı zamanda uluslararası hak rejimiyle de şekillenmiştir. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit biçimde yararlanmasını esas almakta, erişilebilirlik, bağımsız yaşam, topluma dâhil olma, eğitim, sağlık, rehabilitasyon ve istihdam ve kamusal yaşama katılım gibi alanlarda taraf devletlere

yükümlülükler getirmektedir (Resmî Gazete, 2009). Bu çerçevede Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar, yalnızca sosyal yardım programlarından oluşan sınırlı bir yapı değil, eşit yurttaşlık ve insan onurunu merkeze alan geniş bir hak alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Özgökçeler ve Alper’in (2010) değerlendirmesi de 5378 sayılı Kanun’un tıbbî modele dayalı geleneksel bakıştan uzaklaşıp sosyal model yönünde bir dönüşüm taşıdığını göstermektedir.

Bu geniş çerçeve, 5378 sayılı Kanun’un düzenlediği başlıklar üzerinden somutlaşmaktadır. Kanunda engellilik durumu, destek ve bakım, habilitasyon ve rehabilitasyon, istihdam, eğitim ve öğretim ile erişilebilirlik alanlarının doğrudan yer alması, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların yalnızca koruyucu hizmetlerle sınırlı olmadığını, toplumsal yaşama katılımı destekleyen çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Resmî Gazete, 2005). Bu durum, engellilerin toplumsal hayata katılımının bireysel kapasitenin ötesinde kamusal düzenlemeler ve toplumsal tutumlarla da ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalarla desteklenmektedir (Çaha, 2015; Erdurak ve Yıldız, 2025; Kaldık, 2024).

Bu kapsamın uygulama ve kurumsal boyutları, alt politika alanları dikkate alındığında daha açık biçimde görülmektedir. İstihdam, bu alanın temel bileşenlerinden biridir ve Türkiye’de kota, teşvik ve korumalı işyeri gibi araçlarla desteklenmektedir. Bununla birlikte literatür, bu araçların tek başına yeterli olmadığını göstermektedir. Nitekim engelli işgücüne yönelik talebin çoğu zaman düşük eğitim ve düşük nitelik gerektiren işlerde yoğunlaştığı, açık işlerin sınırlı ve dar faaliyet alanlarına sıkıştığı görülmektedir (Aslan ve Karaalp-Orhan, 2021). Benzer biçimde korumalı işyeri uygulamasının önemli bir araç olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığı ve uygulamada çeşitli güçlükler barındırdığı da vurgulanmaktadır (Çavuş ve Tekin, 2015; Sarı Gerşil ve Alımanoğlu Yemişçi, 2020). Çalışma

yaşamına dâhil olan engelli bireylerin ise niteliklerinin altında işlerde çalışma, uygun açık işlerin sınırlılığı ve olumsuz işveren tutumları gibi sorunlarla karşılaştıkları ortaya konulmaktadır (Kanyılmaz Polat, 2020). Erişilebilirlik de yalnızca fiziksel çevreye değil, bilgiye, iletişime, hizmetlere ve kamusal yaşama erişim bakımından merkezi bir öneme sahiptir (Erten ve Aktel, 2020; Pakkan, 2021). Literatür, Türkiye’de erişilebilirlik konusunda yasal ilerlemeler bulunmasına rağmen uygulamanın farklı alanlarda aynı ölçüde karşılık bulmadığını göstermektedir. Nitekim güncel çalışmalar, kent içi altyapı düzenlemeleri, sinyalizasyon, kaldırım ve toplu taşıma tasarımı süren eksikliklerin engelli bireylerin hareketliliğini ve kentsel yaşama katılımını sınırlandırdığını ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2025). Ayrıca erişilebilirlik deneyimlerinin fiziksel çevrenin ötesine geçerek eğitim, sağlık, ulaşım ve teknolojiye erişim gibi alanlarda da toplumsal katılımı doğrudan etkilediği vurgulanmaktadır (Doğruel, 2022). Bu alan yalnızca merkezî yönetim tarafından yürütülmemektedir. Metin (2017), yerel yönetimlerin özellikle 2000’li yıllardan itibaren engellilere yönelik sosyal politikaların görünür aktörleri hâline geldiğini göstermektedir. Yılmaz ve Yentürk (2017) de engellilere yönelik kamu harcamalarının farklı kurumlar ve bütçe kalemleri üzerinden şekillendiğini ortaya koyarak bu alanın aynı zamanda mali ve kurumsal açıdan geniş bir kamu politikası rejimi olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların kapsamı, destek ve bakımdan rehabilitasyona, eğitimden istihdama, erişilebilirlikten toplumsal katılıma kadar uzanan geniş ve çok katmanlı bir çerçeveye sahiptir. Bu nedenle alan, tekil hizmet başlıkları üzerinden değil, birlikte işleyen çok boyutlu bir sosyal politika yapısı olarak değerlendirilmelidir.

Bu çok boyutlu kapsam, güncel resmî politika belgelerinde stratejik bir çerçeveye kavuşturulmuştur. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, engellilik alanında uzun vadeli

hedefleri ortaya koyan üst düzey bir politika belgesi niteliğindedir. Buna bağlı olarak hazırlanan Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025 ise hak temelli yaklaşımın yaygınlaştırılmasını ve farklı politika alanlarında somut eylem adımlarının belirlenmesini hedeflemektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021; 2023). Çamur ve Arap'ın (2023) çalışması, Türkiye'de engellilik politikasının gündeme gelişinde Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörlerin etkisini vurgulayarak bu politika mimarisinin arka planını açıklamaktadır. Böylece mevcut sosyal politika alanı, ulusal hukuk, uluslararası normlar ve stratejik politika belgeleri arasında kurulan çok katmanlı bir yapı sergilemektedir.

4.2. Neden: Hak Temelli Yaklaşımın Gerekliliği

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların hak temelli bir çerçevede değerlendirilmesi, engelliliğin niteliğine ilişkin kavrayışın değişmesinden kaynaklanmaktadır. Engellilik artık yalnızca bireysel eksiklik ya da bakım ihtiyacı olarak değil, bireyin toplumsal ve çevresel koşullarla etkileşimi içinde ortaya çıkan bir eşitlik ve hak meselesi olarak ele alınmaktadır. Çitil ve Üçüncü (2018), Türkiye'de engelli haklarının gelişimini değerlendirirken engelli bireylerin yardıma muhtaç kişiler olarak değil, hak sahibi bireyler olarak görülmesinin giderek güç kazandığını göstermektedir. Ersöz (2020) de benzer biçimde, engellilere yönelik yaklaşımın koruma odaklı anlayıştan eşit katılım ve ayrımcılık yasağı eksenine kaydığını vurgulamaktadır. Bu nedenle hak temelli yaklaşım, engellilik alanına sonradan eklenen bir söylem değil, alanın tarihsel dönüşümünün doğal sonucudur.

Hak temelli yaklaşımın gerekli olmasının önemli nedenlerinden biri, engelli bireylerin karşılaştığı temel sorunun yalnızca hizmet eksikliği değil, aynı zamanda ayrımcılık ve

dışlanma olmasıdır. Erol Karaca ve Nam'a (2021) göre ayrımcılık, engellilerin topluma tam katılımının ve bağımsız yaşam amacının önündeki başlıca engellerden biridir. Ayrımcı uygulamalar, engelli bireylerin eğitime, istihdama ve toplumsal yaşama katılımını sınırlandırmaktadır. Şişman (2014) da Türkiye'de eğitim hakkı bakımından yaşanan güçlüklerin, engelliler açısından eşitliğin yalnızca hukukî tanımayla güvence altına alınmadığını gösterdiğini belirtmektedir. Bu tablo, sosyal politikaların yardım sunmakla yetinemeyeceğini, ayrımcılığı azaltan ve hakların fiilen kullanılmasını güvence altına alan bir yapıya dayanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hak temelli yaklaşımın bir başka dayanağı, erişilebilirliğin diğer tüm hakların kullanımının önkoşulu olmasıdır. Çağlar'a (2012) göre engellilerin fiziksel çevreye, bilgiye, hizmetlere ve iletişime erişilebilirliği ile temel hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu nedenle erişilebilirlik, yalnızca teknik bir düzenleme konusu değildir. Eğitim, çalışma, kent yaşamı ve kamusal katılım gibi alanların fiilen kullanılabilmesi için vazgeçilmez bir koşuldur. Ersöz'ün (2020) tartıştığı makul uyumlaştırma kavramı da bu noktada önem taşımaktadır. Çünkü makul uyumlaştırmanın yapılmaması, sıradan bir idari eksiklik değil, ayrımcılık yasağı bakımından hukukî bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla hak temelli yaklaşım, engellilere yönelik sosyal politikaların bakım ve rehabilitasyonla sınırlı tutulamayacağını, erişilebilirlik ve eşit kullanım ilkeleriyle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu yaklaşımın normatif zorunluluğu uluslararası insan hakları hukuku bakımından da açıktır. Azarkan ve Benzer'e (2018) göre Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme, engelli bireylere eşitlik, haysiyet, özerklik ve topluma tam katılım tanıyan temel uluslararası metindir. Aynı çalışma, Sözleşme'nin taraf devletlere erişilebilirlik, eğitim, sağlık,

rehabilitasyon, istihdam ve kamusal yaşama katılım alanlarında somut yükümlülükler getirdiğini göstermektedir. Çitil ve Üçüncü (2018) de uluslararası düzenlemelerin Türkiye’de engelli hakları rejiminin dönüşümünde belirleyici rol oynadığını belirtmektedir. Bu nedenle hak temelli yaklaşım, yalnızca akademik açıdan güçlü bir tercih değil, aynı zamanda taraf olunan uluslararası yükümlülüklerle uyumlu bir değerlendirme çerçevesidir.

Hak temelli yaklaşım, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları değerlendirirken ölçütün ne olması gerektiğini de netleştirmektedir. Aktel ve Erten’in (2017) hükümet programları üzerinden yaptıkları inceleme, sorunların özellikle eşitlik, ayrımcılık yasağı, erişilebilirlik, istihdam, eğitim, sağlık, rehabilitasyon ve kurumsal yapı başlıklarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bu bulgu, engellilik alanındaki temel meselenin yalnızca hizmetlerin varlığı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Asıl mesele, bu hizmetlerin engelli bireyleri ne ölçüde eşit, bağımsız ve toplumsal yaşama tam katılabilen özneler haline getirdiğidir. Bu nedenle hak temelli yaklaşım, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları değerlendirmek için en uygun analitik çerçevelerden biridir.

4.3. Nasıl: Politika Araçları ve Uygulama Biçimleri

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar, tek bir müdahale aracına değil, bakım, sosyal yardım, istihdam, erişilebilirlik ve eğitim alanlarında birbirini tamamlayan uygulama mekanizmalarına dayanmaktadır. Bu nedenle “nasıl” sorusu, engellilik alanındaki sosyal politikanın hangi hizmetler üzerinden, hangi kurumsal araçlarla ve nasıl bir uygulama mantığı içinde işletildiğini açıklamayı gerektirmektedir (Buluş, 2022; Şen, 2018; Arı, 2022).

Bu araçların başında bakım ve sosyal destek mekanizmaları gelmektedir. Akkan ve Serim’in (2022) çalışması, evde bakım aylığının yalnızca gelir desteği sağlayan bir sosyal

yardım aracı olarak değil, bakım ilişkilerini düzenleyen bir politika mekanizması olarak işlediğini göstermektedir. Benzer biçimde Sontur ve Kartal (2025), engelli evde bakım hizmetlerinin aile üyeleri, bakım verenler ve sosyal çalışma görevlileri üzerinden yürüdüğünü, dolayısıyla bu alanın yalnızca nakit transferiyle sınırlı kalmadığını ortaya koymaktadır. Resmî kurumsal yapı da bu işleyişi desteklemektedir. Engelli Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı'nın görevleri arasında bakıma ihtiyacı olan engellilerin bakım altına alınması, korunması ve günlük bakım ile rehabilitasyona ilişkin ilke ve standartların belirlenmesi yer almaktadır (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.a). Toplum Temelli Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı ise engelli bireylerin yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilmeleri için gerekli sosyal destek mekanizmalarını planlamak ve geliştirmekle görevlidir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.b). Böylece bakım politikaları, kurumsal bakım ile ev ve toplum temelli destek modellerinin birlikte işletildiği bir uygulama mantığına dayanmaktadır (Akkan ve Serim, 2022; Sontur ve Kartal, 2025).

İstihdam alanında uygulama, kota, korumalı işyeri, kendi işini kurma desteği ve çeşitli teşvik araçları üzerinden yürümektedir. Şen'e (2018) göre Türkiye'de engellilere yönelik istihdam politikaları, yalnızca işe yerleştirme amacı taşıyan sınırlı bir düzenleme değil, işgücü piyasasına giriş ve işte kalışı kolaylaştırmayı hedefleyen çok araçlı bir yapı sergilemektedir. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR)'nun güncel uygulamaları da bu yapıyı doğrulamaktadır. Engellilerin kendi işini kurmalarına yönelik hibe desteği, korumalı işyeri projeleri, destek teknolojileri ve destekli istihdam gibi araçlar, istihdam politikasının uygulama repertuarını oluşturmaktadır. Bu yönüyle istihdam politikası, yalnızca yasal yükümlülük üretmekle değil, aynı zamanda işe erişimi destekleyen kurumsal mekanizmalar kurmakla işlemektedir (Şen, 2018).

Erişilebilirlik de uygulama bakımından ayrı ve kapsamlı bir mekanizma alanı oluşturmaktadır. Pakkan'ın (2021) çalışması, erişilebilirliğin Türkiye'de hem yasal düzenlemeler hem de somut uygulama sorunları üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Resmî çerçevede erişilebilirlik, binalar, açık alanlar, toplu ulaşım, bilgiye erişim ve dijital hizmetler dâhil olmak üzere geniş bir uygulama sahasına sahiptir. Erişilebilirlik Daire Başkanlığı'nın görev tanımı, sorunların tespiti, çözüm yollarının geliştirilmesi ve ilgili kurumlarla koordinasyon sağlanmasını içermektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.c). Bakanlığın erişilebilirlik açıklamaları da bu alanı binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetlerinin ve bilgi-iletişim teknolojilerinin engelliler tarafından güvenli ve bağımsız biçimde kullanılabilir hale getirilmesi olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla erişilebilirlik, yalnızca teknik standart koyan bir alan değil, izleme, koordinasyon ve uygulama mekanizmaları üzerinden işleyen bir sosyal politika aracıdır (Pakkan, 2021).

Eğitim alanında ise uygulama, kaynaştırma ve bütünleştirme, ayrı özel eğitim ortamları, evde eğitim ve hastanede eğitim gibi farklı araçlar üzerinden yürütülmektedir. Arı (2022) ile Orhan ve Genç (2016), Türkiye'de engelli bireylerin eğitim hakkının tek tip bir modelle değil, farklı ihtiyaçlara göre çeşitlenen mekanizmalarla desteklendiğini göstermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği de eğitsel değerlendirme, yerleştirme, aile katılımı, kaynaştırma ve evde eğitim gibi süreçleri kurumsal bir çerçeveye bağlamaktadır (Resmî Gazete, 2018). Böylece eğitim politikası, yalnızca okul erişimine indirgenmeyen, destek hizmetleri ve farklı eğitim ortamları üzerinden işleyen bir uygulama alanı olarak şekillenmektedir (Arı, 2022; Orhan ve Genç, 2016).

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar, bakım ve sosyal yardım, istihdam, erişilebilirlik ve eğitim alanlarında birbirini tamamlayan araçlar üzerinden işletilmektedir. Bu araçların ortak özelliği, engelli bireyin yalnızca korunmasını değil, gündelik yaşamını sürdürebilmesini, kamusal alana erişebilmesini, eğitim ve çalışma yaşamına katılabilmesini sağlamaya yönelmiş olmalarıdır. Bununla birlikte literatür, bu mekanizmaların mevzuatta tanımlanmış olmasının tek başına yeterli olmadığını, uygulama kapasitesi, kurumsal koordinasyon ve hizmetlere fiili erişim bakımından önemli sınırlılıkların sürdüğünü de göstermektedir. Bu nedenle “nasıl” sorusunun cevabı, yalnızca hangi araçların mevcut olduğunu değil, bu araçların ne ölçüde işlerlik kazandığını da içermektedir (Buluş, 2022; Sontur ve Kartal, 2025).

4.4. Nerede: Kurumsal ve Yönetmel Düzeyler

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar tek bir kurumda ya da tek bir yönetmel düzeyde yürütölmemektedir. Bu alan, merkezî idare, sosyal yardım sistemi, yerel yönetimler, eğitim kurumları, istihdam kurumları ve gündelik yaşamın geçtiğı toplumsal çevre arasında dağılmış çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle engellilik alanındaki sosyal politikaların “nerede” yürütöldüğü sorusu, aynı zamanda bu politikaların hangi kurumsal ve yönetmel düzeylerde üretildiğı sorusudur. Metin (2017) ile Babaoğlu (2018), özellikle yerel uygulamalar üzerinden bu çok katmanlı yapının görünür olduğunu göstermektedir.

Merkezî düzeyde temel kurumsal yapı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüdür. Genel Müdürlüğün 2024 tarihli teşkilat ve görev yönergesi, bu alanın bakım hizmetleri, toplum temelli bakım, erişilebilirlik, izleme ve koordinasyon gibi uzmanlaşmış birimler üzerinden örgütlendiğini göstermektedir (T.C. Aile ve

Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024). Engelli Politikaları Daire Başkanlığı da engelli bireylere yönelik indirim, muafiyet, sosyal yardım ve toplumsal katılım konularında kurumlar arası iş birliği ve koordinasyon görevi yürütmektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.d). Bu durum, merkezî düzeyde sosyal politikanın yalnızca genel ilke koymakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda uygulama ve eşgüdüm işlevi üstlendiğini göstermektedir.

Bu merkezi yapının yanında sosyal yardım sistemi ayrı bir yönetsel düzey oluşturmaktadır. Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Yardımları Daire Başkanlığı, özellikle 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamındaki yardımların mevzuat altyapısını oluşturma, ödeme ve otomasyon süreçlerini yürütme ve uygulamaya ilişkin tedbirleri alma görevini üstlenmektedir (Resmî Gazete, 1976). Böylece gelir desteğine dayalı politika araçları, engellilik alanındaki genel hizmet yapısından farklı ama onunla bağlantılı bir idarî hat üzerinde işlemektedir.

Yerel düzeyde ise belediyeler ve özellikle büyükşehir belediyeleri öne çıkmaktadır. Metin (2017)'in Keçiören Belediyesi örneği, 2000'li yıllarda yerel yönetimlere sosyal politika alanında daha fazla görev ve sorumluluk verildiğini ve belediyelerin engellilere yönelik hizmetlerde giderek daha görünür hale geldiğini ortaya koymaktadır. Babaoğlu (2018) da Türkiye'de anakentlerde engellilere yönelik hizmetlerin ulaşım, erişilebilirlik ve yerel destek mekanizmaları üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu nedenle sosyal politikaların önemli bir bölümü, bireyin gündelik yaşamına en yakın düzey olan yerel yönetimler aracılığıyla hayata geçirilmektedir.

Eğitim boyutunda kurumsal düzey Millî Eğitim Bakanlığı ve ona bağlı okul, rehberlik ve değerlendirme yapıları üzerinden

işlemektedir. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (Resmî Gazete, 2018), özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim haklarından yararlanmalarını sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenlemekte ve erken çocukluktan eğitim kademelerinin tamamına uzanan bir hizmet modelini kapsamaktadır. Yönetmelik ve Bakanlık açıklamaları, kaynaştırma ve bütünleştirme uygulamalarını, eğitsel tanılama ve değerlendirme süreçlerini ve farklı eğitim ortamlarını aynı kurumsal yapı içinde ele almaktadır. Bu nedenle eğitim alanındaki sosyal politika, yalnızca genel mevzuat düzeyinde değil, okul ve ilçe/il kurulları düzeyinde de uygulanmaktadır.

İstihdam boyutunda kurumsal düzey, işgücü piyasası kurumları ve özellikle İŞKUR üzerinden örgütlenmektedir. İŞKUR'un engelli ve eski hükümlü projeleri, engellilerin kendi işini kurma hibe desteği, korumalı işyeri desteği, destek teknolojileri ve destekli istihdam gibi araçların kurum üzerinden yürütüldüğünü göstermektedir (İŞKUR, t.y.). Bu tablo, engellilere yönelik istihdam politikalarının yalnızca mevzuatta tanımlanmadığını, aynı zamanda başvuru, değerlendirme ve destek mekanizmaları olan ayrı bir uygulama düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bakım ve gündelik yaşam boyutunda ise politika uygulaması ev, aile çevresi, bakım kuruluşları ve toplum temelli hizmet alanları arasında dağılmaktadır. Toplum Temelli Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı, bakıma ihtiyacı olan engellilerin yaşamlarını evlerinden ve sosyal çevrelerinden ayrılmadan sürdürebilmeleri için gerekli sosyal destek mekanizmalarını planlamakla görevlidir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.b). Buna karşılık Bakım Hizmetleri Kalite Standartları Uygulama Rehberi (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020) ve ilgili kurumsal düzenlemeler, bakım ve rehabilitasyon mekanizmalarının da varlığını sürdürdüğünü

göstermektedir. Bu nedenle bakım politikaları, yalnızca kurum bakımında değil, ev ve toplum içinde de uygulanmaktadır.

Erişilebilirlik boyutunda yönetsel düzey daha da yaygındır. Erişilebilirlik Daire Başkanlığı'nın görevleri, binalar ve açık alanlar, toplu ulaşım, bilgiye erişim ve dijital erişilebilirlik gibi farklı sahalarda ilgili kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler, özel sektör ve sivil toplumla koordinasyonu içermektedir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, t.y.c). Bakanlığın erişilebilirlik açıklaması da erişilebilirliğin binalar, açık alanlar, ulaşım, bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojilerini kapsadığını belirtmektedir. Ayrıca Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği, bu alanın izleme ve denetim komisyonları üzerinden işlendiğini göstermektedir (Resmî Gazete, 2013). Dolayısıyla engellilere yönelik sosyal politikalar kamusal mekân, ulaşım sistemi ve dijital çevre gibi çok farklı uygulama sahalarında yürütülmektedir.

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikalar merkezî idarede tasarlanmakta, sosyal yardım sistemi içinde gelir desteğine dönüşmekte, yerel yönetimlerde gündelik hizmete bağlanmakta, eğitim ve istihdam kurumlarında sektörel biçimde uygulanmakta ve ev, kurum, kent ve dijital çevre gibi farklı yaşam alanlarında somutlaşmaktadır. Bu çok katmanlı yapı, engellilik alanındaki sosyal politikaların neden tek bir kurum ya da tek bir hizmet düzeyi üzerinden anlaşılamayacağını göstermektedir.

4.5. Ne Zaman: Tarihsel dönüşüm

Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların tarihsel dönüşümü, yardım ve bakım merkezli anlayıştan hak temelli yaklaşıma doğru ilerleyen kademeli bir değişim olarak okunabilir. Bu dönüşümün en görünür kırılma noktası 2005 tarihli 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'dur. Kanun 1 Temmuz 2005'te kabul edilmiş ve 7 Temmuz 2005'te yayımlanmıştır (Resmî Gazete, 2005). Daha sonra özellikle 6518 sayılı Kanun ile

2014'te yapılan değişiklikler, amaç maddesini daha açık bir hak ve eşit katılım diliyle yeniden kurmuştur (Resmî Gazete, 2014). Bu nedenle 2005 ve 2014, Türkiye'de engellilik alanının mevzuat bakımından yeniden tanımlandığı iki temel eşik olarak görülmelidir. Özgökçeler ve Alper'in (2010) değerlendirmesi de 5378 sayılı Kanun'un yalnızca teknik bir düzenleme değil, sosyal modele yaklaşan daha geniş bir dönüşümün göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu dönüşüm yalnızca iç hukuk dinamikleriyle açıklanamaz. Çamur ve Arap'a (2023) göre Türkiye'de engellilik politikasının gündeme gelmesinde Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası aktörlerin etkisi belirgindir. Nitekim Türkiye, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi 30 Mart 2007'de imzalamış, sözleşmenin onaylanması 3 Aralık 2008 tarihli 5825 sayılı Kanun ile uygun bulunmuş, resmî Türkçe çeviri 14 Temmuz 2009'da yayımlanmış ve sözleşme Türkiye bakımından 28 Ekim 2009'da yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 2009). Bu süreç, engellilik alanında uluslararası insan hakları çerçevesinin Türkiye'de iç hukuku ve politika dilini dönüştüren başlıca dönüm noktalarından biri olmuştur.

Tarihsel dönüşüm, yalnızca yasa değişiklikleriyle değil, devletin engellilik alanına ilişkin yaklaşımındaki değişimle de izlenebilir. Aktel ve Erten'in (2017) hükümet programları üzerinden yaptıkları inceleme, erken dönemlerde engellilik meselesinin daha sınırlı ve korumacı bir dille ele alındığını, zaman içinde ise eşitlik, erişilebilirlik, istihdam, eğitim ve sosyal katılım gibi başlıkların daha görünür hale geldiğini göstermektedir. Bu değişim, engellilere yönelik sosyal politikaların yalnızca yardım ve bakım ekseninde değil, toplumsal katılımı ve hak kullanımını artırmayı hedefleyen daha geniş bir politika alanı haline geldiğini düşündürmektedir.

2020’li yıllar ise bu tarihsel hattın strateji ve eylem planı düzeyinde kurumsallaştırıldığı bir dönemdir. 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi, 2030’a kadar engellilik alanındaki politika ve hizmetlere yön vermeyi amaçlayan üst politika belgesi olarak sunulmuştur (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2021). Bunu izleyen Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı, 2030 Engelsiz Vizyon doğrultusunda hazırlanmış ve istihdamdan erişilebilirliğe, eğitimden sağlığa, siyasal yaşama katılımdan hakların korunmasına kadar geniş bir faaliyet alanı belirlemiştir (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bu nedenle 2020 sonrası dönem, engellilik politikasında hak temelli yaklaşımın yalnızca normatif düzeyde değil, planlama ve uygulama düzeyinde de daha görünür hale geldiği bir evre olarak değerlendirilebilir.

Bu dönüşümün bir diğer boyutu da toplumsal ve örgütsel düzeydedir. Yazıcı’nın (2024) çalışması, Türkiye’de engelli hakları hareketlerinin yardım ve hayırseverlik eksenli çizgiden hak talebi, görünürlük ve savunuculuk eksenine yöneldiğini göstermektedir. Bu, tarihsel değişimin yalnızca devletin yukarıdan aşağıya geliştirdiği bir süreç olmadığını, aynı zamanda engelli hakları hareketlerinin ve sivil toplumun baskısıyla güçlenen bir yönü olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların tarihsel seyri, hukukî reformlar, uluslararası normlar, kurumsal planlama ve toplumsal hak mücadelesinin birlikte şekillendirdiği çok katmanlı bir süreçtir.

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikalar, özellikle 2005 sonrası dönemde belirgin biçimde dönüşmüştür. 5378 sayılı Kanun ile başlayan, BM Engelli Hakları Sözleşmesi’nin etkisiyle derinleşen, 2014 değişiklikleriyle hak dili bakımından güçlenen ve 2020’lerde strateji belgeleriyle kurumsallaştırılan bu süreç, engellilik alanının yardım temelli bir çerçeveden hak temelli bir sosyal politika alanına doğru evrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte literatür, bu dönüşümün mevzuat düzeyinde daha hızlı,

uygulama düzeyinde ise daha sınırlı ilerlediğini de ima etmektedir. Bu nedenle tarihsel değişim çizgisi, aynı zamanda norm ile uygulama arasındaki mesafenin de tarihidir.

4.6. Kim: Hedef Gruplar ve Aktörler

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların temel hedef grubu engelli bireylerdir. Ancak bu grup homojen değildir. Farklı engel türleri, destek gereksinimleri ve toplumsal katılım düzeyleri, sosyal politika müdahalelerinin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Çaha’nın (2015) gösterdiği gibi, engellilerin toplumsal hayata katılımı yalnızca bireysel durumlarla değil, toplumsal tutumlar ve kamusal düzenlemelerle de ilişkilidir. Bu nedenle hedef grup, yalnızca idari olarak tanımlanmış engelli bireylerden değil, eğitim, istihdam, erişilebilirlik ve toplumsal katılım bakımından farklı ihtiyaçlara sahip çok katmanlı bir toplumsal kesimden oluşmaktadır.

Hedef grubun sınırları, bakım politikaları söz konusu olduğunda daha da genişlemektedir. Akkan ve Serim’in (2022) evde bakım aylığına ilişkin niteliksel çalışması, aile üyeleri ile bakım emeğini üstlenen yakınların da sosyal politika sürecinin doğrudan parçası hâline geldiğini göstermektedir. Benzer biçimde Sontur ve Kartal (2025), engelli evde bakım hizmetlerini ele aldıkları araştırmada hem bakım desteği alan aile üyelerini hem de hizmet sunan sosyal çalışma görevlilerini inceleme kapsamına almaktadır. Bu durum, özellikle bakım ve destek hizmetlerinde politikanın muhatabının yalnızca engelli bireyler olmadığını, ailelerin ve bakım verenlerin de hedef grup içinde yer aldığını ortaya koymaktadır.

Aktörler bakımından bakıldığında, engellilere yönelik sosyal politikaların başlıca kurumsal taşıyıcısı merkezi yönetimdir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesindeki Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, bu alanın temel kurumsal merkezidir. Genel Müdürlük bünyesinde yer alan

Engelli Politikaları Daire Başkanlığı, engelli bireylere yönelik indirim, istisna, muafiyet, sosyal yardım ve toplumsal katılım alanlarında çalışma ve koordinasyon yürütmektedir. Erişilebilirlik Daire Başkanlığı, binalar, açık alanlar ve toplu ulaşım hizmetlerinde erişilebilirlik sorunlarının tespiti ve çözümüne yönelik görev üstlenmektedir. Engelli ve Yaşlı Yardımları Daire Başkanlığı ise 2022 sayılı Kanun kapsamındaki yardımların mevzuat altyapısı ve uygulama süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu yapı, engellilik alanındaki sosyal politikaların merkezi düzeyde çok alanlı ve uzmanlaşmış bir örgütlenmeye dayandığını göstermektedir.

Yerel yönetimler de bu alanın önemli aktörleri arasındadır. Metin'in (2017) çalışması, belediyelerin engellilere yönelik sosyal politika uygulamalarında giderek daha görünür roller üstlendiğini göstermektedir. Babaoğlu (2018) da büyükşehir belediyeleri bağlamında ulaşım, erişilebilirlik ve yerel sosyal destek hizmetlerinin önemini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, belediyelerin yalnızca tamamlayıcı kurumlar olmadığını, engelli bireylerin gündelik yaşamını doğrudan etkileyen uygulayıcı aktörler olduğunu göstermektedir.

Sivil toplum ve hak temelli örgütlenmeler de aktör haritasının önemli bir parçasıdır. Yazıcı'nın (2024) çalışması, Türkiye'de engelli hakları hareketlerinin yardım eksenli bir çizgiden çok hak talebi, görünürlük ve savunuculuk ekseninde geliştiğini göstermektedir. Bu nedenle sivil toplum örgütleri yalnızca destek sunan yapılar değil, aynı zamanda kamu politikalarını etkilemeye çalışan toplumsal aktörlerdir. Sonuç olarak Türkiye'de engellilere yönelik sosyal politikaların hedef grupları yalnızca engelli bireylerle sınırlı değildir. Aileler ve bakım verenler de bu alanın doğrudan muhataplarıdır. Aktörler bakımından ise merkezi kamu kurumları, sosyal yardım yapıları, yerel yönetimler ve sivil toplum örgütleri birlikte işleyen çok aktörlü bir yapı oluşturmaktadır.

5. TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların son yirmi yılda önemli bir hukuki ve kurumsal genişleme yaşadığını göstermektedir. Engellilik alanı artık yalnızca bakım, yardım ve koruma ekseninde değil, erişilebilirlik, eğitim, istihdam, toplumsal katılım ve eşit yurttaşlık gibi daha geniş bir hak alanı içinde tanımlanmaktadır. Özellikle 5378 sayılı Kanun, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, 2030 Engelsiz Vizyon Belgesi ve Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı gibi düzenlemeler, Türkiye’de engellilik politikasının normatif çerçevesini hak temelli bir zemine yaklaştırmıştır. Bu yönüyle mevcut yapı, geçmiş dönemlerin daha sınırlı ve korumacı yaklaşımından belirgin biçimde ayrılmaktadır.

Bununla birlikte bulgular, hak temelli yaklaşımın mevzuat ve politika belgeleri düzeyinde güçlenmesine rağmen uygulama alanında aynı ölçüde yerleşmediğini göstermektedir. Çalışmada ortaya konulan kapsam, aktör yapısı, araçlar ve yönetsel düzeyler birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların çok boyutlu bir çerçeveye sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu genişlik, her zaman bütüncül ve eşgüdümlü bir işleyiş anlamına gelmemektedir. Aksine, bakım, sosyal yardım, eğitim, istihdam ve erişilebilirlik gibi alanların farklı kurumsal yapılara dağılmış olması, hak temelli yaklaşımın uygulamadaki tutarlılığını zayıflatabilmektedir. Başka bir ifadeyle, alanın kurumsal genişliği aynı zamanda parçalanma riskini de beraberinde getirmektedir.

Bu noktada en belirgin gerilim, yardım temelli yaklaşım ile hak temelli yaklaşımın birlikte varlığını sürdürmesi olarak görünmektedir. Bulgular, engelli bireylerin artık hak sahibi özneler olarak tanımlandığını ortaya koysa da özellikle bakım ve sosyal yardım mekanizmalarında bağımlılık üreten, aileyi ikincil değil birincil bakım sağlayıcı olarak varsayan ve bireysel

özerklikten çok koruma mantığını önceleyen uygulamaların sürdüğünü düşündürmektedir. Evde bakım politikaları ve gelir desteği araçları, önemli bir sosyal koruma işlevi görmekle birlikte, bunların her zaman bağımsız yaşamı güçlendiren bir hak rejimine dönüşmediği söylenebilir. Bu nedenle Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikanın temel gerilimlerinden biri, yardımın gerekliliği ile hak temelli özerklik hedefi arasındaki dengenin henüz tam kurulamamış olmasıdır.

Hak temelli değerlendirmenin bir diğer kritik boyutu, erişilebilirliktir. Çalışmanın bulguları, erişilebilirliğin artık yalnızca teknik bir düzenleme ya da mimari standart meselesi olarak değil, diğer tüm hakların kullanılabilmesinin önkoşulu olarak görülmesi gerektiğini açık biçimde göstermektedir. Eğitim hakkı, çalışma hakkı, kent yaşamına katılım, kamusal hizmetlerden yararlanma ve bağımsız yaşam, erişilebilirlik olmadan fiilen kullanılamaz hale gelmektedir. Bu nedenle Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikanın başarısı, yalnızca kaç hizmet üretildiğiyle değil, bu hizmetlerin engelli bireyler tarafından ne ölçüde erişilebilir ve kullanılabilir olduğu ile değerlendirilmelidir. Bulgular, mevzuat düzeyindeki ilerlemeye rağmen erişilebilirlik konusunda uygulama sorunlarının sürdüğünü gösterdiğinden, hak temelli yaklaşımın en kritik sınav alanlarından birinin burada bulunduğu söylenebilir.

Benzer biçimde eğitim ve istihdam alanları da hak temelli yaklaşımın gerçek sınanıldığı iki temel sahadır. Türkiye’de eğitim politikaları özel eğitim, kaynaştırma ve bütünleştirme uygulamaları gibi araçlarla çeşitlenmiş görünmektedir. İstihdam alanında da kota, korumalı işyeri, hibe ve destekli istihdam mekanizmaları mevcuttur. Ancak bu araçların varlığı, kendi başına eşit katılımı garanti etmemektedir. Asıl mesele, bu mekanizmaların engelli bireyleri eğitim ve işgücü piyasasının kalıcı ve eşit üyeleri hâline getirip getirmediğidir. Çalışmanın bulguları, araçların mevzuat düzeyinde genişlediğini, fakat fiili

erişim, süreklilik ve kapsayıcılık bakımından sorunların devam ettiğini göstermektedir. Bu da hak temelli yaklaşımın yalnızca düzenleme üretmekle değil, düzenlemelerin sonuçlarını izlemek ve dönüştürmekle anlam kazanacağını ortaya koymaktadır.

Bulguların işaret ettiği bir başka önemli husus, engellilere yönelik sosyal politikaların giderek daha fazla çok aktörlü bir yapıya sahip olmasıdır. Merkezi yönetim, sosyal yardım birimleri, yerel yönetimler, eğitim kurumları, istihdam kurumları ve sivil toplum örgütleri birlikte işleyen bir alan oluşturmaktadır. Bu durum ilk bakışta kapsayıcı bir yönetim modeli izlenimi verse de hak temelli bakış açısından asıl mesele, bu çok aktörlü yapının ne ölçüde koordineli çalıştığıdır. Kurumsal çokluk, etkili bir eşgüdümle desteklenmediğinde hizmet tekrarına, yetki belirsizliklerine ve uygulama eşitsizliklerine yol açabilir. Özellikle yerel yönetimlerin kapasitesi, kurumlar arası iş birliği ve saha uygulamalarındaki bölgesel farklılıklar, engellilere yönelik sosyal politikaların ülke genelinde eşit biçimde işlerlik kazanmasını zorlaştırabilmektedir.

Tarihsel dönüşüm bakımından değerlendirildiğinde ise Türkiye’de engellilik alanının açık biçimde hak temelli bir yöne doğru evrildiği görülmektedir. 2005 sonrası dönemde mevzuatın dili, politika belgelerinin kapsamı ve kurumsal yapılanmanın karakteri önemli ölçüde değişmiştir. Ancak bu değişim, her alanda aynı derinlikte gerçekleşmemiştir. Çalışmanın bulguları, normatif dönüşümün uygulama dönüşümünden daha hızlı ilerlediğini düşündürmektedir. Başka bir ifadeyle, hukuk ve politika belgeleri hak temelli bir çerçeveye daha erken ulaşmış, uygulama alanı ise bu değişime daha yavaş uyum sağlamıştır. Bu nedenle Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikanın bugünkü durumu, tamamlanmış bir hak temelli rejimden çok, hak temelli yönelim ile yardım temelli kalıntıların birlikte bulunduğu geçişsel bir yapı olarak değerlendirilebilir.

Bulgular, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların önemli bir dönüşüm yaşadığını, ancak bu dönüşümün henüz tüm boyutlarıyla tamamlanmadığını göstermektedir. Hak temelli yaklaşımın güçlenmiş olması, alan açısından önemli bir ilerlemedir. Buna karşılık parçalı kurumsal yapı, erişilebilirlik sorunları, uygulama kapasitesindeki eşitsizlikler ve yardım odaklı eğilimlerin sürmesi, bu yaklaşımın tam anlamıyla yerleşmesini sınırlamaktadır. Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikanın önündeki temel mesele, yeni haklar tanımlamaktan çok, tanınmış hakları gündelik yaşamda fiilen kullanılabilir ve eşit biçimde erişilebilir hale getirmektir. Hak temelli sosyal politikanın gerçek ölçütü de tam olarak burada ortaya çıkmaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları hak temelli yaklaşım çerçevesinde incelemiş ve alanı 5N1K temelli analitik bir çerçeve içinde değerlendirmiştir. Bulgular, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların son yirmi yılda önemli bir hukuki ve kurumsal dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Engellilik alanı artık yalnızca yardım, bakım ve koruma ekseninde değil, erişilebilirlik, eğitim, istihdam, toplumsal katılım ve eşit yurttaşlık gibi daha geniş hak alanları içinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte çalışma, bu dönüşümün uygulama düzeyinde aynı derinlikte gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Mevzuat, strateji belgeleri ve uluslararası yükümlülükler düzeyinde hak temelli yaklaşım belirgin biçimde güçlenmiştir. Buna karşılık bakım, sosyal yardım, eğitim, istihdam ve erişilebilirlik alanlarında uygulama kapasitesi, kurumsal eşgüdüm ve fiilî erişim bakımından önemli sınırlılıklar sürmektedir.

Çalışmanın özgün katkısı, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaları tek tek alt alanlar halinde değil, destek ve bakım hizmetlerinden rehabilitasyona, eğitimden istihdama, erişilebilirlikten toplumsal katılıma kadar uzanan bütüncül bir çerçeve içinde değerlendirmesidir. Aynı zamanda bu alanın yalnızca merkezi yönetim tarafından değil, yerel yönetimler, sosyal yardım kurumları, eğitim ve istihdam yapıları ile sivil toplum örgütleri tarafından birlikte şekillendirildiğini göstermektedir.

Hak temelli değerlendirme açısından temel mesele, sosyal politika araçlarının varlığından çok bu araçların engelli bireylerin haklarını fiilen kullanabilmesini ne ölçüde mümkün kıldığıdır. Bu bakımdan erişilebilirlik, eğitim ve istihdam alanları, hakların tanınması ile gündelik yaşamda kullanılabilmesi arasındaki mesafenin en açık biçimde görüldüğü sahalara olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların yardım temelli bir yapıdan hak temelli bir yapıya doğru evrildiği, ancak bu evrimin tamamlanmış olmadığı sonucuna ulaşmaktadır. Mevcut yapı, hak temelli yönelim ile yardım odaklı kalıntıların birlikte bulunduğu geçişsel bir görünüm sergilemektedir. Bu nedenle temel ihtiyaç, yeni hak alanları tanımlamaktan çok, tanınmış hakların uygulanabilirliğini, erişilebilirliğini ve kurumsal işlerliğini güçlendirmektir.

Çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma, yazılı kaynaklar ve politika belgeleriyle sınırlı olduğu için yerel uygulamaların tüm çeşitliliğini, kurumlar arası farklılıkları ve engelli bireylerin doğrudan deneyimlerini kapsamamaktadır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar, alanın kavramsal, hukuki ve kurumsal çerçevesine ilişkin analitik bir değerlendirme sunmaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmaların, belirli politika

alanlarına, belirli engel gruplarına ya da yerel uygulama örneklerine odaklanan araştırmalarla bu çerçeveyi derinleştirmesi yararlı olacaktır.

Türkiye’de engellilere yönelik sosyal politikaların geleceği, yeni mevzuat üretiminden çok, mevcut hakların gündelik yaşamda eşit, erişilebilir, koordineli ve sürdürülebilir biçimde kullanılabilir hale getirilmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- Akkan, B., ve Serim, S. (2022). Sosyal yardımlara erişim bağlamında “hak eden” yoksul ve hareket edebilirlik kavramları: Evde bakım aylığı üzerine niteliksel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 889–911. <https://doi.org/10.33417/tsh.1028833>
- Aktel, M., ve Erten, Ş. (2017). Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin engellilik alanına yaklaşımı: Hükümet programları üzerinden bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(1), 165–177. <https://izlik.org/JA28CL62FF>
- Alımanoğlu Yemişçi, D., ve Sarı Gerşil, G. (2021). Sosyal belediyeçilik kapsamında engelli bireylerin entegrasyonu: İzmir ili örneği. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 12(2), 125–153. <https://izlik.org/JA66JB68EH>
- Arı, A. (2022). Türkiye’de engellilik ve engellilerin eğitimi üzerine bir derleme. *Humanistic Perspective*, 4(3), 589–605. <https://doi.org/10.47793/hp.1117918>
- Aslan, H., ve Karaalp-Orhan, H. S. (2021). Türkiye işgücü piyasasında engelli istihdamına yönelik ayrımcılık: Talep yönlü bir analiz. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 12(1), 24–54. <https://izlik.org/JA33CG56PF>
- Azarkan, E., ve Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler engelli kişilerin haklarına dair sözleşme ve Türkiye’de engelli hakları. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(38), 3–29. <https://izlik.org/JA65BS35CD>
- Babaoğlu, C. (2018). Türkiye’de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları. *TESAM Akademi Dergisi* (Yerel Yönetimler Özel Sayısı), 79–110. <https://doi.org/10.30626/tesamakademi.419241>

- Buluş, S. (2022). Engelli bireylere yönelik kamusal sosyal yardım ve sosyal hizmetler. *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 2022(2), 835–872. <https://doi.org/10.33432/ybuhukuk.1136491>
- Burcu, E. (2015). Türkiye’de yeni bir alan: “Engellilik sosyolojisi” ve gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, (52), 319–341.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541–598. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001666
- Çaha, H. (2015). Engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri. *İnsan ve Toplum*, 5(10), 123–150. <https://izlik.org/JA32JS97ZU>
- Çamur, A., ve Arap, İ. (2023). Türkiye’de engellilik politikasının gündeme gelmesinde uluslararası aktörlerin etkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57, 1–19. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1228006>
- Çavuş, Ö. H., ve Tekin, A. (2015). Türkiye’de engellilerin istihdam yöntemi olarak korumalı işyeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 145–165. <https://izlik.org/JA88TR88UN>
- Çitil, M., ve Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye’de engelli hakları ve engelliler hukuku’nun durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35), 233–278. <https://izlik.org/JA68YZ54BF>
- Degener, T. (2016). Disability in a human rights context. *Laws*, 5(3), Article 35. <https://doi.org/10.3390/laws5030035>
- Doğruel, F. (2022). Beden, birey ve toplum kesişiminde engelli bireylerin erişebilirlik deneyimleri: Gaziantep örneği.

- Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 25(2), 299–317.
<https://doi.org/10.18490/sosars.1111387>
- Erdurak, Y., ve Yıldız, R. (2025). Engelli bireylerin toplumsal bütünleşmelerini etkileyen bariyerlere yönelik geliştirdikleri çözümler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(3), 536–562.
<https://doi.org/10.18037/ausbd.1711212>
- Erol Karaca, Z., ve Nam, D. (2021). Kronik bir sosyal sorun: Engellilere yönelik ayrımcılık. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 167–194. <https://izlik.org/JA69AE56HK>
- Ersöz, E. (2020). Engellilere yönelik ayrımcılık ve makul uyumlaştırma kavramı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 149–163.
<https://izlik.org/JA32LE76CE>
- Erten, Ş., ve Aktel, M. (2020). Engellilerin erişebilirlik hakkı: Engelsiz kent yaklaşımı çerçevesinde bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 11(28), 898–912. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.691690>
- Ganshanga, A., ve Twinamasiko, S. (2025). “Bridging the gap”: Integrating human rights-based approaches to disability welfare in local government in Uganda. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 27(1), 714–727.
<https://doi.org/10.16993/sjdr.1286>
- Genç, Y., ve Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içirme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363–394. <https://izlik.org/JA59TD22BA>
- İŞKUR. (t.y.). *Engelli ve Eski Hükümlü Projeleri*. Erişim adresi: <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/aktif-iscucu-programlari/engelli-ve-eski-hukumli-projeleri/> (Erişim: 28.03.2026).

- Kaldık, B. (2024). Engelli bireylerin sosyal dışlanma deneyimleri üzerine fenomenolojik bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 393–420. <https://doi.org/10.33417/tsh.1366165>
- Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869–897. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135>
- Kayess, R., ve French, P. (2008). Out of darkness into light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. *Human Rights Law Review*, 8(1), 1–34. <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngm044>
- Korkmaz, B. C. (2023). Türkiye’de engelli istihdamında yaşanan zorluklar. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 23(1), 62–81. <https://doi.org/10.54961/uobild.1264127>
- Küçükali, A. (2015). Engellilere uygulanan sosyal yardımlar. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 16(35), 100–115. <https://izlik.org/JA79AN88KN>
- Lawson, A., ve Beckett, A. E. (2021). The social and human rights models of disability: Towards a complementarity thesis. *The International Journal of Human Rights*, 25(2), 348–379. <https://doi.org/10.1080/13642987.2020.1783533>
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33. <https://doi.org/10.21560/spcd.17773>
- Metin, B. (2017). Engellilere yönelik sosyal politikalarda yerel yönetimlerin rolü: Keçiören Belediyesi örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 320–344. <https://izlik.org/JA52CM97PD>

- Orhan, S., ve Genç, K. G. (2016). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 16(35/2). <https://izlik.org/JA24LS66BX>
- Özgökçeler, S., ve Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun sosyal model açısından değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 1(1), 33–54.
- Pakkan, C. S. (2021). Sosyal model çerçevesinde engelli erişilebilirliğinin Türkiye'deki yasal ve somut durumu. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 21(1), 1–21. <https://izlik.org/JA72NB22RX>
- Resmî Gazete. (1976). 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun (15642/10.07.1976). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/15642.pdf>
- Resmî Gazete. (2005). 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun (25868/07.07.2005). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5378&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Resmî Gazete. (2009). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (27288/14.07.2009). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>
- Resmî Gazete. (2013). Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği (28713/20.07.2013). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130720-9.htm>
- Resmî Gazete. (2014). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun

- (28918/19.02.2014). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/02/20140219-1.htm>
- Resmî Gazete. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği* (30471/07.07.2018). Erişim adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>
- Sarı Gerşil, G., ve Alimanoğlu Yemişçi, D. (2020). Korumalı işyeri kapsamında zihinsel engelli istihdamı: Manisa OSB yönetiminde Z.E.K.İ projesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1125–1153. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.753110>
- Sontur, M. E., ve Kartal, N. (2025). Sosyal politika bağlamında engelli evde bakım hizmetleri üzerine bir inceleme: Bir alan araştırması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 25(2), 85–112. <https://doi.org/10.30976/susead.1645070>
- Şen, M. (2018). Türkiye’de engellilere yönelik istihdam politikaları: Sorunlar ve öneriler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129–152. <https://doi.org/10.32331/sgd.493016>
- Şişman, Y. (2014). Engelliler açısından eşitlik, ayrımcılık ve eğitim hakkı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14(32), 57–85. <https://izlik.org/JA84YD57KR>
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *Bakım Hizmetleri Kalite Standartları Uygulama Rehberi*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/media/49919/bhks-uygulama-rehberi.pdf>
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). *2030 Engelsiz Vizyon Belgesi*. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pdf

- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023–2025)*. Erişim adresi: https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevlerine İlişkin Yönerge*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonergeler/t-c-aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu-teskilat-ve-gorevlerine-iliskin-yonerge-25-11-2024/>
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.a). *Engelli Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı Görevleri*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/eyhgm/sayfalar/engelli-bakim-hizmetleri-daire-baskanligi-gorevleri-1/> (Erişim: 01.04.2026).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.b). *Toplum Temelli Bakım Hizmetleri Daire Başkanlığı Görevleri*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/eyhgm/sayfalar/toplum-temelli-bakim-hizmetleri-daire-baskanligi-gorevleri/> (Erişim: 03.04.2026).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.c). *Erişilebilirlik Daire Başkanlığı Görevleri*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/eyhgm/sayfalar/erisilebilirlik-daire-baskanligi-gorevleri-1/> (Erişim: 20.03.2026).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (t.y.d). *Engelli Politikaları Daire Başkanlığı Görevleri*. Erişim adresi: <https://www.aile.tr/eyhgm/sayfalar/engelli-politikalari-daire-baskanligi-gorevleri/> (Erişim: 25.03.2026).
- Ünal, V. (2021). Türkiye’de engellilik yaklaşımlarının sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Sivas Cumhuriyet*

Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,
45(2), 235–257. <https://izlik.org/JA52NF83HL>

Yazıcı, H. T. (2024). Türkiye’deki engelli hakları hareketlerinin incelenmesi. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 3(2), 63–78. <https://doi.org/10.58632/olgusos.1504256>

Yıldırım, H. H. (2025). Görme engelli bireylerin şehir hayatında karşılaştıkları sorunların belirlenmesi: Bolu örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(4), 2449–2461. <https://doi.org/10.17240/aibuefd.2025..-1680578>

Yılmaz, V., ve Yentürk, N. (2017). Türkiye’de engellilere yönelik kamu harcamalarının on yıllık seyri. *Çalışma ve Toplum*, 1(52), 59–74. <https://izlik.org/JA63HL86TR>

Waddington, L., ve Priestley, M. (2021). A human rights approach to disability assessment. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 37(1), 1-15. <https://doi.org/10.1017/ics.2020.21>

**SOSYAL POLİTİKA ALANINDA
GÜNCEL KONULAR VE
AKADEMİK DEĞERLENDİRMELER**

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com